

CARRY VAN BRUGGEN

HET HUISJE AAN DE SLOOT

HET HUISJE AAN DE SLOOT

*Voor Dr H. Visser te 's-Gravenhage in vriend-
schap en grote dankbaarheid van de schrijfster.*

CARRY VAN BRUGGEN

HET HUISJE AAN DE SLOOT

VIJFTIENDE DRUK

MCML

WERELDBIBLIOTHEEK N.V.

Amsterdam / Antwerpen

Bandtekening Fré Cohen

I N H O U D

	BLZ.
OP REIS	7
DE WEDDENSCHAP	13
TANTE FROUKJE IS DOOD	21
TOOVERPRENTJES	27
DE BROEK VAN PINCHAS LEZER	36
HET LEEGE GARENKAARTJE	44
KIEZEN OF DEELEN	53
BLOEMEN MAKEN	60
EEN VOOR ALLEN, ALLEN VOOR EEN	70
NAAR AMERIKA	81
OP ROUWBEZOEK	91
MANESCHIJN MET KOEK	110
BROOD BORGEN	117
HOE MIJNHEER SNOEK EXAMEN DEED	131
MOEILIJKE KWESTIES	139
AL OM EEN SUIKERBALLETJE	156
DE VLEIENDE BELEEDIGING	168
HET WONDER	178
HET BONTSATIJNEN LINT	188
HOOI VOOR WARME VOETEN	201
DE BRIEF	208
ZOUDEN DE GROOTE MENSCHEN HET NIET	
GELOOVEN?	220
AVONDWANDELING	230
HET AL TE VOLLE LEVEN	240
VERKLARING DER NOTEN	247

OP REIS

Een licht-benevelde achtermiddag in het laatst van de zomervacantie en het negenjarig tweelingpaartje in roerlooze aandacht gebogen over het wrakke hekje van de trage, troebel-groene sloot.

Geen geluid.... dan alleen, ergens dichtbij, het zoete fleemen van een vogeltje.... en, ver weg, drie dompe, korte stooten: de afscheidsroep van een boot, die het haventje verlaten gaat, de eindelooze zeeën tegemoet.

Het jongentje, het meisje, onwetens bevangen door alles rondom, dat als lauwe dauw ingaat tot hun wijdoopen zieltjes, zonder dat ze luisteren, zonder dat ze zien, het verre en het dichtbij.... het fleemende vogeltje.... en de afscheid-roepende boot en het rit-selen in de vlierstruik en de beslagen, bonte hemel oneindig boven hun kleine lijven, en nog eenmaal diezelfde hemel aan hun voeten, als een duizeldiepe kom vol bleek, bevend licht, onder in de groezel-groene sloot.... het jongentje, het meisje turen in hartbevangen aandacht naar het achterhuisje aan de overzijde.

Daar...., onder het wrakke schuurtje, in donker, tusschen de donkere paaltjes, waarop het is uitgebouwd over het water.... een halve meter hoog en niet breeder...., daar is het ratten-paleis. Het water ziet er inktig-zwart...., maar één rilling van staart of poot.... en het leeft er van zilveren kronkels, van gril-lige, glanzende alen en krakelingen. De zwarte paaltjes, glibberig en slibberig watergewas, zijn de pilaren, het watervlak hun zaal en vloer, tapijt en zwembassin. Daar is het ratten-paleis...., daar woont de heele donkere

bende. Wat is het alles wonderlijk en groot en overstelpend! Het jongentje, het meisje . . . , ze kunnen het haast niet dragen . . . , ze moeten incens, allebei tegelijk er even van zuchten, en kijken elkaar dan glimlachend aan, maar ze zeggen niets . . .

Daar is het, daar komen ze vandaan en zwemmen over de sloot en klimmen omhoog bij den wal, hun eigen wal, en rennen driftig naar den kuil en dansen in den kuil, bij avond, na zonsondergang . . .

Wanneer ze in den Sabbath-avond aan het venster zitten wachten tot de drie sterretjes uit het verbleekte hemelblauw te voorschijn springend, komen vertellen, dat de Sabbath verstreken is . . . dan kijken ze naar de ratten, de groote, zwarte ratten, die uit hun donker paleis aan de overzijde driftig aangezwommen komen over de sloot, om te dansen in den kuil, terwijl de heele hemel en de heele aarde wachten op de drie sterretjes, die zoo aanstonds te voorschijn zullen springen om te zeggen, dat het niet langer sabbath is. Maar . . . „Waar zouden ze nu toch zitten, al de ratten?”

Glad-zwart is de vloer van het paleis, roerloos staan de pilaren, . . . het jongetje, het meisje bewegen de armen, waarmee ze steunen op het vaal-groen uitgeslagen wrakke hekje, en weer moeten ze glimlachen en eventjes zuchten, schuchter en bevreemd, om die zwaarte binnen in ze, die ze niet doorgronden, daar ze niet bevroeden, hoe, zonder dat ze zagen en zonder dat ze luisterden, hun zieltjes zijn volgelopen van de ontroeringen uit het dichtbij en uit het verre . . . de droeve weemoedsroep van de scheidende boot, als een schimmig glimmeren van verre, bleeke zeeën; het fleepen van den vogel, het ruischen in de vlierstruik . . . En ze voelen zich bevangen, want het is alles zoo groot, zoo overstelpend-vol van geheimen, zoet en zwaar.

Dieper bukken ze over het hekje, zetten hun voet op de onderste lat, en weer glimlachen ze gelijktijdig, om-

dat ze gelijktijdig hebben omgekeken naar het achtervenster met het gele rolgordijn, of moeder daar ook zitten mocht en hen stilletjes gadeslaan! Het hekje is wiebelig en oud, de moddersloot moorddadig voor wie het hoofd vooruit in het water schiet.... Maar ook.... alles is vanmiddag zoo vreemd.... overwel digend als vol geheimen, zoet en zwaar.... en ze buken, in een onweerhoudbaar verlangen om langs alle achterhuisjes en wallekanten, aan weerskanten van de sloot, aan weerskanten van zichzelf, links en rechts te kunnen zien, tot aan de bruggetjes toe.... Vaker hebben ze zoo, te zamen, voor het hekje aan de sloot gestaan, maar nimmer geweten dat alles zoo wonderlijk kon zijn en nimmer zóó verlangd, verder te komen, meer te zien dan wat zichtbaar is van hun eigen plek....

„Kan jij wel tot aan het bruggetje zien....?”

„Ja.... net.... en o.... daar komt de schuit.... daar komt de vaatjes-man met de schuit....!”

Onder het lage, nauwelijks-gewelfde bruggetje door, uit een klein, blond verschiet van weien-groen en klaarder zicht als boven water, komt de trage, bruine schuit uit de zon in donker te voorschijn gedreven. En de lange bruine man laveert in scherpe zigzaglijnen van wal tot wal, en overal waar een klein vierkant hokje is uitgebouwd over de sloot, daar bonkt hij een klein, vierkant deurtje open, en een vaatje komt er uit, een ander gaat er in, en in scherpe zigzaglijnen laveert hij zijn schuit naar den overwal, doet er hetzelfde en keert weer terug....

De vaatjesman heeft in zijn schuit twee soorten vaatjes: leelijke oude en mooie nieuwe, blinkend-geel met roode banden. Het broertje en het zusje worden ineens benieuwd en gespannen.... ze fluisteren:

„Zou hij bij ons zoo'n leelijk oud brengen of zoo'n mooi nieuwe....?”

„Zouden we het durven vragen?”

Dichtbij is de schuit. In breede, malsche plooiën wijkt aan weerszijden het water terug. Het zusje fluistert:

„O kijk.... het water.... fluweel.... wat mooi fluweel....!”

De schuit is niet vol. In het diepere midden staan de vaatjes, twee lagen op elkaar, die gebracht worden en die gehaald worden afzonderlijk. Maar op de plecht is nog plaats naast den man. Je zoudt er best allebei kunnen staan.... zonder hem te hinderen. En ineens.... weer gelijktijdig, kijken ze elkaar aan en hun hartjes slaan tegen hun keel. Mee-mogen! Mee mogen varen met den vaatjes-man door de sloot! Het schijnt haast onmogelijk, dat zij het vragen durven, het schijnt haast onmogelijk, dat hij het goedvinden zou.

Maar als ze het niet durven vragen, dan kan het ook niet gebeuren en ineens schrikken ze van elkanders stem, want gelijktijdig hebben ze het al gevraagd:

„Vaatjesman.... mogen we mee.... mogen we meevaren door de sloot?”

Hij heeft eerst met zijn oogen hun stemmen gezocht, daarna heeft hij lang gekeken, lang gezwegen.... maar eindelijk sprak hij.... het mag!

O, het is bijna te veel opeens! Daar waren ze.... Bij het kleine steigertje zijn ze voorzichtig opgestapt en nu zijn ze al midden in de sloot, vlak bij het rattenpaleis, maar ze kijken niet naar het rattenpaleis.... ze hebben elkaar stijf bij de hand....

„Ons huis.... dag huis....!”

Ze glijden voorbij.... ze liggen laag in de sloot, hoog is de kleine gevel van grijze planken.... de blauwe achterdeur.... het eene venster met het gele rolgordijn.... ze rekken zich op de teenen om iets te zien van wat achter het venster is.... in huis.... altijd hun eigen huis.... en nu als een vreemd huis

ook, omdat ze ineens er voorbij-varen in de sloot....

Daar staat oude buurvrouw Top, haar gezicht is als een rood appeltje boven de troebel-groene sloot; ze ligt op haar steigertje en spoelt een dweil.

„Dag jongens.... en ga jullie varen?”

„Ja.... we gaan varen, buurvrouw Top!”

Maar stil.... nu komt het heerlijke.... daar is het achttertuintje van Trijntje Tuut.... en het is nog mooier haast dan haar voortuintje aan de straat! In het groene gras staat de fuchsia, één pracht van purper, paars en groen, daaromheen bloeien de witte violieren en de lage schoeiing aan het water vlamt en brandt van de Indische kers. En zie, nu de schuit zich omwendt in de sloot.... nu lijkt alles plotseling dronken of mal geworden.... de kleurige weerkaatsingen wringen zich in de dolste bochten, de wonderlijkste kronkelingen.... fuchsia's en gras en violieren en kers en de wolken aan den bonten hemel en het belooopen blauw.... en dat alles gebeurt in die duizeldiepe kom vol bleek-goud, bevend licht.... neen iets wonderlijkers dan dat is zeker nergens te kijk....!

Maar de schuit heeft even stilgelegen en in luie schommelingen is het alles weer tot rust gekomen.... een domp en een bons.... en het deurtje bonk toe.... daar varen ze weer verder.... dag tuintje van Trijntje Tuut.... en weg is het tuintje van Trijntje Tuut....

Hier moeten ze er af.... de tocht is al uit. De schuit legt aan.... en.... daar staan ze.... In een smal steegje staan ze, heelemaal beteuterd, tusschen twee kleine huisjes. Een oud mannetje zit er te timmeren op het plaatsje; een scheepje staat op het duivenhok; goudsbloemen blinken bij den regenbak in de zon. Ze zijn vlak bij huis en ze weten het ook wel.... maar om het vreemde van het steegje lijkt het, als zijn

ze heel ver weg geweest.... Nooit in hun leven is er zooiets vreemds met ze gebeurd. Ze wandelen het steegje uit, staan nu midden op het padje. Wonderlijk.... zoo dadelijk zullen ze door de voordeur het huis weer binnenkomen.... en niemand zal weten wat ze allemaal hebben gezien.... en niemand zal weten wat ze allemaal hebben beleefd....

DE WEDDENSCHAP

Dit is zeker: half-feesten zijn bijna nog prettiger dan heele feesten! De tweelingen weten niet zeker of zoo iets wel gezegd mag worden, of het zelfs wel gedacht mag worden, want de heele feesten — Pésach en Rousj-Hasjono, Sjewocous en Simchas Touro — de heele feesten zijn heilig, de half-feesten niet. Misschien is het juist daarom. Want „heilig” beduidt wel vrij-van-school, en lange avonden rondom de witte kachel, zoete thee uit de mooie kopjes —, maar het beduidt ook verbod van de meeste spelletjes, immers van al die waarbij hinkelbanen geteekend of lootbriefjes geschreven, waarbij gescheurd, geknipt, gereden en gesleed, slootje gesprongen, baantje gegleden, scheepje-in-zee-gelaten, vuur aangeraakt en geld gehanteerd moet worden. Half-feesten zijn een avond-toegift op een weekschen dag: alles mag, en alles blijft tot vier uur toe gewoon, het gaan naar de school, moeders werk in huis; de tafel is dan ook nog niet wit belegd, de mooie jurk wordt in de kast gelaten, alles is gewoon — neen, alles schijnt gewoon, want na het eten begint langzaam aan een verwachting te komen, als rozerood voor zonsopgang —, de heele middagschooltijd is er zoet en warm van doortrokken en bij het slaan van de klok, om vier uur, dan springt het licht uit den horizont. Thuis ligt dan het witte tafellaken. . . .

Er bij staan wanneer moeder op Vrijdagmiddag, bij het ingaan van de Sabbath of van de hooge feesten, het daagsche rood-en-zwarte kleedje van de tafel neemt en het glanzende witte erover spreidt, de vouwen plet met voorzichtige schoone handen, zoo zacht dat het lijkt alsof ze het witte laken aait en streelt —, er bij staan

en toe te kijken, dat is juist als het oplettend en scherp bespieden van een goochelaar om hem zijn kunstjes af te zien: het lukt al evenmin. Er is altijd één ongrijpbaar oogenblik, waarin „het” gebeurt, en dat je altijd ontgaat. Zoolang het rood-en-zwarte kleedje nog ligt, is er niets —, moeder komt, en ook aan moeder is niets bijzonders, ze neemt het rood-en-zwarte kleedje weg, de tafel komt bloot, oud, vol vlekken en krassen, nu wappert tusschen moeders handen het witte laken, vlak bij de lamp, bijna er tegen aan, nu daalt het, nu ligt het en . . . weer mis. Het is gekomen, en niemand heeft het zien komen, moeder heeft ineens een ander gezicht; en elke stoel en het kastje en de kachel — allemaal hebben ze een ander gezicht —, niemand heeft het veranderen-zelf kunnen zien, niemand dat oogenblik kunnen vatten. Maar een volgend maal —, zoo neemt het kleine meisje telkens opnieuw zich voor — dan zal ze niet naar het tafellaken kijken, maar heel scherp naar moeder en naar het kastje, de stoelen en de kachel, want éénmaal wil ze toch dat wonderlijke oogenblik vangen, waarin van alle dingen de gezichten veranderen. . . .

Half-feesten zijn Poeriem en Chanoecka —, Poeriem is opgewonden van plezier, vet van vollen overvloed. Het is daarbij al bijna een voorjaarsfeest, het voert een jubelenden wimpel in top —, Chanoecka, in den vroegen winter, is veel stiller, en ook veel schrieler. . . . het is eigenlijk niets dan acht avonden achtereen zingen bij de lichtjes, met daarna voor elk een stuk koeck, maar daarvoor duurt het dan ook zooveel te langer.

Op een keer heeft de meester in school verteld van het Noorderlicht, de eenige gloor en troost in den langen Poolnacht, en na viereen hebben ze toen samen uitgemaakt, dat zóó precies de Chanoecka-lichtjes schijnen als gloor en troost over de eerste duisternissen van den winter.

De lichtjes tellen met de avonden op —, elken middag giet Vader uit de groote flesch, voorzichtig — want het kan wel op, zegt moeder, en hun olie-flesch is het wonderkruijke niet — één bakje meer dan den vorigen dag met de dikke, goudgele olie boordevol, zonder een druppeltje te morsen —, daarin wordt dan de losse draad gelegd, die zich dadelijk gulzig begint vol te zuigen — en elken avond straalt dan heller dan den vorigen de goudgloed naast het kastje tegen den muur. Want in het uitgeschulpte koper — wonderlijk genoeg dat het Chanoeka-ijzer heet, maar groote broer zegt dan ook dat het Chanoeka-wijzer heet — in het uitgeschulpte koper zijn kransen van bolle bobbels, guirlandes, tot bloemvormen samenlopend, van allemaal kleine pareltjes gedreven —, en iedere bobbel zendt zachte vlammingen uit en ieder pareltje kraalt in fijne straaltjes en zelfs de olie, waarin lui als dikke wormen de volgezogen draden liggen, is licht-goud doorschenen tot op den donkeren bodem van het bakje, als een schuitje gevormd.

Hoe heerlijk, dat de lichtjes moeten toenemen met de avonden! Ving het den derden keer al aan met de volle pracht van alle acht, ze zouden na twee dagen, meent Vader, misschien al niet meer kijken. Dat lijkt nu wel bijna onmogelijk —, maar zooals het is, valt er toch elken avond iets nieuws te zien. Wat den vorigen keer nog donker was, of maar flauwtjes glansde, die mooie „s” van kraaltjes boven het vierde bakje, is den volgenden avond door het licht als beetgegrepen, volgeblazen van leven, volgestookt van gloed.... En als 's morgens vroeg het doodsche winterlicht door de ruiten schijnt, vaal en triest van druipenden dooi en er is soms geen boter voor het morgenbrood, en de klok tikt zoo saai, en ze moeten met lekkе schoenen door de morsige sneeuwbrei naar school, dan brengt het kijken naar het Chanoeka-ijzer — of naar den Cha-

noeka-wijzer, als groote broer gelijk heeft! — al zijn de bakjes ook leeg, al glimmert het ter nauwernood, toch een zoet gevoel om het hart tewegg: het duurt niet meer lang of het is weer avond, dan branden de lichtjes opnieuw en mooier, en alle schijnselen zijn anders dan den vorigen dag.

Ze hebben vandaag even gekibbel op de stoep van de school, of het nu al de vijfde of nog maar pas de vierde avond is —, toen ging daar gelukkig juist Kaas voorbij, met een klok onder zijn arm, die hij zeker had gerepareerd en nu terugbrengen ging —, hem hebben ze het gevraagd. Er liepen genoeg andere menschen in de straat, maar niemand konden ze het vragen, want niemand wist immers iets van Chanoeka —, alleen zijbeidjes en Levie Kaas.

Ja —, jammer genoeg —, het is alweer de vijfde avond. Nu begint het wel op zijn allermooist te worden —, maar nu is tegelijk ook al meer dan de helft voorbij. Of precies de helft? Want de dag telt niet mee. Daar gingen ze bijna weer over twisten!

Het heeft vandaag al gesneeuwd en weer geregend, eerst gevoren en toen gedood, nu doet het alles tegelijk en alles door elkaar. Op de jas van Levie Kaas, vlak bij den schouder, versprong een smeltende sneeuwvlok tot prachtige, harige sterretjes en pluizige pijltjes, zoo vlug als een vuurwerk en daardoor heeft het kleine meisje haast niet gehoord, wat Levie Kaas allemaal zei —, want die sneeuwvlok wist natuurlijk niet dat zij naar het getoover keek. . . . en ineens moet ze het overdenken, hoeveel duizenden, ja misschien wel millioenen, wondermooie tooverdingen altijd door en overal gebeuren zonder dat iemand ernaar kijkt. Het is om duizelig te worden, ze voelt een heete prikkeling over haar voorhoofd en ze kan even niets zeggen.

Het is al donker geworden. . . . vlak langs ze smaken zware klompen door het sneeuwsop heen, dat ze

sliffend opdrijven voor zich uit als schepen de kruierende schotsen —, een groet komt uit de schemering en ze groeten weerom. — „Dag, vrouw Komeyn — maar nauwelijks zijn hun de woorden van de lippen of ze blijven allebei tegelijk stokstijf staan. „De koek! Vergeten. . . .”

Ze hebben precies gelijk hetzelfde gezegd en moeten nu allebei lachen.

„Hoe kwam het dat jij er incens aan dacht?”

„Omdat vrouw Komeyn daar ging. En jij?”

„Ik ook”.

Ze rennen lachend terug. De koek voor vanavond vergeten —, zeker door het praten met Levie Kaas. Vrouw Komeyn is de waschvrouw, ze komt elke week één dag; als ze er is, vinden ze koek om vier uur uit school —, als ze haar zien, denken ze dus aan koek!

Thuis moeten ze dat allemaal gauw vertellen, hoe het kwam, dat ze eerst de koek allebei vergaten en er toen allebei tegelijk aan dachten. De mooie kopjes staan op de tafel —, de heele kamer ruikt naar koffie met kaneel. Waar is vader? Vijf bakjes boordevol olie wachten op vader! Laat vader nu toch komen, dan is iedereen thuis, buiten lopen dan nog enkel menschen die niet weten wat Chanoeka is. . . .

Nu staan ze bij vader vóór het Chanoeka-ijzer. . . . zeggen zij tweën, maar groote broer neemt ze allebei aan een oor en ze moeten hem nazeggen: „Vader staat bij den Chanoeka-wijzer”. . . .; moeder wenkt, dat er nu niet meer gestoeid mag worden.

Ja. . . . moeder heeft gelijk, ze moeten kijken! Het mooie wonder is er al bijna weer. Vader heeft het losse bakje, dat eenzaam boven de anderen in zijn sleufje hangt, in de hand genomen en aangestoken —, die eene steekt nu al de anderen aan, hij bedient ze, en daarom heet hij dan ook de Sjammos of bedienaar, juist zooals Zadoks, die in sjoel den Couheiniem het water over de handen giet, vóór ze de gemeente zegenen gaan!

Langzaam gaat vaders hand met den brandenden Sjammos de vijf bakjes langs —, ademloos kijken ze toe —, nu is het klaar, nu branden de witte draden, nu flonker-vlammen de bobbels weer, kralen de pareltjes gouden straaltjes uit, en de goudgloed is zoo hel, dat de donkere hoek, boven de drie laatste bakjes, niet eens zoo héél veel flauwer gloort. Even nog stil —, en vader heeft het Mongousoer al ingezet, nu zingen ze allemaal, de oogen naar de lichtjes. Moeder staat naast vader, haar hand ligt op zijn schouder, vader is veel langer dan moeder maar moeder zingt veel hooger! Kun je dat van elkaar aftrekken? Nee, natuurlijk niet.

Groote broer bromt maar zoo wat —, zij tweeën zingen het hardst, maar ze denken niet aan de dappere Maccabeeën en aan het wonderlijke kruikje...., ze kijken alleen maar naar de vlammetjes, hoe ze zacht op hun zingenden adem bewegen, als bloemen in den wind, als tulpen in het voorjaar, hoe de oogappels van vader en moeder en van grooten broer — allemaal hebben ze bruine oogen — wel gouden kogels lijken. Wat brandt de derde vanavond slecht, maar de vijfde wel haast als een kaars. Zingt vader langzamer dan andere avonden? Ze popelen om over de vlammetjes te praten, ze staan vlak naast elkaar en voelen van elkaar hoe ze popelen, onder het zingen door wenken ze naar de vlammetjes en lachen in het geheim.

Het zingen is uit — moeder gaat gauw naar de tafel om koffie te schenken — vader loopt even met de handen op den rug de kamer door en neuriet voor zich heen, wat ze juist gezongen hebben; dat doet vader altijd. Met grooten broer zijn ze bij de lichtjes gebleven.

„Kijk die derde vanavond eens leelijk branden.”

„Maar die vijfde is prachtig...!”

„Wie denken jullie wel, dat het langste branden zal?”

Zoo bang is het kleine meisje, dat het broertje haar voor zal zijn, dat ze over haar woorden haast struikelt:
„De vijfde.... de vijfde natuurlijk.... die is zóó prachtig, zóó sterk.... die brandt misschien wel den heelen avond door....”

„Is daar nu zooveel aan te lachen? Het moet toch zoo zijn.... het kan toch niet anders....”

„Wie denk jij dan?”

Haar broertje heeft nog niets gezegd en groote broer staat maar te lachen.

„Ik denk.... de tweede!”

„De tweede.... die suffert!” en ze kijkt verschrikt naar Vader, of „suffert” wel mag worden gezegd van een Chanockalichtje.

„Wie zijn lichtje het wint, die krijgt een halven stuiver van mij!”

Zij hebben hun oogen van de lichtjes niet af, ze proeven nauwelijks de koek en heel niet de koffie —, ze vergeten de goudkralende pareltjes, de flonkerende hobbels en de mooie „s”, die vanavond in zijn volle fleur pas staat. Trilt er een van de vlammetjes —, zoo krimpen ze van schrik, houden zich roerloos. Moeder mag niet te dicht langs het kastje gaan, vader moet wat minder waaien met zijn krant.... Het kleine meisje voelt haar hart bonzen.... om den halven stuiver ook.... maar het meest om het lichtje, háár lichtje nu, zoo prachtig, zoo sterk. Hoe kan nu iemand vertrouwen hebben in dat bleke tweede? Maar waarom moest broer toch zoo lachen? En met dat ze het denkt.... daar gaat haar lichtje uit.... een zwarte walm trekt traag van de gedoofde pit omhoog.... de scherpe reuk drijft langzaam naar ze toe.... schoonleeg is het bakje.... en 't lijkt als doofden er vier tegelijk, in plaats van één, zoo dof is nu de gloed, zoo straalde dat eene lichtje, háár lichtje.... en de tranen springen in haar oogen.... maar de grooten lachen, groote broer het

hardst. Hoe kwam het toch, dat ze dat allemaal vooraf schijnen geweten te hebben?

„Hoe komt het toch? Het brandde zoo mooi, het allermooiste!”

„Maar daarom juist moest het immers het eerste uit gaan! Domme meid....”

Moest het daarom juist het eerste uitgaan? Ze geloofde het niet.

„Nee, zeg nu eerlijk.... éérlijk....”

Hij lacht maar en knikt maar van ja. Vader ook. Zeker, juist omdat het zoo prachtig brandde, moest het het eerste uit. Haar broertje heeft den halven stuiver al. Twintig negerballen of vijf kokos-spinnekoppen — of dertien kakeien.... maar hij zal wel deelen....

Het wonder-mooie lichtje! En ze kijkt naar den muur. Stil stralen de vier vlammetjes, die nog over zijn, het derde heeft de andere ingehaald en is nu bijna even sterk. Het hare alleen is uit, is dood. Wie had toch gedacht, dat het allermooiste het eerste uit moest, juist omdat het 't allermooiste was....?

Ja...., er zijn vreemde dingen in de wereld!

TANTE FROUKJE IS DOOD

In de half-donkere gang, onder het aankleeden hebben ze het elkaar al lachend ingefluisterd: gauw naar huis —, er is linzensoep voor middagmaal. Met dikke meelballen, waarin heel binnen-in de bruine stukjes zacht-gebakken ui verscholen zitten, de linzensoep, waarvan vader zegt dat nie mand dan moeder ze koken kan.

Maar nu ze buiten willen komen, wie heeft daar de hooge stoep beklommen. . . . wie staat daar blauw omwaasd, goud doortrild in de breedte, lage halfboog van de deur. . . . wie kijkt naar binnen als met een blij-verwonderd, wijd-open oog. . . . ? De zomer. . . . niemand anders dan de zomer! Waar is die nu ineens vandaan gekomen? Vanmorgen toen ze naar school gingen, drong een ijskoude regen ze door de mouwen tot op de huid, — de wolken hingen laag als boordevolle groote, grauwe blazen, en boven op het bruggetje heeft ze de wind zóó verraderlijk te pakken genomen dat ze, tegen de leuning geplakt, niet recht wisten of ze lachen of huilen moesten. En nu. . . . die tintelende stilte, al dat blauw en goud, warmte om er je jas bij uit te gooien. . . . en de boomen met lange snoeren van roodgouden munten. Wie had dat nu ooit durven denken. Simchas-Touro al veertien dagen voorbij en dan daarbij: een late Simchas-Touro. Zou je niet zeggen dat er in de bloemisterij bij de school sinds vanmorgen allerlei nieuws is uitgebloeid?

Door dat heerlijke naar huis te mogen gaan. . . . en daar dan de lekkere linzensoep te vinden.

Maar waar zou moeder blijven, die meestal voor de deur staat naar ze uit te zien? Hard loopen ze nu maar,

om gauw bij moeder en gauw bij de soep te zijn.

De zoet-scherpe lucht van de bruine uitjes is door het heele huis...., de trien staat boordevol op tafel.... maar moeder zit naast het kastje op een stoel en ze snikt in haar boezelaar. Nu kijkt ze eruit en ze zien haar oogen bijna dicht in een gezwollen gezicht en haar neus heelemaal rood en haar mond heelemaal dik van het huilen.

Ze zijn duizelig van schrik op de twee stoelen tegen de gesloten bedstee aan gaan zitten —, ze houden zich klaar, ze maken zich bang en aarzelend open om een schrikkelijk nieuws te hooren. Het kleine meisje luistert naar het bonzen van haar hart —, het is als de stap van een boozen man, in een droom, langzaam en zwaar uit de verte....

„Er is iemand dood....”

Het is verschrikkelijk.... maar niet dat alleen.... Het is wonderlijk.... maar wie is er dood?

„Tante.... Froukje is dood....”

O, daar ging iets vreeselijks door de kamer. Alles is anders geworden, als was plotseling de schemering ingevallen. Neen, toch nog iets ergers. Maar wat? Het kleine meisje doortast haar heugenis.... Ze weet het! Eens op een Vrijdag-avond heeft de lamp gewalmd en de sabbath-vrouw liet zich maar wachten. Er bloeide een scherpe, roode vlijm binnen in het lampegglas en uit het gat gulpte het zwarte —, onophoudelijk, al meer, al meer.... toch mocht niemand er een vinger aan raken, want er was geen dadelijke nood voor brand, zei vader...., toen eindelijk de sabbath-vrouw kwam stond alles in de kamer benauwd en grauwsbeslagen.

En zoo is het nu. En nu is het nog veel erger. Het kleine meisje kijkt onder door het gele rolgordijn naar buiten. Ja, het hangt ook over het plaatsje en boven de sloot hangt het ook.

Moeder zegt iets over een stilstand van het hart. . . . oom David is het een uur geleden komen zeggen. Moeders schort is weer over haar schoot teruggeleden, er zijn overal groote, donkere plekken, waar moeder heeft gehuild. De trien op tafel is boordevol. . . . hij staat niet heelemaal goed. . . . hij staat tegen den kant van de schotel op, daardoor loopt hij door het lepelgaatje bijna over. Als er nu maar iets in de kamer bewoog, dan zou de trien heelemaal overloopen. Zou ze eens even stampen met haar voet, om te zien wat dan gebeurt? Maar tante Froukje is immers dood.

Vader komt niet thuis, ze gaan nu eten zonder vader. De grijsbruine soep ligt stil in de borden, de grijsgele balletjes steken bobbelig erboven uit. Eten zonder vader. . . . maar tante Froukje is ook dood! Hoe zou het nu anders dan alles veranderd kunnen zijn? Het kleine meisje kijkt naar haar broertje, dan naar haar moeder. Ja, ze eten allebei, al is tante Froukje dood. Ze heeft ook honger, maar ze wil het niet vergeten —, want het is verschrikkelijk, en tegelijk ook wonderlijk. Nu breidt ze half-bewust genietend de zachte balletjes tusschen haar kiezen, op het puntje van haar tong proeft ze de scherp-zoete stukjes ui. . . . en ze denkt aan alles, waar tante Froukje bij hoort en waar ze nu nooit meer bij wezen zal. . . . En nu ze bedenkt dat het heele leven dus voortaan anders zal worden, nu ineens laat ze de lepel vallen en ze voelt een kramp over haar gezicht, een natte hitte op haar wangen van tranen, die in overvloed haar oogen ontloopen. Niet alleen over de kamer, niet alleen over de sloot hangt het grauwe, aschvale, maar over vanavond en vannacht, over morgen en overmorgen, over het heele leven.

Tante Froukje hoort toch ook overal bij! Wat brengt ze al niet. . . . ze brengt met Poerim de kiesjelijesj voor wie ze zelf niet bakken. . . . met Pésach brengt ze den mierik. . . met Rousj-Hasjono brengt ze den honing. . .

ze brengt ook de kockjes voor de gewre.... ze brengt een nieuwe hafdolo-kaars, als de oude op is.... Maar behalve dat brengt tante Froukje nog iets veel mooiers, veel gewichtigers, veel heerlijkers dan mierik en kiesjelijesj, dan honing en hafdolo-kaars en gewre-kockjes.. ze brengt de kleine zusjes en de kleine broertjes!

Waar tante Froukje 's avonds binnen gaat, daar ligt 's morgens een nieuw kindje in de wieg. De kiesjelijesj en de morour, de honing en de hafdolo-kaarsen brengt tante Froukje alleen in de Joodsche huizen.... daar alleen ook heet ze tante Froukje.... maar de kleine kindertjes brengt ze net zoo goed in de andere huizen en daar noemen ze haar juffrouw Nathans. Ook op het bordje voor haar huis staat het: „mejuffrouw Nathans” en nog een ander woord staat er onder, een heel vreemd woord: „Verlosk.”! Moeder heeft vroeger altijd gezegd, dat tante Froukje zoo heet van zichzelf...., maar verleden jaar achter den regenton bij het Joodsche school, toen heeft lange Levie voor een prentje van elk aan allemaal verteld dat „Verlosk.” geen naam is, maar een woord, en dat het iets te maken heeft met de kindertjes die tante Froukje brengt. En toen begrepen ze ineens ook niet meer hoe ze ooit hebben kunnen gelooven dat tante Froukje „Verlosk.” heet van zichzelf —, en haar vader was nog wel de oude Jesaja Katan.

Ze heeft bijna bij het overreiken naar moeder het leege soepbord in de trien laten vallen, want ze denkt nu ineens aan het prentje dat ze langen Levie gaf —, het vogeltje van Blookers cacao, met de heldere, glanzende kleurtjes, de strakke kraaloogjes, het opgeheven kopje, de klauwtjes om de bloesentak geklemd...., ze ruikt de vochtige zwavellucht van doovenetel en gras en kruizemunt in halfdonker uit de modderige spleet achter den regenton gegroeid — daar heeft Levie „het geheim” verteld, daar hebben ze hem de prentjes ge-

geven — en moeder moet tweemaal roepen, en zeggen dat haar arm geen uithangbord is, voordat ze haar het bord uit de handen neemt.

Maar stil. . . . daar is vader, het stoepje op, de gang al in. Ze is plotseling opgeschrokken. . . . wat was er. . . . wat is er? Iets dat er was, dat er is. . . . was haar bijna ontglipt. . . . zooals ze eens, bij het kijken naar een orgel, een vliegerdraad uit haar handen heeft laten gaan. . . . ze wil den draad nu haastig binnenpalmen, maar het hoeft al niet meer. . . . ze weet het al. Want vader zingt wat moeder vertelde. . . . vader neuriet het Jikdal, terwijl hij bij de kapstok staat en zijn hoed er aan hangt. . . . en nu weet ze weer dat tante Froukje gestorven is.

Wonderlijk. . . . toen moeder het daarnet snikkende met woorden zei, toen kroop het akelig en grauw als vale mist over alle dingen heen. . . . nu vader het zingt, met Jikdal het zingt, nu is het ineenen stil en wit en groot geworden. . . . maar tegelijk lijkt het nu ook pas recht onherroepelijk waar. Het is nu juist als de vlakke velden langs de haven, wanneer er sneeuw ligt en het water, dat niet langer schepen draagt, moe en dof tegen de kanten klotst in de schemering van een der korte dagen vóór de Kerstvacantie. En tweemaal moet haar broertje haar manen om mee naar school te gaan. Hoorde ze niet wat vader zei?

Hoe nu? Geen sneeuw? En nergens winter? Overal dat vreemde lauwe en blauwe damp, en gouden loof, als was niet Simchas-Touro reeds veertien dagen voorbij, als had het niet verleden week al 's nachts gevoren. . . . ?

„Sneeuwt het niet? Dacht jij ook niet. . . . ?”

„Neen. . . . waarom zou het sneeuwen. . . . sneeuw in October?”

Neen, ze ziet het wel. . . . maar even heeft er toch sneeuw gelegen. . . . toen vader met „Jikdal” zong, dat

tante Froukje gestorven is. . . . en ineens alles stil werd en wit en groot en het begrijpelijk, bijna dragelijk scheen, dat tante Froukje van alles is weggegaan. . . . nu kruipt het akelige, vale weer over de dingen heen. . . . nu is het weer onbegrijpelijk en ondraaglijk, dat tante Froukje nooit meer ergens zal wezen. Moet dan het akelige blijven, terwijl het betere dichtbij is en wezen kan?

„Zong vader niet „Mongousoer”, daar net toen vader thuis kwam in de gang. . . .?”

Ze weet wel beter, ze heeft opzettelijk de groote domheid gezegd. Nu zal hij zich stellig bedenken, wat vader dan wel gezongen heeft, hij is wel graag knapper, dan zij!

„Mo-ngousoer. . . .? Vandaag mo-ngousoer. . . .? Vader heeft Jikdal gezongen!”

„Maar ik dacht toch dat ik hoorde. . . .” En heel zacht, dat niemand van die op straat gaan, zullen hooren, neuriet ze den inzet van het Chanoeka-lied. „Was het dat dan niet. . . .?”

„Nee. . . . 't was immers „Jikdal”. Zóó. . .” En hij zingt. En zachtjes gaan ze verder. En de sneeuw is er weer en het klotsende water, moe en droef in zijn verlatenheid. . . de benauwde, grauwe walm trekt op. Bang dat hij ophouden zal, neuriet ze nu mee. . . zachtjes mee. . . . en als het uit is. . . nog eens opnieuw, en zoo lang ze neuriet blijft het witte, stille, groote, wel héél bedroefde, maar niet benauwde en niet akelige, en zoo lang het Jikdal duurt, lijkt het begrijpelijk en bijna dragelijk, dat tante Froukje gestorven is.

TOOVERPRENTJES

Nu het langzaam aan naar vieren loopt, lijkt het wel of de heele school in schemerdonker ingedommeld is, temidden van een ingeslapen wereld. Een uur geleden — ze hadden juist de schriften geborgen na de schoon-schrijfles — is er nog eenmaal een half-verijsde sneeuw-schijf uit de bovenlijst langs het raam duikelend naar beneden komen zeilen —, even later werd er boven, uit de hoogste klas, een schreeuwende en spartelende jongen op de gang gegooid —, daarna is er niets meer te zien of te hooren geweest. En ook buiten, waar toen nog een enkele wagen voorbij rommelde over de houten brug, een bakkerskar klapte, een jongen gilde langgerekt, ook buiten is het gaandeweg heel en al stil geworden. Alles is schemerig en grijs, alles is nevel. Wegen, waarlangs in andere oogenblikken gedachte en verwachting van haar uitgaan naar buiten, schijnen overal rondom door blinde muren afgezet; kanalen waardoorheen ontroering tot haar vloeide in spelingen van licht en gerucht, afgesloten, drooggelegd —, het kleine meisje is in den schemer heel alleen met haar verveling. Als een slang kleeft de verveling om haar heen, als een kriebel in de beenen, zoodat ze niet stil zitten kan, als een dikke hitte in haar keel, welke haar den meester doet haten, die maar staat en maar praat van linkerbovenachterhoek en rechteronderzijkant, en bovenvlak en linkerzijvlak, als werd de klas mooier, als werd het bestaan er draaglijker, nu elke plek er ineens een dwazen naam schijnt te moeten krijgen. O, waarom wordt er nu niemand meer op de gang gegooid, waarom zeilt er niet nog eens een verijsde sneeuw-schijf langs het venster, waarom komt er geen jongen, die

oeoeoe in den luchtkoker schreeuwt, waarom dreunen ze in de eerste klas geen woorden en straatnamen op, waarbij de juffrouw in de handen klapt en het zoo prettig terugdenken is aan toen, lang geleden toen ze zelf ook zaten in de eerste klas en opdreunden roos en koos, peer en heer en namen van paden en stegen, van sloppen en sluizen, die tot snel-verwisselende prentjes werden onder het opzeggen, met zon en wind en water en gras en graan en molens. . . .

Maar stil. . . daar was iets. . . . daar ging iets door de klas. . . een rilling, een geluidlooze zucht. Nergens is het vandaan gekomen, nu is het overal tegelijk, niemand heeft iets gezegd, en iedereen weet het al.

Haar broertje keek om uit de voorste jongensbank, juist toen ze keek naar hem. De meester praat door, maar elk woord kan het laatste zijn! Komt het nu. . . komt het nu al? De dommel is van haar oogen, de klevende verveling heeft haar losgelaten, de verwachting van alle dagen, en alle dagen als nieuwgeboren, fladdert de bevrijdende belleklanken tegemoet.

„Doornroosje” is de klas, zijn ze allemaal samen, de bel van vieren is de „Tooverprins. . .”

Buiten wacht bleek de stille kou. Windloos is de schemering gekomen, na een rumoerig middaguur. Waar de houtzagerij staat laag en breed in 't vlakke land, wijst een flauwe veeg en een vage streep van kleumerig paars, dat daar ver-weg achter de wolken in kleurenpraal en vlammen spel de zon is ondergegaan.

„Wat koud. . . o, wat koud. . .”

Het is alsof al wat week en warm aan ze is, plotseling verstolt in de algemeene verstolling. . . de wereld is grijs en stug, vijandig; onder hand of voet geeft geen enkel ding meer mee, een korrelige koude korst, die ze nauwelijks dult, onherbergzaam en dor als een afgesloten uitgestorven huis. Alle kleur is uitgebleekt, weggevreten door de bijtende, verterende kou, alle sappen,

alle vochten heeft het felle ijs-vuur opgelekt als met dorstige tong.

„Zou je niet denken dat het er zóó moet uitzien op de maan?”

Maar ze kan geen antwoord geven. Schrik doet haar stilstaan op den hoek van hun straatje. Ach zie nu toch, zie nu toch! In de diepe rollaag, naast den grauw-wen, blinkenden muur, is het lieve, vlugge watervalle-tje in zijn vaart bevroren. Vanmorgen leefde het nog. . en terwijl ze in de middagschool zich verveelden, heeft de vorst het verraderlijk gegrepen en doodgeknepen.

Maar aan den overkant is nog iets ergers te zien. Achter de spekslagerij is de afvoergoot bevroren. En in het grauwe ijs, waar nog geen bijt werd gehakt, kleurt het lichte, roode varkensbloed, schier tot oranje uitge-vrozen. . een grijsgelge klodder hangt als uitgebraakt den gootmond uit, een breede, grillige kegel, met een franje van spelden en naalden.

In de winkeltjes is het nog donker —, alleen daar verderop ligt over het vale, egale grijs van de straat, waaruit alle teekening van vocht en modder wegge-vroren is, een doodsche roode gloor: achter in de groente-winkel, boven de aardappelbakken, hangt een kleine ganglamp aan een spijker. Ze blijven even staan kijken, niemand is in den winkel, alles schijnt er slapende doodgevroren, de aardappelen in hun bak-ken, de grauwe koolrapen in hun manden, de vaal-paarse koolen tegen de ruiten, de roodige vlam in het beslagen lampegglas.

In de luwte van hun beschutte straatje nijpt de kou wel veel minder fel en ze reppen zich niet. Ook over „thuis” ligt den laatsten tijd een vaalheid, een floers. . de weekse winterkost is er schriel, de kachel brandt er zuinig. . vader en moeder fluisteren over half-ver-zwegen zorgen. . de dagen volgen er elkaar, eenvormig en traag.

Maar als ze nu het houten stoepje op en in het gangetje gekomen zijn.., wat is dat? De kachel moet wel geweldig branden, want in de smalte tusschen de gele wanden omvangt ze de warmte, als met open, zachte armen.. en binnen zit iemand die een pijp rookt en schatert. Dat kan vader niet zijn, vader rookt geen pijp en vader schatert niet. Wie?.. vragen elkaar de dansende lichtjes in hun oogen, terwijl ze uit hun jasjes jachten.. Wie toch, wie?.. vragen hun monden, zonder woorden, meeplooiend in het hartige lachen.. En dan ineens ziet het meisje voor haar oogen een boot en golvend breed water, een klappende molen, een dreunende fabriek, een laag groen huis, een tuintje met besseboompjes..

„Oom Zeelik.. oom Zeelik is gekomen..”

Warmte en heldere lampeschijs, versche koffie en oom Zeelik op bezoek.

Oom Zeelik heeft dikke wangen, dikke handen, dikke knieën, dikken buik. Hij is geen echte oom.. hij is gelukkig geen echte oom. De echte ooms zijn oom Mozes, oom Meyer, oom Sander.. met de echte ooms wordt er altijd gefluisterd, over belasting, over huishuur, over schulden.. naar hen tweetjes wordt dan nauwelijks gekeken, ze mogen niet meepraten en moeten vaak de kamer uit.. dan luisteren ze stilletjes in het alcoof naar de stemmen en naar den klank van het zilveren geld.. mogen ze na een poosje weer binnenkomen, dan worden hun kleeren bekeken en zij-zelf over school ondervraagd.. De echte ooms roken geen pijpen, de echte ooms vertellen geen grappen.. maar oom Zeelik rookt altijd een pijp en vertelt altijd een grap. De echte ooms hebben „Zaken” en bovenhuizen in een groote stad, maar oom Zeelik heeft besseboompjes, een hond met rood haar, witte kippen en zeven hengels, in het dorp aan het water waar hij dertig jaar grootvaders buurman is geweest.

Hij heeft een krentekoek meegebracht, hij heeft een rookworst meegebracht, hij heeft appels meegebracht!

Braaf opgepast? Goed geleerd op school? Niet den meester voor den gek gehouden? Ja, dat vragen ook allemaal de echte ooms, maar oom Zeelik lacht met glimmende wangen en kleine oogjes en hij zou blijven lachen, al hadden ze niet braaf opgepast, slecht geleerd en den meester voor den gek gehouden.

Ze zitten met koffie en koek vlak bij de kachel.. maar waarom werd er toch zoo gelachen? Oom Zeelik vertelde grappen van Polken! Weet hij er nog meer, weet hij er dan tenminste nog één?

Sommige van de grappen mogen ze blijkbaar niet hooren. Van de canapé..? Neen, zwijg maar stil, dat begrijpt oom Zeelik uit zichzelf wel al. Van den man met die heel leelijke vrouw? Moeder schrikt ervan.. waar denkt oom Zeelik toch aan.. ze zijn toch kleine kinderen! Van de operatie dan..? Dat zouden ze niet begrijpen. Van den druppel aan den neus? Ze schateren al boven oom Zeelik uit. Wat een vies verhaal.. van een druppel aan een neus! Recht mooi vindt moeder het eigenlijk niet van oom Zeelik..

De Polk kwam dan het huis inloopen en zoo maar naar de keuken toe. De vrouw stond te roeren in de sjabbessoep. De vrouw had medelijden en de Polk had honger en de vrouw vroeg of de Polk mee bleef eten.

„Naar 't valt,” zei de Polk en hij bedoelde den druppel dien hij zag hangen aan haar neus, vlak boven de soep.. Ze roerde in de soep en de druppel viel erin. En toen bleef de Polk..

„Niet eten..”

„Toch eten..”

„Stil.. moet jullie horen.. er was een andere Polk.. die had ook honger.. die liep ook op een Vrijdagavond ergens binnen.. bij heele rijke mensen. Daar

waren ze met hun vieren, man en vrouw en zoon en dochter en voor elk was er een heele kip. .”

„O. .”

„Een heele kip was er voor elk. Zegt de vader: „toch zonde om de mooie kippen stuk te snijden. . toch zonde om de mooie kippen te verhavenen. .!” zegt de Polk: „Hoeft ook niet. . Als jij mij laat deelen, zal ik eerlijk deelen, zal ik toch de mooie kippen niet verhavenen.”

Oom Zeelik houdt even op, zijn oogen zijn klein, hun oogen zijn groot. . ze denken. . moeder denkt ook. Vader alleen kent de grap.

„Moet jullie hooren, raden doe je 't niet. Heeft de Polk gezegd: de vader en de moeder en één kip, dat maakt samen drie, de zoon en de dochter en één kip, dat maakt ook samen drie, ik en twee kippen, dat maakt weer samen drie. . heb ik eerlijk gedeeld en de mooie kippen niet verhavend. .”

Ja, Polken zijn slim, slim als vossen! Hoe komen ze toch zooveel slimmer dan andere menschen?

Maar och. . wat is dat nu. . oom Zeelik moet weg. Er gaat geen latere trein die bij zijn dorpje stopt. . en de boot vaart niet in den winter. Och, wie weet hoe lang het nu weer duurt. .

Moeder heeft zijn jas en zijn hoed uit het gangetje gehaald, bij de kachel moet oom Zeelik zich aankleden. Wat gekheid. . wat schtoss. . is hij dan soms een jongejuffrouw? Neen. . maar hij is oom Zeelik! De groote wollen handschoenen steken aan weerszijden elk een dommen wijsvinger boven de jaszakken uit. De kinderen wijzen en lachen heimelijk. . „Kijk, ze vragen of ze. .!” Oom Zeelik trekt ze voor den dag. . daar ploft een plat pakketje op den grond. Gauw ermee onder de lamp, het witte papier eraf. . kleurtjes blinken en schitteren, rood, groen, bontgeruit. .

Voor elk een tooverboekje! Vader gaat mee naar den

trein, moeder moet kopjes wasschen, ineens is het stil en ze zijn alleen.

Hebben ze gelijke of hebben ze verschillende boekjes? Elk heeft een ander —, één met drie mannetjes.. één met drie vrouwtjes. Een boer, een deftige oude heer en een inbreker met een valsch gezicht en een woeste pruik haar —, een baker, een oude, magere juffrouw, en een nufje in nauwe rokjes op hooge hakjes met pluimen en parasol. Met hun losse koppen, losse middenstukken, losse onderlijven.. hoeveel verschillende poppen kun je daarvan wel maken.. het is niet te tellen.. het is onmogelijk te berekenen.. het duizelt voor de oogen, als je dat eens in getallen becijferen woudt!

Die is pas gek: die uitgeslapen oude tronie, met haakneus en bril, mummelmond en hollen hals boven den groengestreepten dikken bakerboezem, en die is nog gekker: het gezicht van de baker, roze als fondant, boven het bestrikte en bekwikte, ingepende nuffenbloesje en de groote bottines van de oude juffrouw eronder uit.. maar die is het allergekst: de oude heer op de boerenklompen, de boer er met zijn glimmende laklaarzen vandoor en de inbreker met het prachtige gebloemde vest.. o, het is een draaimolen vol malligheid.. een heele kermis van uitgezochte zotternij..

„Kijk die.. kijk deze! Het hoofd van de baker.. en het jak met honderdduizend knoopjes van de oude juffrouw en daaronderuit de platte groene muilen..”

Maar het kleine meisje heeft niet geantwoord.. ze voelt op slag haar hart bevangen.. Nu al driemaal heeft ze boven het deftige vest met de paarse bloemetjes beurtelings de leelijke, valsche moordenaars-tronie en het goelijk-lachende oude-heeregezicht laten komen en driemaal achter elkaar heeft ze het duidelijk gezien: het vest verandert, het boord verandert, de das verandert als de hoofden verwisseld worden..

Onder het heerenhoofd is het alles vertrouwelijk, welgedaan, deftig, het boord helder wit, de das een beetje zwierig in de knoop geslagen, en de bloemetjes aardige kleine veldviooltjes. . nu komt de boevenkop met de leelijke oogen, de pruik haar om bang van te worden. . en het boord lijkt slap en groezel geworden, de das ziet eruit of hij net een ander van den hals is gegrist, en de bloemetjes. . de aardig kleine veldviooltjes zijn in nijdige, valsche gezichtjes veranderd. . hun donkere vlekjes werden woeste oogjes. . hun gele streepjes rimpeltjes vol verborgen gemeenheid. . keert ze dan weer den moordenaarskop naar het andere blaadje. . zie daar komen de rose wangen weer aan. . de plezierige mond, de bolle, volle kin. . en de das zit weer genoeglijk, een beetje zwierig, zooals 't past voor een vroolijken ouden heer, rondom het smettelooze boord gestrikt en de bloemetjes zijn opnieuw kleine, aardige veldviooltjes. .

Is het niet wonderlijk. . is het niet bijna griezelig, dat veranderen van iets dat toch hetzelfde bleef, alleen doordat iets anders dat erbij behoort is veranderd?

„Zie je het wel. . zie je het ook?”

Ja, hij ziet het ook, hij ziet het duidelijk. En ze kijken elkander aan. Zag je ooit zóó iets ongelooflijks in je heele leven?

Maar moeder komt binnen uit de keuken en vader komt terug van den trein. Ze moeten brood eten en dan moet ze haar heele taak nog breien: zeven naadjes aan de nieuwe kousen voor zichzelf.

Vader heeft de tooverboekjes toegevouwen en in het ladekastje weggeborgen. Niet te veel opeens, niet te tang achtereen, anders is dadelijk de pret eraf!

Maar eerst onder het brood-eten en dan onder het kousen-breien en tot slapenstijd toe, voelt ze haar denken gevangen en haar hart beklemd van de nieuwe, onvermoede openbaring, dat dingen die schijnen te

blijven zooals ze zijn, toch veranderen, als iets anders waar ze bij hooren, anders wordt. En ze weet zelf niet waarom het is, dat ze er aldoor aan moet blijven denken..

DE BROEK VAN PINCHAS LEZER

Beter is het, in deze dagen, maar niet al te vaak naar de lucht te kijken! Wie het toch doet, ziet altijd opnieuw dat sinds gisteren het figuur van goud op blauw, dat lucht en boomen samen maken, alweer veranderd is, alweer meer blauw, alweer minder goud. . en dat betekent immers dat de mooie helft van den herfst op zijn einde loopt en dat de winter komt, elken dag een klein stukje dichterbij! Op school zingen ze al:

Weer valt van tak en twijgen,

Het laatste blaadje af,

maar dat is toch eigenlijk een onnoodig vooruitloopen, een treiterig dreigen. . want zóóver is het gelukkig nog niet. Terwijl ze het zingen, schijnt zoowaar de zon door de ramen, onder de banken wrijven ze de pas-geraapte wilde kastanjes langs mouw en broekspijp spiegelen en bij alle kapstukken staan versch-gesneden takken, in kringetjes om beurten wit en donker geschild. Want overal liggen takken te raap, overal worden boomen gesnoeid! Dat is precies, alsof er luiken worden wagenwijd opengegooid, die zóó lang dichtzaten, dat iedereen ze vergat. Gaan ze open, dan is het incens weer alsof ze nooit dicht zijn geweest en elkeen herinnert zich heel goed dat ze verleden jaar ook den gouden zonnwijzer daarginds in de zon konden zien blinken, en, tusschen de huizen van het overpad door, héél in de verte telkens één draaiende molenwiek. Den heelen zomer hebben ze tusschen de boomen als in een priëltje geleefd, geen gedachte meer aan den zonnwijzer en aan de molen in de verte.

Voor „Weer valt van tak en twijgen” is het dus nog wel te vroeg, maar beter is het toch, in deze dagen

maar niet te veel naar de lucht te kijken. . want het leven is nu één en al trillend en tintelend geluk. Het is, om te beginnen, alle dagen mooi weer, en de zon is zoo zacht in den herfst en alles is goud en paars en dauwig-blauw, ruim en innig, koel en warm tegelijk. Dat is wel alleen in den herfst zoo, maar de herfst komt elk jaar. En brengt, elk jaar, Loofhuttenfeest mee. . daar kan men rustig op wachten, dat blijft niet uit. Er zijn, ten tweede, veel vruchten, veel meer dan verleden jaar. Elken dag op hun weg van en naar de school, blijven ze voor den fruitwinkel van Nathan Goudsmit staan; het is een laag oud huisje, het groenhouten geveltje met de witte randen, waaruit een ossekop met groote bolle oogen naar buiten kijkt, versmalt zich naar boven toe tot aan weerszijden een zwierigen krul, in den zomer staan er vaak Engelschen voor te kijken en wijzen elkaar de buitelige cijfers, dan komt Nathan Goudsmit in de deur en lacht en doet of hij Engelsch kan praten en verkoopt een heeleboel fruit! Maar dit jaar is er zóóveel, dat het voor de twee raampjes niet uitgestald kan worden, nu hebben ze buiten over stoelen planken gelegd en daarop schotels en bordden gezet met stapels peren en pruimen en druiven en meloen, die boven alles uit zoo heerlijk ruikt. . Vader zegt het is een buitengewoon vruchtenjaar, maar och, er waren ook vorige jaren vruchten genoeg!

Neen, er is dit keer iets anders, dat verleden jaar herfst niet was en volgende herfst niet zal zijn, er is een gouden bruiloft in de kille ¹⁾, Pinchas Lezer en zijn vrouw zijn over een paar dagen vijftig jaar getrouwd en hun trouwen valt op „Simchas Touro” ²⁾ en Pinchas Lezer is niet alleen de goosen ³⁾ van oude „tante” Rebecca, zijn vrouw, maar óók „goosen Touro ⁴⁾.” Dat is iets, wat iedereen elk jaar graag wil wezen, want de goosen Touro mag vóórdansen met de wetsrol, in den allerprachtigsten wikkels in de armen,

dat de zilveren belletjes van de siertorens fijntjes rinkelen, en daarom wordt er elk jaar geloot, wie het wezen mag. Ditmaal viel het lot op Pinchas Lezer. Toevallig! Ja, héél toevallig! Ze hebben het wel gezien, de jongens, hoe de groote mannen tegen elkaar knipoogden op het sjoelplein en hoe iedereen stillletjes lachte, toen ze hoorden dat Pinchas Lezer goosen Touro zou zijn. . ze hebben het ook wel gehoord, toen mijnheer Snoek aan Vader vertelde, dat Pinchas Lezer weer een loofhut bouwt en dat ze daar allemaal onthaald zullen worden, en dat de kerkekamer wordt versierd, en dat de kinderen hem „Dorocch Habo” toezingen zullen, want in vroeger jaren is Pinchas Lezer parnas ⁵⁾ geweest. En nu zal het meteen uitkomen, nu moet het meteen uitkomen hoe het zit met de broek van Pinchas Lezer, en wie er gelijk heeft: vader en moeder, die altijd volhouden, dat hij wèl elken avond zijn broek uit komt of zij, die zeggen dat het onmogelijk kan, omdat zijn voeten veel te scheef naar buiten staan, de hakken bijna tegen elkaar en van de punten de eene Oostwaarts, de andere Westwaarts wijzend. Zulke gekke voeten als Pinchas Lezer heeft ter wereld geen ander mensch, oude weduwe Arons is nog de eenige levende die hem jong heeft gekend, en toen waren ze al zoo! Vader en moeder en de anderen hebben geen één bewijs dat hij uit zijn broek kan, maar zij wèl dat het onmogelijk is —, of is Pinchas Lezer soms niet rijk genoeg om een Sjabbes-broek te koopen? Waarom trekt hij wel voor Sjoel een andere jas aan en zie je hem altijd met die ééne broek, over straat en op de markt en als hij met de boot naar de stad gaat en op visite en Woensdagmiddag bij de schutters? Want Pinchas Lezer is overal, hij heeft voor alles tijd. Daarom komen ze hem ook vaak tegen. . en elken keer kijken ze naar zijn voeten en praten zachtjes over zijn broek —, wie krijgt nu over zulke voeten de pijpen heen van een stijve en niet eens

zoo erg wijde, zwarte lakensche broek! Maar nu zal het uitkomen. . . want als hij maar eenigszins kans ziet uit zijn oude te komen, koopt hij zich toch zeker voor zijn gouden bruiloft een nieuwe broek.

Wonderlijk vlug gingen de dagen voorbij. . . in een tinteling van goud en blauw en bruin en paars, in een reuk van vruchten en een reuk van sparregroen, de reuk van den herfst en de reuk van de gouden bruiloft. Omdat ze voor de grooten bloemen hebben gehaald, sparregroen aangedragen, touwtjes uitgekluwd, mogen ze nu in de versierde kerkekamer eventjes komen. . . tegen de groene wanden staan de groene stoelen, er is geen puntje hout, geen vlekje behang te zien en tot in de zoldering zitten de gele en bruine en paarse en roode bloemen gestoken. Het kleine meisje is nooit eerder in de kerke-kamer geweest, wel ziet ze de deur wanneer ze achter-in en een héél eind boven de manensjoel, somwijlen naast moeder staat, — want boven die deur is de klok! Nu is ze achter die deur, nu is ze in de kerke-kamer. Kijk, de deur is niet eens heelemaal toe. . . zou ze hem durven openduwen, even binnen kijken in de leege sjoel? Ze schrikt er haast van: zoo leeg en zoo hoog en zoo stil en zoo schemerig. Den hoo-gen houten kaarsenhouder naast de trap, die naar de heilige Arke opleidt, kan ze met de hand schier raken. . . toch maar niet doen! Dáár is de plaats van mijnheer Snoek, de gazan, en daar staat altijd Zadoks, de sjam-mos, en daar vader en daar, achter in de hoogte, waar het nu een hol vol zwarten schemer lijkt, daar staat, zij zelf, naast moeder, overmorgen. Niet te sterk daar aan denken, anders is het net of ze hier nu twee keer is. Maar wel aan overmorgen denken. Overmorgen als het hier niet leeg en schemerig, maar zonnig licht — door hooge ramen, tusschen groene gordijnen door! — en voller dan welken anderen dag van 't jaar zal zijn — omdat er dan dingen gebeuren, die nooit anders ge-

beuren: het huppelen langs de banken met de rollen in heel mooie wikkels onder het zingen van de blijde, heilige Simchas-Touro-wijs en telkens als die twee woorden komen wordt er viermaal, op elke lettergreep ééns, met de siertorens gerinkeld en dat is juist alsof er vier handen vol zilveren zaad door de sjoel worden heengeworpen en moeder zegt het zelf óók: dat gaat een mensch door alles heen. Sim-chás Tou-ro, Sim-chás Tou-ro.. zoo dansen en zingen dan de mannen. En daarna komen de kinderen in sjoel om hun lekkers te halen, de meisjes zoo goed als de jongetjes en zelfs de vrouwen mogen op dien dag een oogenblikje in de mannensjoel wezen en iedereen lacht en praat — want het is immers de „Vreugde der Wet!” — en de vaders nemen hun kleine kinderen op den arm en laten ze eventjes aan de siertorens raken, de zilveren belletjes rinkelen dan een beetje en de „goosen Touro” deelt de zakjes lekkers uit. De goosen Touro.. dat is overmorgen Pinchas Lezer. Maar morgen is het óók al Jom-tof en morgen is bovendien de eigenlijke feestdag van Pinchas Lezer, morgenmiddag worden ze in de loofhut onthaald en dan zal het uitkomen van de broek..

De kinderen moeten heel vroeg in den middag komen, en mogen niet al te lang ook blijven — ze zijn vijftig jaar getrouwd en dus heel erg oud — want daarna komen nog al de groote menschen.

Altijd heeft Pinchas Lezer de mooiste loofhut van de heele kille, maar dit jaar is hij nog meer dan anders versierd, tot rondom den ingang zijn de bloemen gestoken, hangen de groene loofslingers en alles waait zachtjes in den wind. Tegen den achterkant van zijn huis, op het groene bleekje, tusschen de dalia's heeft hij zijn loofhut gebouwd en vandaag belt er niemand aan de mooie, bruine deur, iedereen komt er regelrecht het steegje door en langs den dikken grijzen regenbak op af. Ze wonen en ze eten daar acht dagen lang, maar

slapen doen ze natuurlijk in hun echte huis, daar zijn ook, voor later, de burens op koffie en koek genood —. in de loofhut komen alleen de menschen van de kille. Buurkinders staan in de zon voor het steegje en probeeren naar binnen te zien, maar elk die binnenkomt laat achter zich dadelijk de poort weer in het klinkje rinkelen.

Ze zijn zeker niet de eersten, ze hooren lachen en praten.. en ze ruiken den blijden bruiloftsgeur van sparregroen. O kijk.. waar de zon over de schutting valt, hoe fonkelen daar de roode dalia's, hoe stralend-groen is daar het gras! En tot buitenop zit de loofhut vol bloemen. Een witgedekte tafel schemert naar buiten.. kinderen eromheen.. erover gebogen.. kijkend, wijzend, als lazten ze elkaar iets voor.. wat mag er toch wel liggen op die tafel..? Nu niet vergeten wat moeder nog zóó heeft gezegd: eerst feliciteeren.. dan goed-Jomtof wenschen.. dan complimenten van vader-en-moeder en dat vader-en-moeder zoo straks komen. Achter de tafel zitten Pinchas Lezer en „tante” Rebecca —, hun vier gele handen liggen naast elkander op den rand en ze kijken naar de tafel, net als kinderen en ze knikken en ze lachen.. net als kinderen!

Vier lange biscuitjes voor elk! En geen gewone, maar van die fijne met een dikke, gladde laag suiker.., één geel, één rose, één wit, één lichtbruin. Letters erop, roode letters. Op het gele: „Dit koekje gaf mijn vader mij” —, op het rose: „Omdat ik vlijtig leer” —, op het witte: „Nu eet ik vergenoegd en blij” —, op het licht-bruine: „Dit koekje smaakt naar meer.” De roode letters staan op lichtbruin het allermooist. Bij elke vier ligt een papiertje met den naam van het kind, voor wie ze zijn. Zouden ze dat nu al dadelijk mogen hebben? Of zou het nog een poosje moeten blijven liggen? Kijk.. zij ligt daar, naast haar broertje. Wat staat het mooi, op het wit en zoo overal vlekjes ertusschen. Ze

kijken naar Pinchas Lezer en naar „tante” Rebecca en allebei tegelijk denken ze er ineens weer aan.. de broek! Maar hoe komen ze erachter? Ze zitten allebei opgesloten tusschen de tafel en den wand, want héél groot is een loofhut natuurlijk nooit en hun etenstafel staat erin, met het grootste witte tafellaken, dat naar alle kanten afhangt tot bijna op den grond. Als ze eens stillietjes, dat kleed een beetje in de hoogte tilden? Beter nog, als ze eens eventjes eronder kropen, — er kan toch iets uit hun zak zijn gerold! — dan ziet niemand het en kunnen ze op hun gemak onderzoeken. Niemand merkt er iets van.. en daar zitten ze onder de tafel. Eerst zien ze heelemaal niets, hooren alleen vlak-bij een heeleboel schuifelende schoenen.. nu wordt het wat lichter.. dat groote, donkere dáár, met zilveren glansjes, dat is tante Rebecca’s zwart-satijnen rok.. Daarnaast, op den grond, twee glimmende vlekken, Pinchas Lezers twee schoenen, waarin zijn zonderlinge voeten zitten. Ze kunnen best even fluisteren, rondom ze en boven ze is het nu al gelach en rumoer. Zie je nu wel, het is toch de oude, zwarte broek! Ze wisten het immers wel, hoe kon het ook anders? Maar neen.. maar neen.. wat daar van zijn knieën af tot op zijn voeten naar beneden loopt.. dat zijn witte streepjes.. en die zitten in de oude zwarte niet. Zou het dan toch?.. Kunnen ze niet nog een klein beetje dichterbij kruipen, om zeker te wezen?

Maar ineens hooren ze hun namen roepen. Waar steken ze toch, wat doen ze toch? Gauw onder het tafelkleed vandaan. Ja, onze zakdoeken.. neen, we bedoelen onze knikkers, waren weggerold! „Knikkers in den zak, op Jomtof?” vraagt „tante” Rebecca. Ze krijgen allebei een vuurrood hoofd. Maar Pinchas Lezer wijst vriendelijk-lachend naar het witte tafellaken: ze mogen hun koekjes nemen! De meesten deden het al, leeg en blank komt het laken met de zonne-figuren tusschen

de overgebleven viertallen te voorschijn. Nu weten ze het eigenlijk nog niet zeker! Maar kijk.. maar kijk.. en ze stootten elkander aan.. en ze gluren door de deur-opening.. daar komen langzaam en deftig over het gouden groen, onder het gouden blauw de eerste groote menschen aan, mijnheer Israëls, de nieuwe parnas en mevrouw! En Pinchas Lezer staat haastig op, met zijn buik duwt hij de tafel een beetje naar voren, anders kan hij er niet tusschen uit en daar gaat hij zijn gasten tegemoet. Op zijn zwarten rug plakken de groene naalden, midden op zijn keppeltje ⁶⁾ ligt een vuurrood blad en.. hij heeft een donkergrijze broek met lichte strepen aan. Dus toch.. En zijn voeten staan precies zoo scheef naar buiten gedraaid als anders! Dus hadden de grote menschen maar weer gelijk.. wat zullen die nu lachen.. kijk.. daar komen vader en moeder juist met hun beiden aan, door de groene poort.

HET LEEGE GARENKAARTJE

Altijd als het elf uur is, gaan de jongens van 't Fransche school, de „Fransche biggen”, over het sintelpad voorbij naar het gymnastiekgebouw naast de bloemisterij. Het sintelgruis schuurt en knerpt rasperig onder hun slierende, schoppende voeten en telkens als er een gaat langs de plek in den muur, waar het ijzeren ding hangt met „'s winters open, 's zomers dicht” erop, klinken zijn stappen en zijn praten een oogenblik zoo helder, als stond hij midden in de klas. Meestal begint, als de laatste voorbij is, de toren van de Luthersche kerk elf uur te slaan —, en daarop volgt dan twee keer in de week, op Maandag en op Donderdag, de handwerkles. Van den vroegen morgen af heeft ze daar dan al zóó tegenop gezien, dat ze maar blij is, als het eindelijk komt —, het moet er trouwens toch geweest zijn, wil het weer voorbij gaan! Ze krijgen handwerkles in een afzonderlijke klas, in plaats van banken staan er groote, gladde, bleek-glimmende gele tafels met lange groene speldekussens erop vastgespijkerd, in de breede kast tegen den achterwand worden de sigarenkistjes bewaard, voor elk meisje één, elks werk erin, elks naam erop —, zoodoende ruikt het er altijd naar sigarenkistjes. Juist misschien omdat hun rijke oom Elie elk jaar het Sintniklaas-lekkers in twee zulke sigarenkistjes stuurt — in één ervan pakt tante speculaas, het andere vult ze met voor elk een letter en een reep, met voor samen twee zakjes: pepernoten en suikerbeestjes — zoodat koek en suikergoed en chocolade er heerlijk naar ruiken, juist daarom misschien kan ze in de handwerkklas die lucht nog minder velen; Sinterklaas behoort tot de heerlijkste, handwerkles tot de aller-naarste

dingen en het moest dus eigenlijk niet zijn, dat bij allebei dezelfde reuk behoort!

Bijna nooit komt de zon in de handwerk-klas, pas laat in den morgen wordt er de kachel aangelegd, daardoor is het er soms zoo koud, dat zelfs de knapsten en handigsten steken laten vallen en hun rolzoompjes niet fijntjes-hard kunnen krijgen. Bij haar lukt dat nooit. De bovenmeester noemt haar een onverbeterlijke sloddervos — ze weet niet meer hoe vaak wel, het gaat al jaren zoo door — maar de juffrouw zegt altijd, dat ze wel zou kunnen, als ze maar wou! Want elk meisje kan keurig gelijk leeren breien, niemand hoeft steken te laten vallen; voor wie oplet is fijne zoompjes rollen volstrekt niet moeilijk en er is geen enkele reden waarom op een merklap de hoofdletter I als een lange, slappe slungel boven de K en de H uitsteken zou, en waarom de twee beenen van de A niet even lang zouden wezen. De meester zegt dat ze niet kan, de juffrouw zegt dat ze niet wil, en zij zelf heeft er zich niet vaak in verdiept, maar eens, de klas uit en de gang opgestuurd, heeft ze zich afgevraagd: waarom zou ik nu eigenlijk niet willen als ik kon? Is het hier soms zoo plezierig in de koude gang? En dan... als iemand mooie opstellen kan maken — en dat kan zij, en ze doet altijd haar best, dat elk volgend nog beter dan het vorige zal worden! — dan gaat zoo iemand toch zeker niet met moedwil verkeerde woorden gebruiken en leelijke zinnen opschrijven? En als iemand mooi kan zingen, zingt hij dan soms met opzet valsch? Zoo denkende, heeft ze zich in de gang volstrekt niet verveeld en het was gauw twaalf uur. Soms krijgen ze als schrijffoorbeeld „Willen is kunnen” — niet gemakkelijk, een u en twee n's naast elkaar! — in de tweede klas schreven ze het op de lei, in de derde met potlood, in de vierde voor het eerst met inkt — alle meesters zeggen dat het beduidt: „als je je best maar doet...” Maar

hoe kàn iemand willen wat hij heelemaal niet kan, en dan. . . . waarom zou zij nu met alle geweld willen rol-zoompjes maken en stukjes inzetten, op den draad en op het patroon! Iederen Maandag en Donderdag is haar eerste denken, als ze wakker wordt: „handwerk-les”, en dan kan het, voor háár part, net zoo goed vriezen of Tsjingobaäf ¹⁾ wezen, en als ze, de andere dagen, langs de handwerk-klas komt, kijkt ze altijd den anderen kant uit!

Vanmorgen. . . . voor den allereersten keer, was dat alles veranderd. . . . vandaag heeft ze naar de handwerkles verlangd, niet om de les, maar om de nieuwe juffrouw! Verleden week is de nieuwe juffrouw gekomen en ze lijkt niets op de vorige. Van het gezicht van de vorige kende ze elk plekje — want wie zoo knoeit en broddelt als zij, staat natuurlijk de helft van den tijd naast juffrouws stoel! Haar oog-appels waren precies als de zee op het kaartje van Noord-Holland, dat Piet Mol eens heeft geteekend, de knapste van de klas, die zoo mooi met zijn duim kan doezelen: een rond kringetjes van het allerdonkerst potlood-blauw, met de duim naar binnen uitgedoezeld, haar ooghaartjes héél korte witte draadjes of eigenlijk meer van die dunne graatjes, waardoor gestoofde snoek bijna niet te eten is en haar wenkbrauwen precies zoo. Haar vel moest vast veel droger zijn dan van een ander mensch, ze had tusschen haar neus en haar mond geen gootje, dat gaf iets strengs aan haar gezicht en als je heel dicht bij haar moest komen, om nu eindelijk eens te leeren hoe je een steek optrekt uit de diepte, dan rook je een rare lucht. . . . niet vies, maar vreemd. . . . vervelend.

Verleden week Maandag ging ze weg —, sommige zeiden: trouwen, met haar vrijer! —, anderen dachten, stil leven van haar centjes, want ze moet schatrijk zijn. En Donderdags daarna is de nieuwe juffrouw gekomen. Dat is benauwd geweest. . . . elk meisje moest haar kist-

je dichtgesloten voor zich zetten, de juffrouw kwam de tafels langs — ze is dik, ze heeft bruin haar, bruine oogen, een diep gootje tusschen haar neus en mond, haar vel is heelemaal niet droog, ze ruikt lekker! — en ze maakte de kistjes open en keek alles na wat er in zat. Wat keken de knappen trotsch, wat zaten ze recht-op, de deksels van hun kistjes konden ook bijna niet dicht, zooveel zat erin —, en zij had alleen een halve kous! Alles heeft de vorige juffrouw in de kachel gestopt —, totdat die kous eindelijk af is, mag ze voortaan niets anders doen dan breien. Toen de nieuwe juffrouw het deksel van haar kistje tilde en er niets voor den dag kwam dan die halve kous van geel katoen, erg groezelig óók, dat was wel benauwd, ze dorst zich niet verroeren, niet kijken, vast verwachtend dat de juffrouw. . . . ja wat ze zou doen, dat kon ze niet eens denken. Toen had ze ineens een warme hand onder haar kin gevoeld, ze moest de juffrouw aankijken, en die keek haar aan, een heele poos, en toen liet ze de kous weer stilletjes in het kistje zakken en ze zei er niets van, ze zei alleen: „Jij bent zeker wel knapper in andere dingen. . . .”

En sinds dien Donderdag van verleden week. . . . wat kan ze nu, wat mag ze nu, wat zal ze nu voor dat goede, lieve mensch toch wel doen? Zou er ooit mogelijkheid wezen, dat ze haar redt uit een brandend huis of een hollend paard tegenhoudt dat juist op haar toespringen wil. . . . of net bijtijds komt om een sterken man te halen, die haar uit het water redt. . . . of om met een rooden doek te zwaaien en een trein tot stilstand te brengen — bijna was ze eronder! — of om haar te verplegen in een akelige ziekte, pest of zwarte pokken, als niemand bij haar durft? Tot nu toe gebeurde er niets. . . . Ze heeft natuurlijk haar best in de klas gedaan, tot op schoonschrijven toe, ze is drie keer geprezen, maar dat weet de juffrouw niet en het is ook

lang niet genoeg. Wanneer zal er toch eens een gelegenheid komen?

Mijmerend kijkt ze uit de hoogste ruiten naar de witte wolken.... die dáár.... is net Gelderland.... maar nu al niet meer, nu een koe, die lui op zijn buik ligt in een blauwe wei.... losjes hangt de breikous in haar verslapte handen, de pennen bungelen.... kijk, daar zeilt er een aan, die precies een ijsbeer is.... waar zou het wel op lijken gaan, als die twee tezamen komen?

Ze schrikt.... een pen glipte de breikous uit en schiet in een vaart onder de tafel op den grond. Iedereen kent dat geluid, iedereen kijkt haar kant uit. Haar heele rug wordt warm.... als het nu tenminste de losse maar is, o, laat het de losse zijn! Het was de losse niet.... een heele rij steunlooze steken staan als kleine tandjes overeind. Gauw de pen.... gauw dan wat.... eer ze naar onderen kruipen.... want dan is er geen redden meer aan.... één voor één prikt ze ze op de pen, haar ooren gloeien, haar vingers trillen, maar het gaat.... op vier na, op drie na.... nog twee.... nog één.... ze zitten weer vast, ze zijn weer gevangen! Ach.... dat ze er nu juist in het midden, één overslaan moest.... die zakt nu al.... elken keer duikt hij onder een verder draadje door, verdwijnt dieper naar onderen.... het lijkt „de dood in het drijfzand” wel!

Nu is er niets meer aan te doen, nu moet de juffrouw helpen! Nu staat ze naast den stoel.... hè, dat is wel een heerlijke rust, de juffrouw heeft de kous in haar hand, nu komt het vanzelf wel in orde.... ze zal maar niet eens ernaar kijken; een steek uit de diepte naar boven halen, dat leert ze toch haar levensdagen niet!

Wat heeft deze juffrouw haar tafeltje gezellig.... een rose haakwerkje.... een prachtig, glanzend glazen blok met een gekleurd prentje erin dat naar alle kan-

ten zichzelf spiegelt, kluwtjes en kaartjes wol, blauw en rood en geel en paars. Eén van de kaartjes is leeg.... er staan woorden op, gouden lettertjes, die glanzen in het licht van het hoge raam. Kijken wat er staat, het hoofd een beetje schuin naar de juffrouw toe. Het is Fransch. Niemand weet het.... maar ze kent een beetje Fransch! Hoe ze de woorden moet uitspreken, dat weet ze door de aardrijkskunde: „Bordeaux”, de eau is o, de x telt niet mee; „Touraine” —, de ou is oe, de ai klinkt als een gerekte è —, de e aan 't eind wordt nauwelijks gehoord; „Rennes” —, de e voor n is a, en de rest schijnt er alleen voor de pronk te staan; „Verviers” —, een Fransche v lijkt op een Hollandsche „w” — en „iers” is „je”.

Wat sommige woorden beteekenen, weet ze uit boeken, waarin menschen voorkomen, die Fransch spreken —, geschiedenisboeken die in den tijd van Napoleon spelen. Meestal is één zinnetje in het Fransch geschreven en onder aan het blad vertaald —, verder doen ze dan maar net of zulke menschen Hollandsch spreken. Ze kent ook een ergen Franschen vloek: „Sacré nom d'un dieu damné” —, dat riep een heer met zwarten baard die uit een luchtballon viel! Ze heeft er eens bij gestaan dat meisjes van 't Fransche school touwtje sprongen, één, een erge nuf, riep telkens als ze haken bleef „O ciel” — haar groote broer stond erbij en zei op 't laatst „och kind, praat toch je eigen taal en roep „o hemel!” Dat wist ze meteen! Van wat op dit kaartje staat, kan ze den heelen eersten zin begrijpen, tot het vraagteeken toe: „Etes-vous content de cet article?”

Een schrikje.... het is zoo raar.... er gebeurt iets.... ze kijkt naar de voorste tafel, en ze begrijpt. Soms, in de klas, laat de meester een jongen een heele poos met kwaaddoen begaan, komt dan op zijn teenen dicht-bij, pakt hem bij zijn oor en sleurt hem naar den

hoek . . . meestal lukt het niet, wordt hij juist bijtijds gewaarschuwd, of hij merkt het aan het kijken van de anderen, die lachend te wachten zitten wat er gebeuren zal. Dat is wel valsch, maar de meesten doen het. Ook die twee in de voorste bank, en daardoor merkt ze, dat de juffrouw haar in 't oog houdt, een heele poos misschien al! Maar de juffrouw is niet boos. Ze kijkt naar haar en dan naar het kaartje, neemt het kaartje op en leest de woorden.

„Wat daar staat . . . kun jij dat lezen?” De twee in de voorste bank rekken hun hals . . . ze durft niets zeggen, niet fluisteren, alleen maar „ja” knikken, met een rood hoofd.

„Ken jij dan Fransch . . . ?”

Gelooft de juffrouw haar niet? Geen geluid wil haar nu uit de keel, wil haar over de lippen. Alle meisjes zijn stil, in alle handen rust het werk, allemaal kijken ze . . .

„Zeg me dan eens, wat er staat?”

„Etes-vous . . .” Zijt gij . . .” Ze kijkt de juffrouw aan. Die zegt niets . . . maar haar oogen worden groot, haar mond gaat open van verbazing.

„Content . . .” „Tevreden . . .” En weer kijkt ze de juffrouw aan. Ze weet wel, dat het goed is — het oude heertje dat vader kent, mijnheer Content, zal toch wel weten wat zijn naam beteekent, al wordt die als Hollandsch uitgesproken! — maar toch . . . het is zoo raar, ze zijn allemaal zoo stil, het is juist als liep ze heel alleen midden op hard glad ijs, dat maakt zoo duizelig.

„De cet article . . .”

En ze kijkt weer naar de juffrouw. En nu begint de juffrouw incens te lachen, dat al haar mooie, witte tanden blinkend te zien komen, haar lippen bewegen, als ging ze iets zeggen. Het kleine meisje begrijpt! De juffrouw verwacht, dat ze „de” zal vertalen met „van”, want „de” beteekent „van” maar nu beteekent het

natuurlijk „met” of „over”; „Content de cet article” — tevreden van dit artikel. . . . zou immers onzin zijn. Kijk, de lippen van de juffrouw bewegen, en ze lacht, vol verwachting. . . . En ineens voelt ze, dat het de juffrouw tegen vallen zou, dat het een teleurstelling voor haar zou wezen, als ze goed vertaalde, als ze „over” zei. . . . ze denkt zoo stellig, dat ze beter weet, dat ze zoo-meteen verbeteren mag. . . . Zal ze dan maar niet, om de juffrouw plezier te doen, zich houden of ze het niet weet en „de” met „van” vertalen? Maar ze is juist zoo trotsch dat ze het weet. Neen, ze kan het niet. . . . en haar lippen gaan al open. Dan ineens, komen haar wenschen in haar op: uit diep water halen, uit een brand redden, van zwarte pokken genezen, een trein tegenhouden, een hollend paard stuiten. . . . het lijkt nu net of dat allemaal makkelijker zou zijn dan iets verkeerd te zeggen, terwijl je juist zoo trotsch bent dat je het goed weet. Haar gezicht wordt nog rooder, haar lippen gaan weer vaneen en nu zegt ze het. . . .

„De cet article”: „Van dit artikel”. en daar komt het al!

„Heel goed!” prijst de juffrouw, „héél, héél knap van je. . . . maar „de” beteekent hier niet „van” maar „met” of „over”. „Content de” zie je, dat hoort bij elkaar, „tevreden over”. . . . begrijp je?”

Ze kan niets zeggen, ze tuurt naar het kaartje in haar hand, de gouden lettertjes dansen, en schieten fonkelpijltjes uit met kleine, heel-kleine regenboogjes erin. . . . schielijk wrijft ze haar hand langs de oogen. Nu verder.

„Si oui. . . . „Zoo ja. . . .”

Maar de deur is open gegaan en de bovenmeester met zijn bleeke, strenge gezicht, zijn hooge, vierkante schouders, komt langzaam de klas inloopen. Geen, die nog opkijken durft —, allemaal lijken ze in de banken kleiner te worden, achter de tafels te verdwij-

nen, heel hard te breien, heel vlijtig te naaien.

De juffrouw geeft haar gauw de kous terug, de juffrouw heeft zelf ook een kleur gekregen. „Gauw maar weer naar je plaats.”

„Zoo juffrouw.... was die knoeister weer eens bezig geweest?”

„Wel neen, mijnheer.... ze doet heel goed haar best. Maar iedereen kan toch wel een steek laten vallen?”

De bovenmeester zegt niets, hij blijft nog even voor de klas, vlak naast de juffrouw staan.... ze durft niet op te kijken of hij naar haar kijkt.... ijsig, akelig stil is het.

De vorige juffrouw begon altijd dadelijk over haar tegen den bovenmeester te klagen. Nee.... hard was het wèl, maar spijt heeft ze niet.

KIEZEN OF DEELEN

Het heeft den heelen dag geregend, van den vroegen morgen af. Dadelijk bij het wakker worden heeft ze het gezien, gehoord, geroken. Aan het pruttelen en proesten van de dakgoot in de snijding — want haar bedstee is tegen den zijmuur aan — aan het weefsel van zilverloovers over het venstertje gespannen, hoog in den grijzen plankenwand, aan den vochtigen reuk die door het kiertje drong. Zoo lang mogelijk heeft ze gedraald met opstaan, liggen ruiken en luisteren, de oogen half-dicht. Waarom praten ze in de leeslesjes op school altijd van den „centonigen regen”? De regen is niet centonig, altijd wel kan ze ernaar luisteren, zonder zich te vervelen. Want niet alleen fluit en zingt de regen zelf allerlei fijne wijsjes — bij het neergudsen in de sloot, bij het klukken uit de pijpen, bij het felle, puntige patsen tegen de groote ruiten in de klas, bij het klateren in de boomen, vooral als het daarbij dan nog waait. . maar ook uit alle andere dingen slaat de regen onbekende geluiden, en stommen dingen geeft hij stemmen. Maar met dezen regen was ze zóó blij, bij het wakker worden, dat het leek of er iets in haar zachtjes smolt. . na veertien dagen harde, grauwe vorst, die de wereld geurloos en kleurloos maakte, is hij gekomen! Stellig in den voornacht al, want bij het naar school gaan was alles alweer week en buigzaam geworden. En zóó zacht. . alsof van uit de verte de lente al héél zoetjes zit te blazen! En toch is het vandaag nog maar Drie-Koningen. Dat wil dan altijd zeggen: de kortste dag is tenminste voorbij. . maar dat is ook alles wat de dorre, koude, starre Januari tot zijn voordeel zou kunnen zeggen, dat hij aan elken nieuwen dag één meer

van de stukjes zet, die December er gaandeweg heeft afgeknipt. Overigens is bij December Januari wat de Maandagmorgen — rekenen, schoonschrijven, handwerken! — bij den Vrijdagavond — lamplicht, witte tafel, groentesoep! — vergeleken is. Met de lichtjes van Sint-Maarten in November hebben ze weliswaar niet mogen loopen, maar Sinterklaas is voor iedereen, zegt moeder — Kerstmis bestaat voor hen, zooals voor de anderen, eigenlijk niet, maar in de Kerstvacantie deelen ze toch vanzelf en verder liggen ook voor hen de roode lampjes en de roode trossen in de winkels te kijk en ook kerstprentjes krijgen ze, een enkelen keer met zilveren sneeuw en echte kerkraampjes, dunne vliesjes, waar het licht zoo prachtig doorhenen schijnt. Ze weet het natuurlijk wel —, hun eigen Nieuwjaar valt in September, maar als te middernacht het schieten en beieren haar wakker schrikt, dan is het altijd als zag ze een afgeleefden hijgenden man, in nevelig grijs, met langen baard, smadelijk weggedreven en dan brandt het achter haar oogen van medelijden —, waarom zijn de menschen zoo ondankbaar en wreed, bracht het oude-jaar ze geen heerlijken zomer, deed het niet voor ze wat het kon? Waarom jagen ze het op klokslag twaalf de poort uit? Want ze voelt dan nog niets voor het nieuwe, dat met één-en-dertig dagen Januari begint!

Nu is het Drie-Koningen, nu regent het. Vandaag begon de school en het was er zoo warm, om in slaap te vallen, maar ook bibliotheekdag was het vandaag. . en nu zit ze met haar boek onder de lamp. Na vieren is het al minder gaan regenen en alsof hij ongeduldig zijn beurt had afgewacht, zoo is tegen donker de wind opgesprongen. Bij buurman Top staat het poortje weer open — het klappert en rinkelt bij elke vlaag, — vloog het nu maar eens eindelijk in de klink!

Ineens. . hè, wat was dat? Dat kwam uit de vertel

De wind zingt ook, maar de wind zingt niet zoo. Ze kijkt naar haar broertje, naar vader en moeder, die zitten allemaal over een boek en vader met de krant, ze hebben niets gehoord —, dan was er ook niets. Scherp luistert ze naar buiten, fluisterend schuifelt de wind langs de huizen, kruipt telkens even een snijding in, krijgt het er te benauwd en pakt zich weer weg. Snuivend, met een schuin oog, gluurt hij om den hoek van elk steegje en blaast dan eindelijk even uit —, hij is ook zoo wild, hij haast zich altijd zoo — dan klappert de poort bij buurman Top weer dicht, telkens bijna in de klink, maar nooit heelemaal. Nu is het toch duidelijk, er wordt in de verte gezongen, dat is niet de wind. Ja, de anderen hebben het ditmaal ook gehoord. En ineens weet ze het, het golft warm door haar heen, de Ster komt er aan, de man met de Ster komt eraan. Wat is het toch heerlijk, de dingen te kunnen vergeten! Verleden jaar is de man met de Ster er ook geweest, hoorden ze hem ook uit de verte zingen en nu is zijn komen en zingen in de verte toch weer een verrassing.

Ze staan op de houten stoep —, vader alleen is binnen gebleven. De kale zwarte takken strijken langs de lichte lantaarn aan den overkant voor de smederij, het halfopen poortje van buurman Top piept zachtjes heen en weer op zijn scharnieren, als bedenkt het zich nog even welken kant uit, open of dicht, te slaan. Op het lichte gele gordijn bij Bol, schuin-over, bewegen driftig, haastig de schaduwen van de menschen in de kamer.. gestommel en gegrom, zeker is Bol weer dronken..

Ver weg in donker en hoog is de lichte Ster; in het aanzweven dalend, — nu gaat dus de man het bruggetje af — komt zij nader. Nu is het weer precies als verleden jaar.. en ineens weet ze, toen was moeder pas ziek geweest, toen had vader net het nieuwe tafelzeil gekocht, ze ruikt het nog. Een jaar.. een jaar ging voorbij..

van twaalf lange maanden, van vier eindelooze seizoenen. Hoor ze zingen. . dezelfde wijs, dezelfde woorden van verleden jaar.

„De Koning Herodes. . de koning Herodes,

Hij kwam zellevers veur. .

Zeit de Koning Herodes. . al met boos hart. .

Wie is de jongste van u drieën, en die ziet er

zoo zwart. .

Maar het kraakt in de boomen, de zwarte takken gaan langs de gouden lantaarn, die schijnt in de lucht te zweven, nu de paal onzichtbaar is. . en ze hooren geen woorden meer. Maar wel aldoor groeit de Ster, stralend-licht, aan den hoogen stok voorgedragen, als een zon zoo klaar en groot. Nu zucht alleen de wind maar, van vermocidheid nog, de poort rinkelt eindelijk in de klink, het is stil, wonderbaarlijk stil geworden en dichter bij inmiddels de zanger gekomen. .

„En Bethlehem is er die schoone stad

Daar Maria al met haar kindekie zat. .”

Rondom de Ster in de zwarte lucht danst en trilt een krans van prentjes. . een donker gezicht met tulband en baard. . is het Blauwbaard nog wel. . of is het eigenlijk de Koning Herodes. .? Papieren roosjes, zijden lammetjes. . twee palmboompjes aan elken kant, een ezeltje, een koetje, een kindje in de krib. . op zijden lintjes moet het voorzichtig uitgetrokken worden, zóó staan ze op het tafeltje te pronk, die voor het raam hangen zijn plat, ineengeschoven, en zoo worden ze verkocht. .

Nu komt ook de zanger te zien. Hij draagt, in twee handen, de Ster boven het hoofd aan den langen stok —, zijn voorhoofd is in donker, in zijn open mond, die zingt, valt het licht.

„En Bethlehem is er die schoone stad

Daar Maria al met haar kindekie zat. .”

Wat is er toch met haar? kreeg ze het plotseling zoo

koud of zoo warm..? Bethlehem.. Bethlehem.. wat klinkt het ver en mooi. Maar.. Maria met het kindeke.. dat is voor de Roomschen.. en ook voor de anderen.. niet voor hen, niet voor haar.

De Ster is nu vlak bij, groot en licht als een ster-vormige zon.

„Dat is er de Koning van Moorenland
En die hiet er..

Is dat schrikken! Jongen, wat wil je toch, wat moet je toch, wat zeg je toch? Boven mijn hoofd? Wat is er boven mijn hoofd? En ze keert zich om tegen de deurpost, waarin ze leunde en haar hand wil tasten, haar oog wil zoeken.

„Een ster.. een licht.. een diamant.. daar naast je hoofd..”

Nu ziet ze het, aan de deurpost, iets hooger dan haar hoofd, daar flikkert een lichtje, een sterretje.. of een diamantje. „Moeder, kijk, wat kan het zijn..?”

Het glazen venstertje van de Mezoezo vangt het licht van de Ster, die wordt voorbijgedragen.. de zwarte lettertjes zijn duidelijk zichtbaar, het ééne woord, dat voor het venstertje van elke mezoezo staat, eeuwig en overal, omdat, zegt mijnheer Snoek, de Rebbe, eeuwig en overal, op dezelfde wijze het rolletje er ingeschoven wordt. Ze zag duidelijk de zwarte letters van het ééne Woord —, is het niet het ontzaglijke, het geduchte „Sjemang!”?

De Ster gaat voorbij, maar ze durft bijna niet kijken, bijna niet luisteren. Wie door benauwde droomen lijdt, heeft iets overgeslagen van zijn nachtgebed.. het is wel héél lang en sommige regels moeten drie keer gezegd.. allerlei dingen hebben een beteekenis.. keek ze te veel naar de Ster.. vond ze de Ster te mooi?

In het donkere straatje ziet ze den man verdwijnen, de Ster verkrimpen.. en van den zang komt geen woord meer ongeschonden over, want de wind gaat

denzelfden kant uit als de Ster; het glazen venstertje met de zwarte letters is nu nauwelijks meer te onderscheiden, het Woord trok zich terug, de mezoezo zwijgt. Ze zitten weer onder de lamp en moeder schenkt koffie. Groote broer is daar-even thuisgekomen, hij lacht, hij vertelt, hij heeft den man met de Ster gezien, de Ster was van oude kranten gemaakt, de flarden hingen erbij; een groote scheur zat erin.

„Onze Mezoezo gaf licht, toen de man voorbijging.” Ze durft niets zeggen, nauwelijks luisteren. Het was om haar, dat de mezoezo licht gaf en dat het ééne Woord naar voren sprong, zooals de storm was om Jona!

Maar Vader wil dat iedereen zwijgt, hij kan anders zijn krant niet lezen. Het wordt nu ineens heel stil, allemaal bukken ze zich over hun boek en zij luistert naar buiten. . . er is niets nu dan de wind, het poortje bij buurman Top is dus wel echt in de klink gevallen. Maar er is iets in de wind, dat er straks niet was. . . en zou ze nu, langs de mezoezo heen, naar buiten durven? Wie was die koning, waar een hand kwam uit den muur en woorden schreef? Haar hart klopt. . . ze is bang voor de mezoezo, morgen zal ze zeker haar broertje aan dien kant laten loopen, bij het naar school gaan! Altijd, tot nu toe, zoo vaak ze de mezoezo opmerkte — heel vaak gebeurt dat niet — werd het blij en warm bij haar van binnen, want dikwijls denkt ze dan aan het verhaal dat vader eens vertelde van hoe vader als jongen met een kleiner broertje, dat was oom Samuel, die zoo jong stierf, wandelend den weg was kwijtgeraakt en ten langen leste in een dorp gekomen, waar ze niemand kenden en nooit eerder waren geweest. Ze waren zoo moe en nat en hongerig, maar ze dorsten nergens kloppen, tot ze eindelijk een huis met een mezoezo zagen. Daar hebben ze toen gegeten en die vrouw heeft ze drooge kousen gegeven en die man heeft ze naar hun vader, naar Grootvader, terugge-

bracht. En het was er, zegt vader altijd, net als bij hun eigen moeder, en toch uren ver weg, en het rook er precies zoo in dat verre huis, en ze hadden er bijna net zoo een mizrach, en het boekenrekje met de tefilles, hing er ook aan roode koorden tegen den muur! Ja, de mezoczo is lief, een vriendelijk teeken, hij meent het goed. . . en de ster. . .

Als ze het moeder vroeg, zou moeder dan weer hetzelfde antwoorden als toen ze zoo graag op Sint-Maartens-dag met lampionnen wilden loopen? Chanoeka was hun lichtjes-feest, zei moeder toen, mooier, blijder, heiliger! Ze spraken dat moeder niet tegen, ze wilden enkel weten: waarom niet alle twee? Waarom niet Sint-Maarten eerst en daarna Chanoeka? Toen heette moeder dat onmogelijk, Sint-Maarten en Chanoeka hoorden niet bijeen, een Joodsch kind mocht ze maar nauwelijks in één adem noemen. De één had nu eenmaal dit, de andere dat. . . elk mensch het deel dat hem was toebedeeld. Kiezen of deelen. . . zei moeder; en toen ging ze weer door met strijken. . .

Kiezen of deelen. . . is het met de Ster en de Mezoczo zooals met Sint-Maarten en Chanoeka. . . kan geen mensch ze allebei hebben. . . mag een Joodsch kind ze eigenlijk niet in één adem noemen? Ze hoeft het moeder niet eens te vragen, het zal wel weer precies hetzelfde zijn. Jammer! Want wie Ster en Mezoezo beide had, die zou toch wel heel gelukkig wezen.

BLOEMEN MAKEN

Wat is vergeten toch heerlijk! Zonder het vergeten zouden er veel minder verrassingen wezen —, door het vergeten is het leven altijd nieuw. Wanneer in het na-jaar de boomen gesnocid zijn, zoodat de duiventil van het overpad en de eene molenwiek ver-weg, meestal in nevel, en een smalle baan van de blinkende vaart, als van achter een weggeschoven gordijn te voorschijn komen. . . . dan merk je elken keer opnieuw dat je den heelen zomer aan de duiventil, de molenwiek en de vaart niet meer hebt gedacht. . . . en dan ook pas valt het je ineenen in, hoe je in het voorjaar, toen langzaam aan het loof dichter werd, je nog zóó hebt voorgenomen ditmaal aan den duiventil, de molenwiek en de vaart trouw den zomer door wel te blijven denken. Het hielp niemendal —, nog geen acht dagen nadat het gordijn zich gesloten had was je alles wat erachter zat vergeten. . . . maar geen week nadat het openging, en je kunt je al niet meer begrijpen dat het ooit gesloten hing voor den duiventil en den molenwiek en de vaart in de verte. Het hoort er weer bij, het is niet meer weg te denken. . . . en dat is het natuurlijk juist, waardoor het vergeten komt. . . . dat alles altijd schijnt te moeten zijn, juist zooals het is. In den winter lijkt de winter vanzelf te spreken, in den zomer de zomer, zoolang de kachel staat, heb je moeite aan de kamer zonder kachel te denken —, is de kachel weg, dan kun je nauwelijks gelooven dat hij ooit weer komen zal. Het is een vreemde geschiedenis met dat vergeten van wat je toch best zoudt kunnen onthouden en met dat niet gelooven, van wat je natuurlijk heel goed weet — dat het altijd na den zomer weer winter wordt en dat dan

vanzelf ook de kachel terug komt in de kamer.... Maar heerlijk is het vergeten ook, want nu loopt het heele jaar door van de eene verrassing op de andere.

Als het soms laat in Februari nog een heelen tijd achtereen hard en vast gevoren heeft, zoodat de wereld geen reuk en geen kleur meer heeft en het wordt dan eindelijk week en dauwig in de lucht.... nu zal er toch zeker geen vorst meer op volgen, nu mag je eindelijk gelooven dat je veilig bent.... nu is 't maar weer voorgoed achter den rug, de lente komt eraan. Dat voel je dan, dat maakt je blij, dan ben je zelf ook week en dauwig, maar wat het beteekent, dat begrijp je nog niet.... Maar op een dag.... je gaat naar school en je komt langs het kleine stukje veld onder tegen den bebouwden dijk, daar liggen de binnenschippers met hun bruine schepen, de kinderen hebben wit haar, er staat altijd een grijze Kees met zijn pluimstaart recht overeind, aan boord te blaffen, en ze wonen er zoo gezellig, half op hun schip en half op dat veldje.... wat staat daar in 't gras aan je voeten? Een madelief.... het eerste na den winter, het eerste dat je ziet. Plat tegen den grond, bijna nog zonder steel, zooals altijd die eersten. Dat wist je niet meer, dat is een verrassing. Of nee.... weten deed je het natuurlijk wel, als de meester in school had gevraagd wat er op de velden in het voorjaar bloeit, dan zou je natuurlijk hebben gezegd „madeliefjes”.... maar dat is een heel ander soort weten! En o, wat ruikt zoo'n eerste madeliefje lekker. Plukken doe je het niet, je zou er ook niets aan hebben. Je gaat er bij liggen in het gras, je neus erboven-op, je oogen dicht en dan weet je incens nog veel meer vergeten dingen.... je weet dat nu de kocien in het land gaan en dat er, bij de sloot, een gele bloem gaat bloeien en je ziet, zoolang je daar in het gras ligt, met je neus op het madeliefje en je oogen dicht, van allerlei blinken en bewegen, en dat zijn alle-

maal vergeten dingen, die in een lange rij terugkomen en nu één voor één gebeuren gaan. Nu leef je pas in de lente.

Later, als in de mooie tuinen van de rijke mensen de roode geraniums verschijnen, die zoo fel fonkelen in je oog, dat je nog een heele poos plekken van groen, in licht gedoopt, voor je uit door de lucht ziet zweven — dan weet je wat zomer is. Toen het zoo koesterig warm was en boven de bruine schutting bij den burgemeester de dikke paarse trossen seringeng de lucht vervulden met dien allerheerlijksten geur, toen dacht je eerlijk dat het zomer was, dat er aan het zomer-zijn niets meer mankeerde. Maar er mankeerde wel iets aan, — dàt! En het rijpe koren buiten dat zoo gloeit onder de blauwe lucht, bijna zoo rossig als de schijn van een verren brand, het lijkt soms zijn gloed wel uit te dampen. Dat is de zomer en dat weet je toch elken maal pas weer als je het ziet, door dat vreemde vergeten. . . . en denk je dan aan de seringeng terug en aan de warmte van toen, dan lijkt het alles zoo bleek en koel, als maneschijn bij zonneschijn, als een hemelsblauw lintje bij blauw van vlaggedoek. . . . Dat probeer je dan ook voor altijd te onthouden, maar altijd toch vergeet je het weer en dat vergeten is heerlijk, want het maakt het leven telkens nieuw. . . .

Zoo mijmerend staat het kleine meisje in de voorjaarszon en onderbreekt bijwijlen haar mijmeren om zich over de wijde en de diepte ervan heel vluchtig, zonder woorden in gedachten, te verwonderen, en dat ze nu ineens weet dat ze vergeet en weet wat ze vergeet. Is het misschien om den wind die murmelend langs haar slapen strijkt en in het voorbijgaan iets der reuken bij haar achterlaat, die hij meenam van water, gras en mest. . . . of om de zon die haar zoo heerlijk over den rug, juist tusschen de schouders aait. . . . uit dezen uitersten hoek van de speelplaats kun je het

leven op de boerderij naast de school zoo plezierig bespieden, het waschgoed ruiken, de koffie van elf uur, en de kippen hoor je geluidjes maken in het warme zand, alsof ze maar zoo'n beetje pruttelen in hun slaap. En het lijkt iets uit een boek of van een prent, omdat je het van de speelplaats af en onder schooltijd ziet. Hier heeft ze zich verborgen om . . . neen, niet om te soczen over wat weten is en wat vergeten is, maar om met woesten vlijt te breien, daar haar kluw nu eens eindelijk wat kleiner wordt! Dat was daar een ruk aan den draad dat het kluw zeker op den grond zou zijn gesprongen, zat het ergens anders dan in haar opgebonden boezelaar geborgen . . . Hoe jammer nu toch, dat gedroom, zeker vijf minuten van haar vrij half-uur voorbij. En o, die harde knol van een stijfgewonden kluw . . . neen, nu niet weer kijken en knijpen, vanzelf kleiner kan hij immers toch niet worden. Hè, wat voelen haar handen nu alweer gloeierig door die rasperige sajetten draad en als het wat langer duurt, dan kruipt er steêvast zoo'n vervelende pijn in haar schouders en nek. Zou ze nu toch niet nog eens even heel hard knijpen? Misschien voelt ze het randje . . . ! Het breiwerk toegevouwen tusschen arm en lijf gekneld, de hand in het stijfgebonden schort, het kluwen eruit — maar voorzichtig om wat daar zit in den anderen hoek! — nu knijpen, zoo hard ze kan erin knijpen. Niets nog. . . niets te voelen van wat er diep binnenin, omwikkeld zit als een pitje in een vrucht, een zilveren pitje —, een dubbeltje! Moeder wond het er binnenin en als de kluw is opgebreed, dan mag zij het hebben, heelemaal, met het heele dubbeltje mag ze doen wat ze wil — en ze weet al wát! — en dan houdt ze met de kous, heeft moeder uitgerkend, meteen al bijna tot den mindervoet!

Ze kijkt naar den ruigen zwarten bal in haar hand: daar zit het blinkende pitje diep in, en ze wou wel

haast, ze wist het maar niet. . . . want als ze het dan onverwacht zag te voorschijn komen, dat zou toch wat wezen. . . . Eerst zou er tusschen de draden een heel klein puntje blikken. . . . dan breien, breien om daarbij te komen — want, wat kan het toch wel zijn?! — en dan eindelijk. . . . nee maar, wat komt daar? Een dubbeltje! Een dubbeltje voor mijn moeder? Ja, voor haar! Dat zou de heerlijke verrassing zijn. . . . maar zou-ze wel ooit, als ze niet wist dat daar het dubbeltje stak, met de kous tot aan den mindervoet komen? En kan ze nu niet toch nog doen alsof ze het niet weet? O neen, was het niet om wat ze, nadat de kluw, in het opgeknoopte schort bewaart. . . . even nog bekijken. . . . de hand omzichtig erin en nu eronder, het ritselig-fijne vloecipapier eraf. . . . o, het is toch wel echt mooi! Op zijn langen steel van dun, buigzaam ijzerdraad, met groen papier zoo mooi gelijk en stijf omwoeld, het hemelsblauwe bloempje met het gele harte-pitje —, is het niet precies een echt vergeet-mij-nietje? Mooier zelfs dan echt, want zelfgemaakt, heelemaal zelf gemaakt. . . . van wat eerst was een stukje blauw papier en een stukje groen papier en een eindje ijzerdraad en één van een bosje kleine gele dungesteelde pitjes. . . . en nu een bloem, een vergeet-mij-niet.

Alle meisjes op school maakten al lang de mooiste bloemen, rozen, margrietten, sneeuwballen, tot ze een heel bouquet bij elkander hadden.

Dat werd dan tegen een palmblad aangelegd, een stijf-gedroogd blad, in den winkel te koop, met een luchtigen strik van roze of blauwe zij! Of, voor op een kastje, een drinkglas vol zuiver zand, omkleed met een op maat gehaakt mandje, mosgroen, met breede, golvende rozen rand en daar weer een klein groen boordje langs — en in het zand losjes de bloemen gestoken. Annebet heeft dat voor haar moeders koperen bruiloft gemaakt en Margo zoo'n waaier toen haar groote zus-

ter trouwde en Griet haakt alvast het mandje en Wille-
mien spaart voor een waaier op, ze kosten ook twaalf
centen, hoe krijgen ze toch de strikken zoo luchtig en
stevig tegelijk en de bloemen een beetje schuin, losjes
maar niet slof, juist zooals het moet? Nooit heeft ze
gedacht dat ze het leeren kon en nu heeft Gerdien haar
de vergeet-me-niet leeren maken. Voor een dubbeltje
heeft ze het toen geleerd. En voor drie stuivers leert ze
haar de margriet! En daarom brei- ze nu in haar vrij
halfuur zóó hard, zóó hard dat haar handen gloeien
door het rasperig schuren van den draad en haar schou-
ders en nek al pijn beginnen te doen. Want dan heeft
ze gauw het dubbeltje en dat is dan voor Gerdien met
de vijf centen die ze moeder heeft afgeleid en dan
mag ze met haar mee naar huis en in de kamer boven
komen en dan leert Gerdien haar de margriet. Wat
zou ze wel moeten hebben om haar de roos te leeren?

Nu ligt het breiwerk weer stil in haar vingers, ze
staart in de verte, maar ziet er niets, ze denkt aan moe-
der, aan wat vanmorgen thuis is gebeurd. Ze is zoo
brutaal tegen moeder geweest. . . . om Gerdien. Moeder
zei, het was een schandaal dat Gerdien eerst een dub-
beltje vroeg voor de vergeet-mij-niet en nu weer drie
stuivers voor de margriet. . . . en dat terwijl ze altijd
alles van ze krijgt. . . . en toen is ze razend boos op
moeder geworden en brutaal en ze heeft gehuild. . . .
en. . . . ze houdt toch heelemaal niet van Gerdien en
zoo veel, o zoo veel houdt ze van moeder. . . . Wat be-
teekent dat dan toch? En juist, nu ze Gerdien tegen
moeder verdedigd heeft, houdt ze nog minder van haar
dan anders. Ze hoeft niet om te kijken om haar te zien,
dat dikke, roode gezicht met het rosse haar, de groote,
bloedroode mond, altijd nattig en half-open om te kij-
ven. . . . de bazigste, redderigste van de heele klas. . . .
en er zijn er toch nogal wat bazig en redderig. Neen,
ze houdt niet van Gerdien. . . . maar waarom is ze dan

om haar brutaal tegen moeder geweest, zoodat ze moeder wel had kunnen bijten toen ze zei dat Gerdien haar nog uitlachen zou op den koop toe? Had moeder niet eigenlijk gelijk? Ja, moeder had gelijk. Ze is geen drie minuten bij Gerdien geweest om de vergeet-me-niet te leeren. Het was zoo klaar en dadelijk hield ze haar hand voor het dubbeltje op. Ze is niet rechtstreeks naar huis gegaan, om moeder niet te laten merken, dat het zoo kort geduurd had. Maar waarom toch allemaal? Ze begrijpt er niets van, ze wordt heelemaal warm en benauwd van het denken eraan.

„Wat is dat. . . . wat zie ik daar? Sta jij hier in je vrij half uur te breien?”

Hè, is dat schrikken! Ja, ze staat te breien, in haar vrij halfuur, want in haar kluw zit een dubbeltje en dat is voor haar en dan houdt ze meteen tot aan den mindervoet en dan heeft ze drie stuivers en dan leert Gerdien haar de margriet!

„Leert Gerdien je de margriet voor vijftien centen?”

Ja, dan leert Gerdien haar de margriet voor vijftien centen —, de vergeet-me-niet leerde ze haar al eerder, voor een dubbeltje. . . . die heeft ze hier in haar schort wil de juffrouw die zien?

Wat schijnt dat blauw toch prachtig door het vloeï! Ja, ze merkt het duidelijk, de juffrouw vindt ook de vergeet-me-niet prachtig mooi! Het steeltje kun je buigen, zóó zonder dat het groen omhulsel ervan scheurt. . . . Hoor nu toch die kippen eens lekker pruttelen en kukkelen in het droge zand. . . . ook maar niet blij met de lente. . . . ze praten in hun slaap. . . . dat een ander ei slaperig van wordt. . . . de juffrouw staat in de zon, wat ruikt ze toch altijd lekker en haar wijde bruine rok glanst als satijn. Ja natuurlijk mag ze even knijpen in het kluwen, stevig liefst —, kan het zijn dat ze al iets voelt? Nee, de juffrouw kan evenmin als zij iets van het dubbeltje bekennen.

„Je mag wel heel hard breien om er bij te komen.”

Gek. . . . Maar dat klonk nu net alsof ze heel iets anders had willen zeggen. Maar daar gaat de bel en nu zegt ze niets meer. Even schreeuwen ze nog allemaal zoo hard ze kunnen, dan hollen ze de plaats over, de hooge stoep op, en ineens langzamer de wijd-open deuren in. Zij loopt met de juffrouw —, en de groote jongen boven op de stoep die naar laatkomers uitkijkt met een lei in zijn hand om hun naam op te schrijven, mag niet sluiten voor zij binnen is. . . . want ze loopt met de juffrouw. Even kijkt ze achterom, zoo stil nu al weer. . . . in het jonge loof van de jonge boompjes maakt de wind een geluidje, net alsof je uit het holletje van je hand zand op een papiertje laat glijden, zoo'n straaltje wordt naar onderen breeder, het kan zoo aardig glinsteren en dan is het net alsof het waait en regent, alles heel in 't klein.

Neen, dat was nu toch te dom, schrikken omdat de juffrouw zei, dat ze na twaalf op haar moet wachten, maar ja, „na twaalf wachten” beteekent ook zelden iets plezierigs. Nu misschien wel. . . . neen nu stellig wel. Maar wat?

Boven haar hoofd op de planken loopen de meesters zoo haastig dat het bonkt, in de klasdeuren roepen ze „bonjour”; op de trappen klinken hun stappen dan weer anders en als ze bij de deur staan valt hun kodige, korte schaduw net tot aan den binnendrempel. Die de week hadden zijn nu ook al uit de handwerk-klas vandaan, de juffrouw is er alleen nog met één kind. Weinig schoolblijvers vandaag, de gang heel leeg, de deuren aan beide einden wijd tegen elkander open, door de eene komt de zon, door de andere de wind. Grappig. . . . precies bij de deur van de vierde klas ontmoeten ze elkaar, je ziet het duidelijk — daar klap-pert zachtjes de houten rol van de kaart van Nederland tegen den muur en daar op den drempel ligt een bib-

berig plasje kleur, rood, geel, blauw door elkaar geweven, dat is altijd als de zon schijnt door het bovenste boogje van smalle stukjes gekleurd glas. De zon en de wind zullen nu blijven spelen in de heel-leege breede gang, in de wijd open klassen, ze hebben er het rijk alleen tot twee uur toe —, dan komen de kinderen en de meesters en de juffrouwen terug, en worden ze weer weggejaagd, elk de deur uit, waardoor hij binnenkwam.

„Waarom brei je nu niet?”

Ja. . . . waarom brei ze nu niet! De juffrouw heeft groot gelijk. . . . zóó komt ze nooit tot het dubbeltje. Mèt dat zij-zelf het denkt, heeft de juffrouw het gezegd.

„Zoo kom je nooit tot je dubbeltje!”

Uit de zon-deur gaan ze naar buiten. Bijna witachtig blauw is de stoep en telkens als er tusschen de bruine mannen een met een witgeschuurde drinkkan gaat, flikkert het fel naar de oogen. Alle mannen rooken. . . . alles is even gezellig. En nu. . . . neen maar, daar blijft ze van staan. . . . zou dat waarlijk kunnen gebeuren, zal dat waarlijk gaan gebeuren? Kan de juffrouw dan ook bloemen maken? Hoe blinken haar tanden nu ze lacht! Ze kan immers de vergeet-me-niet, de margriet en de klapproos maken en daarbij nog van die mooie, dikke dalia's om onder aan de lamp te hangen en de sneeuwbal. . . . die kan ze ook! En ze wil ze haar allemaal leeren, voor niets, heelemaal voor niets, ze hoeft zelfs geen pitjes en geen steeltjes en geen papier mee te brengen, en ze mag bij juffrouw in haar huis komen, morgenmiddag al! En het dubbeltje in de kluw is nu echt voor haar. . . .

„Maar dan moet je wel zorgen, dat je toch met je kous tot aan den mindervoet komt!”

En of! En of ze nu breien zal, nog harder zal ze breien dan eerst! Lacht de juffrouw daar om? Gelooft ze het misschien niet?

Waar de bruine schepen liggen met hun glanzende,

ronde buiken dansen lichtspikkels over het water, dat veel blauwer dan de lucht nog is. . . . op het groene veldje hebben de vrouwen het natte, blanke goed wijd uit gelegd, de kinderen met hun witte haren spelen ertusschen en het grijze keesje kijkt toe en blaft. . . . , ze wonen daar toch zoo echt, zoo gezellig! Van made-liefjes is het veldje wit bespikkeld, maar ze kan ze niet plukken, zoo'n haast als ze heeft. Naar moeder om alles te vertellen. . . . van de juffrouw, van wat ze nu met het dubbeltje zal doen. . . . van alle bloemen die de juffrouw haar wil leeren maken. . . . o, hoe komt ze nog met al dat vertellen klaar vóór de middagschool, en nu al zoo laat. Het drukt tegen haar buik, het doet bijna zeer, zoo vol als ze is, van alles wat ze moeder vertellen moet. . . . En dan. . . . dat van vanmorgen! Want nu weet ze ook incens waarom ze zoo brutaal tegen moeder was. . . . Het zit zoo: als ze moeder gelijk had gegeven. . . . dan had ze toch eigenlijk niet meer naar Gerdien kunnen gaan om de margriet te leeren. . . . en ze wilde zoo graag. . . . en ook. . . . wanneer iedereen valsch en akelig is, daar wordt de wereld zoo leelijk van. . . . daarom moet je wel eens doen alsof niet. . . . Maar nu is de juffrouw zoo vreselijk goed en lief voor haar. . . . o, daardoor komt eigenlijk dat drukken op haar buik, dat bijna zeer doet. . . . en nu mag ze wel aan zichzelf en aan moeder bekennen dat Gerdien een naarheid is. . . . ja, een akelig valsch kreng. . . . Heerlijk verlucht dat, en het hindert nu niet meer, de wereld is nu toch véél, véél mooier nog dan gisteren. . . . en ze zal alle bloemen leeren maken.

EEN VOOR ALLEN, ALLEN VOOR EEN

O, het is al zoo lang geleden. . . zoolang, dat het haar soms wel eens lijkt, alsof ze het maar had gedroomd. Ja, ze weet nog wel alles van dien avond — hoe buiten het hekje de lantaarn stond te schijnen midden in de dikke, glinsterende sneeuw, die heelemaal tegen hem opgekropen was; hoe de glijbaantjes blonken in het midden van de straat en donkerder afliëpen, naar de rollaag toe, hoe uit de verte, aan den schuddenden kop van een langzaam stappend paard, de belLEN rinkelden, en hoe stil het verder was. . . en ook weet ze nog heel goed dat in het winkeltje van oude vrouw Berg, de lamp zoo vreeselijk loefde —, alles zag rood en zwart en een pruim was uit de hoop gerold en lag onder aan gevangen tegen het bevroren raam, in een krans van waterpareltjes. . . elk ding van dien avond weet ze nog, maar toch had het daarom wel een droom kunnen zijn —, ook uit droomen blijven vaak de kleine dingen zoo wonderlijk lang je nog bij! Ach. . . was het maar een droom geweest, dan had ze het niet van verleden jaar December af, bijna tien maanden, weinig minder dan een jaar, met zich om hoeven dragen, en telkens wanneer dan alles van dien avond als een prent voor haar oogen was gekomen — toch ook wel net als iets uit een droom: alles lijkt gewoon, en tegelijk is er iets griezeligs aan of er in — de lantaarn voor het hekje, stil schijnend over de sneeuw, die bij hem opkruipen wil, de glijbaantjes met gladgesulde bobbels, het rood-schemerige winkeltje van Klaasje Berg en dat zware, trage schuddebellen uit de verte. . . dan had ze tot zichzelf kunnen zeggen: denk niet verder, het is maar een

droom! Nu niet... nu heeft ze altijd verder, altijd tot het einde, aan alles wat gebeurd is moeten denken, wilde ze of niet... nu ziet ze altijd weer bij het hekje, waarachter de sneeuw van dagen ligt hooggetast onbesmet, in zachte, luchtige rondingen, omdat in die smalle lengte tusschen twee deuren schier nooit iemand loopt, het lage sleetje staan met den kleinen Levie erin — hij is nu al vier maanden dood — tot aan zijn bleeke gezichtje rondom ingestopt, zoet en geduldig, stil kijkend met zijn groote bruine oogen in het lantaarnlicht... juist dien avond heeft ze op zijn oogen gelet, de donkere ballen glommen zoo mooi toen het licht erin viel... nu ziet ze altijd over dat sleetje gebogen den ouden Zadoks met dien vreemden, nagemaakten dikken buik — want juist den laatsten tijd werd Zadoks, zeiden de menschen, mager, — en dat gezicht zoo bleek alsof hij sterven ging... nu moet ze altijd van zichzelf herdenken, het woelen in haar en die angst en dat gevoel alsof de heete melk weer uit haar maag naar boven wriemelde... en hoe ze dacht dat ze neervallen zou, als ze het niet uitschreeuwen mocht, hem waarschuwen, tegenhouden... en hoe ze toch niet dorst omdat ze begreep dat Zadoks nooit mocht weten, dat zij daar is geweest en alles heeft gezien... haar schrik dat zulke dingen konden... niet alleen in boeken en in de krant, maar in wezenlijkheid, konden worden gedaan door menschen die zij kende.

Tien maanden bijna heeft ze dat alleen diep in zich gedragen, dag in, dag uit, door winter, voorjaar en zomer heen, dat ze er niet over spreken mocht, dat ze er niet aan roeren dorst, dat het daar maar lag en niet minderen, niet weggaan kon... en nu is het bijna voorbij. Nu raakt zij het kwijt, nu raken ze het allebei kwijt, oude Zadoks en zij... want over drie dagen is het Joum-Kippoer. Een heel andere herfst dan verleden jaar... Toen de bruiloft van Pinchas Lezer, toen

mooi weer en rijkdom aan bloemen en overvloed van fruit, nu vroegtijdige kou en overmatige regen. . . . was de brandstof niet zo duur, moeder zou haast over de kachel gaan denken — nu kun je haast niet gelooven dat het andere jaren op Joum-Kippoer schier geen uithouden was van de warmte in sjoel. En toch. . . . Rousj-Hasjono mocht schriel zijn, omdat alles zoo schaarsch is, van Joum-Kippoer verwacht ze dit jaar meer dan ooit te voren. Ze mag nog geen heelen dag vasten, maar wel na den „aanbijt” terugkomen en tot het einde blijven. Ook zal ze zoo weinig mogelijk eten en pas 's avonds, met de groote menschen samen, als alles voorbij is, van de zachte eieren en het versche krentenbrood en de lekkere haringsla genieten. Dan heeft ze immers, zonder dat iemand het weet, zonder dat hij zelf het weet, aan de vergiffenis van den ouden Zadoks meegeholpen. . . . Want dat kan!

De oude Zadoks heeft een lang, bleek gezicht, wel vriendelijk, maar niet vroolijk, hij draagt buiten altijd een klein, zwart petje en een fluweelen keppeltje in huis. Hij sloft een beetje met zijn voeten, zijn onderste lip steekt vooruit alsof hij ergens heel zwaar over denkt, zoo kijkt hij ook. Zij, kinderen, hebben nooit anders dan Zadoks alleen met oude Roos, zijn vrouw in hun huisje gekend, maar moeder en vader weten nog den tijd toen zijn kinderen daar ook woonden, die zijn nu ver-weg en getrouwd, drie zoons en twee dochters, allemaal ver-weg en getrouwd. De oude Zadoks is de sjamos, en vaak gaat hij met de boot naar de stad. Want als iemand bijvoorbeeld een talles noodig heeft of aan een barmitswo-jongen een stel magsouriem wil geven, dan zegt hij dat aan Zadoks en die gaat dan met de boot naar de stad. Daar is een plein met boomen en daar is een winkel, die als een oud sjoufer ruikt. Vader en moeder lachen haar uit als ze volhoudt dat ze er dat van weet —, ze kan er niets meer van weten, zeggen ze,

ze was toen nog maar drie jaar, maar ze weet het heel goed. Een oud sjoufer ruikt een beetje naar oude kaas, een beetje naar oude boeken en een beetje naar oude lappen, zoo ruikt het in dien winkel ook, waar Zadoks de talles en de magsouriem voor de menschen koopt -, hem geven ze alles voor wat minder geld, maar dat mag, iedereen weet het en zoo wint hij op de magsouriem een gulden en op een talles wel een daalder, denkt moeder! Kom je op zoo'n dag, dat Zadoks naar de stad is gevaren, des avonds hun huis voorbij en zitten ze buiten naar hun bloemetjes te kijken - ze hebben wat een aardig tuintje, ze wonen in wat een aardig straatje, maar een sloot hebben ze niet - dan word je vast en zeker binnengeropen en krijgt iets van wat Zadoks uit de stad heeft meegebracht. . eens een heele handvol rozijnen-en-amandelen voor samen.

Elken Zondagmorgen legt vader voordat hij uitgaat op een schoteltje het sjoel-geld klaar. Soms is er veel, soms minder, al naar gelang vader wel of niet den vorigen dag in sjoel is opgeropen. Als vader al een poosje weg is, komt Zadoks en leegt het schoteltje in een linnen zak en dan geeft moeder hem een kop koffie en vraagt hoe het met zijn kinderen gaat. Meestal steekt hij dan zijn lip nog verder naar voren - het schijnt met zijn kinderen niet altijd goed te gaan. Is er nog wat van de Sjabbos-koek over, dan legt moeder het voor Zadoks op het schoteltje naast zijn koffie-kop - hij is oud en heeft elken Zondag veel te loopen, ook wordt hij lang niet overal binnengelaten - dan zitten ze erbij en lachen: ze mogen zoo graag zien dat moeder anderen menschen lekkers geeft, Zadoks of de sjabbos-vrouw of vrouw Komeyn voor haar kinderen -, hè dan vinden ze moeder zoo lief; ook is het een beetje alsof ze het zelve geven en toch gaat het van hun deel niet af, altijd van moeders eigen deel. Moeders bord is meestal net een kleine ronde zee met allemaal bruine

schuitjes en scheepjes —, hooge en lage, rechte en scheeve, dat zijn de oude hompjes en kruintjes, die niemand anders graag eet en die moeder dan maar stilletjes uit de trommel zoekt en op haar eigen bordje neemt. Maar als moeder dan ook eens ziek is. . neen, dan moet je zien, zóóveel als de menschen brengen!

Verleden jaar, tusschen Pesach en Schwoe's, toen is alles ineens voor Zadoks anders geworden; „tante” Roos is het komen vertellen, ze heeft er met moeder heel erg om gehuild, en zij hebben ook gehuild —, moeder zei dat het „van den weeromstuit” kwam, omdat ze Zadoks oudsten zoon toch niet hebben gekend. Hij is wel bijna zoo oud als vader. . hij was. . want dien dag is zijn moeder juist komen vertellen dat hij door een zwaren wagen overreden is. De schoondochter heette Leen. . ze heet trouwens nog zoo, want die is niet dood. . ze is vreeselijk dik, daarom heeft ze een bijnaam, die niet fatsoenlijk is en dien ze dus van moeder niet mogen zeggen, maar op 't Joodsche school vinden ze allemaal: spellen is geen zeggen. . „paarde” is een heel behoorlijk woord, dan komt er een „b”, dan een „i” en dan een „l”. Leen Paarde. . . „b. .” „i. .” „l”. . omdat ze van achteren zoo dik is! Met haar kinderen, alle vier, is die toen bij Zadoks in huis gekomen en na dien tijd heeft Zadoks geen nieuwe jas meer aangehad en na dien tijd zijn ze bijna niet meer binnengeroepen in de avonden van de dagen dat Zadoks naar de stad was geweest.

Vroeger hield de oude Roos de sjoel, het gewrelokaal en de Joodsche school voor de kille schoon, daarvoor kreeg ze natuurlijk geld, maar nu moet ze Leen Paardeb. . met de kinderen helpen en doet Zadoks dat werk voor haar. Hij stommelt en rammelt veel meer dan zijn vrouw met bezems en emmers en in het begin als ze 's avonds naar school kwamen, schrokken ze wel eens wanneer ze in het gewre-lokaal hem bezig hoorden,

maar nu allang niet meer. Hun tuintje is geen tuintje meer, maar tusschen huis en hekje was gras en zand, waar de kinderen spelen, het lijkt nu ook veel kleiner. Vroeger op Zondagmorgen, kneep Zadoks haar wel eens in de wang of hij vertelde moeder van iets dat hij in de krant had gelezen of op straat gezien, ook kwam er een heel klein lacherigheidje rondom zijn mond, als hij moeder naar de kast zag gaan — dat heeft ze maar wát vaak en maar wát duidelijk gezien —, nu bemerkt hij soms niet eens als moeder den dikken krans op zijn schotelte legt en van zijn lip kun je eigenlijk niet meer zeggen, dat hij naar voren steekt, hij hangt nu bijna neer.

Verleden jaar is het vreeselijk vroeg winter geworden, een week na Sint-Maarten lag er al sneeuw en met Sint Niklaas vroor het duimen dik, en kort daarna kwam die avond. .

Van mijnheer Snoek kun je overigens zeggen wat je wil, maar één ding is plezierig, hij is vast elken winter een keer of wat een weekje ziek, zonder dat hij daarom dood gaat, want dat zou akelig zijn, en dan hoeven ze natuurlijk niet naar 't Joodsche school. Een vliegende kraai heeft altijd wat —, zou moeder zeggen, een kom heete melk of een snee krentebrood schiet er meestal wel over als ze met complimenten-van-vader-en-moeder komt vragen hoe het gaat met mijnheer Snoek!

Dien middag ook en wat zag mijnheer Snoek er met zijn bruinen borstrok toch gek uit in bed. Hij vroeg of ze niet dolblij waren dat hij nu juist, terwijl er sneeuw lag, ziek geworden was en toen ze ja zei, begon hij ineens te lachen tot hij hoestte en dat puntige bobbeltje achter zijn vel onder zijn baard op en neer wipte als de trapplank van de scharesliep. Onderwijl dronk ze haar heete melk en juffrouw Snoek maakte het pannetje kippesoep leeg dat moeder meegegeven had en toen ze klaar was om weg te gaan, riep mijnheer Snoek

haar terug bij zijn bed. Ze wonen toch zoo dicht bij het Joodsche school, ze kon best onderweg zijn wollen wanten halen, die hij Zondagmorgen vergeten had. Of was ze bang alleen in de donkere school? Neen, bang niet, maar licht aansteken had ze nog nooit gedaan. Dat hoefde niet, er stonden geen luiken voor en sneeuw geeft helderheid af. Ze lagen midden op tafel naast den stok. . den stok, dien ken je toch wel? En toen was hij weer gaan lachen en weer gaan hoesten.

Onderweg heeft ze steeds den sleutel stevig in haar zak met haar hand vastgehouden. . want een sleutel die in diepe, zachte sneeuw valt, bij schemeravond, dien ben je kwijt. Koud dat het was, en glad dat het was en de heele straat van glimmende glijbaantjes gestreept, allemaal uit het midden naar de rollaag neer. Sneeuw geeft licht, daarom zet Koc, de lantaarnopsteker, niet tegen elken paal zijn ladder neer, enkel om den anderen, maar die bij de sjoel en het Joodsche school brandde gelukkig en scheen over de sneeuw achter het hekje. Het hekje ervóór, de sjoel-gevel met de donkere ramen erachter, links en rechts de blauwe stoepen van school en van sjoel, zoo was die sneeuw zonder indrukssel of smet, stil lichtend in den schemer, door dat kleine beetje van de straatlantaarn, een heelemaal aparte wereld — want overal op andere plaatsen is de sneeuw bevlekt en ingetreden en weggebezemd en gladgesuld, dáár alleen lag ze los en licht en ruig als wol in zachte rondingen zooals ze gevallen was. Onder de dakgoot een paar gele vlekken en kleine, diepe kuiltjes, graf-kuiltjes, zooals je met den vinger boort in vochtig zand, die van binnen zoo donker zijn en waarin je doode mieren begraaft.

En daar stond de kleine Levie in zijn sleetje —, je had kunnen denken dat hij sliep, zóó stil en geduldig, was het niet geweest om zijn wijd-open oogen, waarmee hij opkeek in de straatlantaarn zoodat het licht

juist op de glimmende, bruine ballen viel. Hij had iets van een groot mensch, de kleine Levie, maar waar dat in zat heeft ze nooit geweten en nu is hij dood en kan ze het nooit te weten komen.

Tot aan zijn gezichtje was hij ingepakt en toch begreep ze niet, wat hij daar moest in zijn sleetje, waarom Zadoks hem meegenomen had. Want Zadoks moest binnen zijn, dat kon niet anders, al zag ze geen licht, niets dan achter in de gang, een flauw schijnseltje, als in het Klein-Duimpje verhaal, al hoorde ze hem niet met emmers en bezem, niets dan een vreemd en akelig knarse-rig geluid, achteraf bekeken niets akeligs en vreemd, een heel gewoon dagelijksch geluid. . maar toen in die stilte en omdat ze in geen verten begreep wat het wezen kon. . en later is ook altijd aan dat geluid het akelige gebleven, zooals aan een verhaal iets akeligs blijft dat je gelezen hebt in het gele, schele licht van een opzettend onweer.

Het gangetje was koud, klam en bijna donker, enkel boven op de witte muren een beetje dun, flauw trillerig licht door het hoge deurraampje heen —, op den grond plakken saangeperste sneeuw, met indrukse van modder, zooals ze van de schoenzolen vallen, als je binnenkomt — en buiten trouwens de kleine Levie in het sleetje. En ineenen ging haar een huiver over den rug, omdat het alles zoo vreemd was, omdat ze er niets van begreep, maar toen ze, even later, er alles van begreep, toen ze, ijlings als op de hielen gezeten, vluchtte achter de halfopen deur van het gewre-lokaal en haar hart ging van pàng, pàng, pàng, dat ze er bang van werd — want een hart is toch maar niet van ijzer en staal, het zou toch kunnen breken en wat dan! — toen ze aldoor voor haar oogen bleef zien wat ze in één seconde had gezien: het kaarsje op tafel, de wollen wanten eronder als twee roerlooze, zwarte beesten, slapend of dood. . de lange banken in de vreemde, blecke schemering

bijna als levende wezens, die alles bemerken en alles weten en alleen maar niet spreken kunnen, de groote kolenkast open en Zadoks erover gebogen, den zak vol turven naast hem op den grond —, toen ze alles, alles begreep, dat was erger dan de angst van even te voren, toen ze niet wist wat er gaande was. Uit haar maag dreigde de heete melk naar boven toe in haar mond terug te komen, het stond al scherp tot tegen haar keel.. toen hield het knarsen op.. met een doffen smak sloeg de kolenkast dicht en Zadoks slofte voorbij door het gangetje. In haar angst had ze de deur dichtgeduwd, maar het pikkedonker maakte haar bang en ze sloop naar het raam.. en daar zag ze Zadoks onder het licht van de lantaarn over de sneeuw naar het sleetje gaan en zijn buik pilde vooruit in zijn dichtgeknoopte, oude, blauwe jas.. maar het was niet zijn echte buik.. en hij tilde den kleinen Levie op en zette hem op het zakje turven en hij zag zoo bleek alsof hij sterven ging en zijn onderste lip hing heelemaal neer, in zijn lang, dun gezicht. En toen duwde hij het sleetje het hekje uit en toen reed hij weg met het sleetje door de sneeuw.

Dien nacht heeft ze bijna niet kunnen slapen.. is Zadoks veilig thuis gekomen of is hij onderweg gevangen genomen? Wie heeft dan den kleinen Levie in zijn sleetje naar zijn grootmoeder terug gebracht? Ach God, ze zullen hem toch niet hebben vergeten in de sneeuw? Is er niet iets schrikkelijks gebeurd met den armen, ouden Zadoks in zijn bed? Maar 's morgens niet.. en 's middags niet.. en 's avonds niet.. geen rumoer in het dorp.. geen onweer.. geen ramp in de kille.. geen vreeselijk nieuws in de krant.. ze kon bijna niet ademen, zooals het weer bonkte, terwijl vader hem las.. wanneer ze nu terugdenkt aan die eerste dagen, die eerste weken, dan is het alsof ze toen aan niets anders heeft gedacht. En o, dat maakte zoo benauwd,

zoo benauwd. . dat ze er aldoor over zwijgen moest, zelfs tegen moeder, want. . ze weet zelf niet waarom, maar iemand die er niet bij is geweest, die het sleetje niet onder de lantaarn heeft zien staan, met kleinen Levie erin, die kan het toch niet begrijpen. Neen, geen mensch mag het weten, erg genoeg dat God het weet! Erg genoeg? Het allerergste! Want de menschen zouden misschien toch nog eens gezegd hebben: die Zadoks moet nu voor Leen Paardeb. . en al de kinderen zorgen, erg vet soppen was het er nooit —, op een talles verdient hij een daalder, op een stel magsouriën nog niet eens. . en tante Roos heeft bijna geen tijd meer om voor anderen te naaien. . zoo zouden de menschen misschien nog praten en hem niet zoo vreeselijk straffen, maar bij God hoef je met zulke dingen niet aan te komen! Want konden Adam en Eva het nu eigenlijk wel zoo erg helpen. . . en wat had, als je nagaat, Mozes heelemaal gedaan? En Uza dan. . . die meende zelfs dat hij goed deed en hij werd toch doodgeslagen. . . neen, bij God hoef je nergens mee aan te komen.

Na een tijd heeft ze er niet zoo altijd meer aan gedacht. . soms waren er wel twee weken tusschen, en dat merkte ze dan incens. Zou eigenlijk wel ooit de tijd voorbij zijn gegaan als ze er altijd aan had moeten denken? Natuurlijk wel, al lijkt het van niet.

Nu is het bijna afgelopen, want over drie dagen is het Joun Kippoer. Dan wordt het van haar afgenomen en dan wordt het van Zadoks afgenomen en zij kan Zadoks helpen, zonder dat iemand het weet, zonder dat hij zelf het weet —, dat heeft mijnheer Snoek juist kort geleden heelemaal uitgelegd.

Een groote jongen vroeg op school, waarom op Joun-Kippoer iedereen vergeving moet vragen voor alle zonden, die in de tefille staan, ook al heb je er bijna niets van zelf gedaan. Dat was zóó: alle Joden

hooren bij elkaar, en heeft nu iemand in een ander land, al is het nog zoo ver weg, wèl een van die erge zonden uit de tefille gedaan en je vraagt er hier vergiffenis voor, dan helpt het voor daar en voor hem! Daarom doe je maar alsof je alles zelf hebt gedaan, wat in de tefille staat. . Dat zal ze ook doen en komt ze dan aan dät, aan die zonde die Zadoks deed. . diefstal! . dan zal ze aan toen denken, en heel strak naar Zadoks kijken en hem heel sterk bedoelen. .

Wat moet hij blij zijn, dat de tijd voorbijging. . . wat moet hij vaak bang zijn geweest. . bij menig onweer heeft ze aan hem gedacht. Soms lijkt een uur nooit om te zullen komen. . nu gingen er tien maanden voorbij. . nu is het bijna Joun-Kippoer. Dan zijn ze het kwijt, dat ellendige geheim, allebei zijn ze er dan van af, zij en de oude Zadoks.

NAAR AMERIKA

Iemand uit de kille, iemand van de menschen die zij kennen, heel goed kennen zelfs — want heeft hij niet met ze gespeeld en ze verteld en ze voorgelezen? — die gaat over een paar weken naar Amerika. David Denneboom gaat naar Amerika en sedert moeder het hun heeft verteld, is het juist alsof ze er door alles aan herinnerd worden. Als je niet beter wist, zou je zeggen: de wind en de regen weten ervan, en de boomen weten ervan, ze befluisteren het met elkaar en tegen hen zuchten ze het uit, dat die lieve, arme David Denneboom naar Amerika gaat. Van elkander bemerken ze, zij en haar broertje, dat ze er voortdurend mee bezig zijn en op het kaff van haar rekenboek heeft ze, zonder dat ze het zelf wist, twee keer „Amerika” geschreven. Heel vreemd is het. . . maar het woord „Amerika” is nu anders dan eerst, het is dikker, zooals het beeld „dikker” is dan een prent. Verleden jaar bij Jan Mol, die zoo mooi de zee op kaartjes kan teekenen, hebben ze voor twee griffels een spullekiekie gezien, het was geen fopperij, het was echt prachtig, iets om nooit te vergeten: in een ding van bruin hout zaten twee kleine vierkante venstertjes, er was ook een soort steel of handvat aan, daar werd een prentje op geschoven en keek je dan door die venstertjes, dan was dat prentje ineens echt. Niet alleen grooter, maar dikker, dat vooral. De huizen, de boomen, de menschen alsof je ze met je vingers zou kunnen voelen, maar dat kon toch niet. Ze konden er maar niet genoeg naar kijken, zoo wonderlijk als het leek, en als ze nu aan „Amerika” denkt, dan is het juist of ze er door die venstertjes

naar kijkt, het woord is grooter en dikker, dat vooral, het is „echt” geworden.

Natuurlijk hadden ze van Amerika gehoord, grootere kinderen leeren er toch over op school! Bij het station hangen twee gekleurde prenten, op de een is het dag, op de ander nacht, of avond. . . op de nacht-prent is de zee bijna zwart, in de lucht niets te zien, zelfs geen sterren of maan, de boot is ontzaglijk groot en hoog, oranje-gele stralen schieten uit honderd-duizend ronde gaten en in dat licht is de zee flauw gelig-grijs. De dikke wolken rook uit de drie geweldige pijpen zijn iets lichter dan de lucht —, op de dagprent lijken ze natuurlijk veel donkerder, bijna zwart tegen het lichte blauw. De boot is daar niet zoo ontzaglijk groot, maar mooier, helder grijs, rood omrand, de ronde gaten schieten geen lichte stralen, maar lagere gaten laten boogjes water uit en de zee is woelig en groen. Die booten varen naar Amerika en in die booten zijn menschen, die er heen gaan of er vandaan komen. . . vaak hebben ze naar die prenten staan kijken, maar sedert ze weten dat David Denneboom naar Amerika gaat, zien ze ook die booten als door de venstertjes van het spullekikie van Jan Mol.

David Denneboom is geen jongen meer, hij is al een groot mensch, maar nog niet heel oud, hij is twintig jaar. Hij moet naar Amerika of hij wil of niet. . . een heele geschiedenis! Een geschiedenis, die ze niet weten mochten, maar waar ze, zoetjes aan, bij stukjes en beetjes, toch achter zijn gekomen. . .

Op een avond dat vader niet thuis was, heeft moeder ze stilletjes de krant laten lezen. . . als ze nu maar zorgen dat vader het nooit te weten komt! Ze wisten toen allang dat er iets was met David Denneboom, waar de groote menschen over spraken, op het sjoelplein en in de gewre, en op de visites. . . Ze wisten het voor het eerst op een sjabbos-morgen toen vader thuis kwam uit

sjoel en vertelde dat hij David Denneboom daar had gezien. Op zichzelf was dat al wonderlijk genoeg, want hij komt alleen voor de hooge feestdagen over. . maar dat ze, over de tafel heen, elkaar eventjes aankeken, dat was om den toon waarop vader het zei tegen moeder. Zoo iets van „wacht maar tot zij daar de deur uit zijn, dan zal ik wel meer vertellen.” November was toen pas begonnen en het weer alle dagen vochtig en winderig. . juist goed weer om langs de haven te loopen en naar de wolken te kijken en op den wallekant naar de kale rietstengels diep in de zwarte modder. De meeste schepen zijn om dien tijd al weg — één voor één in de afgeloopen weken voeren ze de haven uit, tusschen de vloten door, daar waar het zoo wijd en zoo schuimig is den hoek om, dan het kanaal in en zoo naar zee. . een paar kleine liggen er nog, die overwinteren blijven, veilig en wel tegen de dikke dukdalf aan en de ra's schuin in de hoogte getrokken. Daar hebben ze ook dien Sjabbos-morgen samen gewandeld, en over de vogels en de wolken gepraat en over de schepen, waar ze nu allemaal zoowat zouden varen en geprobeerd wie van 't verste weg de namen kon lezen van de schepen die er nog lagen. . en daar zijn ze toen David Denneboom tegengekomen, maar ze durfden hem bijna niet aanspreken, want hij was in die twee jaar zoo groot geworden, en hij zag er zoo naar uit, zoo bleek, zoo verdrietig. Eerst leek het wel of hij ze niet herkennen zou —, toen incens bleef hij staan en lachte en vroeg of ze hem nog wel herkenden en of ze hem, in die twee jaar, niet vergeten waren. Zij hem vergeten —, dat zou toch onmogelijk zijn. Hoeveel Zondag-middagen heeft hij ze niet om mijnheer Snoek te helpen in 't Joodsche school hun lessen overhoord en wat was hij niet altijd geduldig —, de grootste stommeling van het heele school, Brammetje Linnewiel heeft van hem nooit één klap gehad! En wat las hij

niet prachtig voor uit het dikke boek van de Joodsche Geschiedenis, bij warm weer op het gras achter de sjoel, lekker koel in de schaduw van den hoogen grijzen muur met de lichtgeel-groene korstjes, terwijl de vogeltjes die in de spleten en de gleuven wonen, af en aan sjilpten over hen heen. Ook gebeurde het wel dat hij vertelde, en eens is daarbij iets bijzonders voorgevallen. Toen sprak David — en ze luisterden met ingehouden adem — over het oude leven in het Heilige Land, hoe de Joden er woonden rijk en vrij in hun steden en hoe ze er hun prachtige tempel bezaten, totdat andere volkeren ze overvielen en verdreven en over de aarde verstrooiden. „Naar de vier hoeken der aarde.” Arbang Kanfous. . dat is licht te onthouden, het dradenkleedje dat de jongens onder hun kieltje dragen heet immers ook „Arbang Kanfous”, omdat het vier hoeken heeft. . En hoe van toen af de Joden geplaagd en verdrukt en vernederd zijn door valsche, slechte menschen. . maar dat ze ook zelf niet meer hun oude dapperheid en flinkheid bezitten. . want hadden ze die wel, dan kregen ze ook wel hun eigen, heilig Land terug en dan keerden ze daarin weer, waar het vol is met melk en honig, om daarin gezellig te wonen, met hun koeien, en schapen en kippen en varkens. . . . o neen, van varkens sprak David natuurlijk niet, de varkens zijn onrein en mogen niet mee naar het Heilige Land. De koeien en paarden zouden natuurlijk moeten lopen, de kippen in manden kunnen gaan. . . . Dat vertelde David er niet allemaal bij, dat had ze zoo maar voor zichzelf zitten denken. . . .

Toen ineens. . wat waren ze geschrokken, niemand had hem uit de achterdeur en over het gras hooren komen. . daar stond mijnheer Snoek achter den kring, juist tegenover David Denneboom en over hun hoofden heen kwam zijn stem, boos.

„Dat kunnen geen menschen, dat kan alleen de Mosjieg.” 1)

Toen gooide David met zoo'n zwaai zijn hoofd in de hoogte om mijnheer Snoek te kunnen aankijken, dat het witte vuur uit zijn brilleglazen spoot en met een scherpe radde stem zei hij iets in het Losjoun-Hakou-desj. 2) Toen hoorde je even niets dan alleen het sjilpen van de vogels, die in de gleuven wonen van de sjoel en toen haalde mijnheer Snoek zijn schouders op en hij bromde iets en hij zei: „naar binnen jullie,” maar David ging niet mee in school terug. Later zijn mijnheer Snoek en hij toch altijd goede vrienden gebleven.

O, ze hielden zooveel van David Denneboom, en ze hadden zoo'n spijt toen hij naar de groote stad naar het seminarium ging. Maar voor hem waren ze blij, nu hoefde hij immers niet langer bij zijn grootmoeder in huis te wonen! Van zijn tiende jaar af is hij wees en woont bij zijn grootmoeder in. Het lijkt niet erg, omdat „grootmoeder” zoo'n lief woord is, maar het is verschrikkelijk, dat begrijpt iedereen die oude Sannetje Denneboom kent. In de kille zijn twee oude wedu-vrouwen, weduwe Arons en weduwe Denneboom, en het is niet gemakkelijk om ineens twee dingen op te noemen die zóó veel verschillen als die twee.

De oude juffrouw Arons is bleek en dik en bijna blind, ze lijkt eigenlijk wel een beetje op een aangekleeden zak en ze moet in en uit haar bed door haar kinderen worden getild, ook kan ze niet goed meer hooren en ze moeten dus altijd op een stoof gaan staan om bij haar oor te komen en dan heel hard zeggen: „complimenten van moeder en hoe gaat het met u?” „Best hoor, best hoor,” zegt ze dan en ze schudt haar hoofd en ze knijpt in hun wangen en ze zegt dat ze onbeschreeën al weer zoo dik en zoo groot geworden zijn — maar als dat iederen keer waar was dan waren

ze nu stellig wel al zoo groot als vader en zoo dik als juffrouw Arons zelf. En dan komt het. . „geef me de trommeltjes maar eens aan”; het zijn er twee, zwarte met sterretjes, in het ovale zitten eigegebakken krentekockjes, en in het ronde zijn balletjes! Dan mogen ze kiezen, wat ze hebben willen, een krentekockje of een balletje, dan zeggen zij: „net wat u wilt, juffrouw,” en dan zegt juffrouw Arons: „omdat jullie nu zoo netjes bent, krijg je allebei” en dan gaan ze met een kockje en een balletje naar huis!

Vergelijk daarbij nu maar eens even Sannetje Denneboom! Ook oud, ook nogal wel aardig dik — een ronden buik onder haar boezelaar — maar om te beginnen lang niet blind. Oogen als een valk achter haar grooten bril en haar neus ook, een echte valkencus, kort en krom! Dwars door de rimpels van haar kin en van onder haar neus loopt een naad, dat is alles wat ze heeft van een mond, zoo wat rondachtig buigt die naad naar boven en weer neer, als een haakje van „tusschen twee haakjes”, en haar wangen zijn zoo rood als opgepoetste appelen. Altijd hangt ze over de onderdeur, ze heeft een huis met een steenen stoep, want ze is schatrijk, en dan kijkt ze je na als je voorbijgaat, dat is als een prik in je rug, tusschen de schouders. . . . en als je hebt moeten schoolblijven of als je aan het vechten bent geweest, denk maar niet dat ze het niet ziet of als je voor het eerst loopt met een broek of een jurk die Ies en Roos van oom Elic te klein geworden zijn, of als je om boodschap gaat en moeder had geen geld en je moet borgen —, geloof maar gerust dat zij het aan je merkt. Moeder vraagt dan ook vaak. . . . „Heeft Sannetje jullie gezien?” Iedereen noemt haar Sannetje, maar als ze er bij is natuurlijk altijd „juffrouw Denneboom”. Ze is zoo rijk als iets, zoo rijk dat ze haar geld niet thuis bewaart. Moeder zegt dat het „op rente staat.” En gierig! Pinchaz Lezer. . . . die kent haar, zegt

vader. Die heeft een Hebreewsch rijmpje op haar gemaakt, en dat beteekent „Men noemt haar Sannetje, maar zij is Satànnetje.” Bij die grootmoeder heeft David Denneboom ingewoond, tot hij naar het seminarium ging, en nu gaat hij van het seminarium af, nu gaat hij naar Amerika, daar hebben ze een achterneef, die van David Denneboom een oud-oom is.

Op het sjoelplein en bij het leren en in de gewre-vergadering en op de visites, overal praten de groote menschen over icts dat David heeft gedaan. Het staat in een krant. . . . die ze elkander laten lezen, stilletjes, en dan weer verstoppen. Mijnheer Israëls, de parnas, heeft er een, en Kaas de klokkemaker en Pinchaz Lezer en mijnheer Snoek. . . . en vader heeft er ook een. . . . en eindelijk, eindelijk hebben ze die dan toch mogen zien en lezen. . . . maar dat was wel meer dan een week na dien sjabbosmorgen, dat ze David tegenkwamen bij de schepen.

Op een avond, dat vader niet thuis was, hebben ze bij moeder net zoo lang gezeurd, dat ze het nooit aan iemand zouden laten merken, zelfs op de pijnbank niet, dat vader er niet zal achter komen. . . . en eindelijk heeft moeder de krant uit het laatje gehaald. Toen gauw, gauw zijn ze samen gaan lezen, en ze trilden ervan, omdat ze iets deden dat vader niet weten mocht en omdat moeder bijna huilde dat ze het toegegeven had. Waar die blauwe streep stond, — dat was het, en het heette eerst: „Het Vrije Woord” en dan werd het verder als een brief: „Mijnheer de Redakteur.” En dan kwam er een heel mooi en aardig verhaal van een rijken Joodschen heer in een groote stad en die ging dood. Hij had zóóveel aan de arme Joden gegeven en zóóveel aan de sjoel en zóóveel aan het seminarium, dat alle Joden meegingen naar de begraafplaats toe en daar vertelden ze hoe braaf en hoe goedgeefsch hij was geweest voor alle Joden. . . . Dat lijkt goed, maar het is

niet goed —, want die heer was slecht! Hij leende geld aan den Keizer van Rusland — want zóó rijk was hij wel! . . . aan den Keizer van Rusland! Nu, en iedereen weet hoe de Joden in Rusland wonen en wat een leven zij er hebben en hoe ze vervolgd en doodgemarteld worden! En de Keizer van Rusland gebruikte het geld van dien rijken Joodschen heer om die menschen te betalen, en die heer kreeg weer geld voor het leenen! En de Joden in die groote stad hadden dat geld niet mogen aannemen en ze hadden dien heer niet mogen prijzen, maar ze hadden hem uit de kille moeten jagen en ze hadden hem niet op hun begraafplaats moeten begraven. . . . Dat staat allemaal in de krant en David Denneboom heeft het geschreven. Hun David Denneboom? Ja, hun David Denneboom. En is het echt waar gebeurd? Ja, het is echt waar gebeurd. En waarom moest David Denneboom dan daarom van het seminarium af als het echt waar gebeurd is? Omdat. . . . o, daar zijn wel tien redenen voor, zegt moeder. Kan moeder er niet een van noemen? Ja. . . . één van die redenen is dat de zoon van den rijken heer dan geen geld aan het seminarium meer geeft. Maar waarom is Sannetje zoo kwaad op hem en waarom doen de groote menschen alsof hij iets slechts heeft gedaan? Vindt moeder het ook slecht of vindt moeder het juist goed? Dat kan moeder zoo ineens niet zeggen, maar Sannetje, zegt moeder, hoefde niet zoo tegen David te doen, zijn eigen grootmoeder en hij een wees. En ze heeft toch heelmaal de menschen niet nodig. Hoe bedoelt moeder dat, dat Sannetje de menschen niet nodig heeft? Maar kan dan iemand die de menschen wel nodig heeft, niet alles doen en niet alles zeggen? Hebben zij de menschen nodig? O ja, zij hebben de menschen heel erg nodig. Mogen zij daarom niet alles doen en niet alles zeggen —, zouden zij nu bijvoorbeeld later niet zoo iets in de krant mogen schrijven, ook als

het echt waar gebeurd was? Toen heeft moeder gelachen en gezegd dat ze niet zoo zeuren moesten. Maar den volgenden dag en alle verdere dagen zijn ze er toch telkens weer opnieuw over begonnen. Het is ook niet gemakkelijk, wanneer je alles van iets weet te doen alsof je er niets van weet! Vooral tegenover vader. . . . en moeder is dan zoo benauwd, zoo bang dat ze zich niet goed houden zullen. Op het Joodsche school wordt er natuurlijk over gepraat —, die weet dit en die weet dat, die heeft uit bed geluisterd en die zich in een kast verstopt, maar ze weten geen van allen het rechte, zij alleen, en zij mogen niets zeggen!

Ze zouden zoo graag willen, dat ze David nog eens tegenkwamen. Dan zouden ze zeggen: wij vinden het goed van je, David, wij vinden het niet slecht dat je dat hebt geschreven van dien rijken heer, omdat het toch allemaal waar is. . . . maar ze zouden het niet eens mogen zeggen, want niemand mag immers weten dat moeder ze die krant heeft laten zien!

Iemand die ze kennen, iemand van hun kille gaat nu gauw naar Amerika! Sinds den dag dat ze weten waarom. heeft het bijna onafgebroken geregend, het houdt maar niet op. Een regendag is voor een keer wel eens aardig, maar zoo alle dagen dat koude kletteren uit een lage, grijze lucht! Je kleeren worden niet meer droog, — dat geeft zoo'n duffen, triesten reuk in school en thuis — je schoenen raken allemaal door, je voeten kun je nooit recht warm krijgen, de plassen zijn alle dagen grooter, je kunt er al niet meer door, bijna niet meer erover heen, je moet al hier en daar langs-om de huizen voorbij, het hardste zand is nu klare modder, het speelveld achter het Joodsche school één groot moeras. Je ziet overal water tusschen het gras, je kunt er niet staan of gaan. Je krijgt soms plotseling het gevoel, en het is een erg benauwd gevoel, dat de wereld wel eens heelemaal week zou kunnen worden — en wat

dan? Het is om bang te worden, hield het maar eens op....

In zijn zwarte zeilen kleed lijkt het orgel van Jan Stap een groot en donker watermonster, heelemaal glimmend, met plasjes in de plooien — als de regen er tegen aan komt klateren, hoor je bijna niets van de muziek.

En nu de regen en nu de muziek voor al hun droevige wijsjes tot woorden schijnen te hebben gekozen, „David Denneboom gaat naar Amerika, David Denneboom gaat naar Amerika”, nu spreekt het toch vanzelf, dat ze er wel eens om moeten huilen.

OP ROUWBEZOEK

Eindelijk is dan toch de klare waarheid wijd voor ze opengegaan. . . .

Dagen lang hebben ze het ijl en ongrijpbaar om zich heen gevoeld, in het fluisteren van de groote menschen, dat ophield als ze binnen kwamen, maar in hun zwijgen en kijken was het ook. Het vervulde de lucht, het deed denken aan blindemannetje spelen, wanneer je alleen in den kring staat en ze allemaal op de teenen sluipen om je heen. . . . je hoort ze overal tegelijk. . . . als uit een mist komt hun gesmoorde fluisteren; hun heimelijke lachen lispelt en sist telkens vlak aan je oor, je voelt hun kleeren waaien en wapperen, maar grijp je toe, dan vinden je vingers niets dan leege lucht, dan zijn ze weg. Zoo was het. . . . je voelde het vlak bij je en je kon het toch niet vatten, je meende het te begriipen en dan viel het weer uiteen, het was een geheim. Niet een geheim van thuis, maar een geheim van de heele kille. . . . en dat toch ook aan menschen buiten de kille bekend moest zijn. . . . of vader zou niet van „gille hasjeim”) 1) gesproken hebben. En dat hebben ze toch allebei duidelijik verstaan uit vaders mond op een avond dat het woei. Daar komt nog bij, dat Sam Kaas zijn vader en moeder „Riesjes-maken” 2) heeft hooren zeggen, dat is bijna hetzelfde als „gille-hasjeim”, maar „gille-hasjeim” is veel erger! Pinchaz Lezer wist ervan en Sannetje Denneboom wist ervan en oude juffrouw Arons en Aardewerk de slager en mijnheer Gompel en mijnheer Israëls en lange Schmoel Konijn en iedereen. Je zag het duidelijik aan hun gezichten. Het was dus iets van de heele kille, iets waar de heele kille mee te maken had en dat de heele kille

kwaad kon doen: Riesjes of Gille-hasjeim, in elk geval iets vreeslijks. De eerste dagen zaten ze ervoor te kijken als voor de door elkaar gegooide stukken van een legkaart, die nog nooit iemand in zijn geheel heeft gezien. Je weet dan niet wat je 't eerst zult pakken, je kunt er geen kop en geen staart aan vinden. Die wist dit en die wist dat, de een had afgeluisterd in bed en de ander op zolder, maar wat de een had gehoord, paste weer niet bij wat de ander wist. Meijer Goudsmit heeft gedacht: er zal een seifer-tora gestolen zijn. Zoo iets moet maar eens waar wezen, dan komt er toch stellig een plaag over de kille, een aardbeving of een groote brand, dat heb je toch gezien aan Korach, die met zijn heele familie in den grond zonk, omdat hij brutaal tegen Mozes was geweest!

Maar toen het Sjabbes werd en de Arke openging, hebben alle jongens scherp gekeken en geteld en ze stonden er allemaal, de rood-fluweelen, de blauw-satijnen, de geel-zijden, de groene met zilveren weerschijn erin — er miste geen een, de Ark was vol.. dat dus niet. Toen heeft, Zondagsmiddags in het vrije kwartier op het speelveldje van de Joodsche school, Saartje Zadoks weer wat anders geweten. Er is geen seifer-tora, er zijn kinderen gestolen. Saartje Zadoks heeft haar grootvader duidelijk hooren zeggen: „Oggenebbisj de stumpers.. een jaar of vier, vijf”.. en Saartje wou er dadelijk op zweren. Twee kinderen tegelijk gestolen.. en verkocht dus. Want bij Sam Kaas aan huis is over geld gesproken. Juist toen zijn moeder vroeg hoeveel en zijn vader antwoord wou geven, heeft hij het bedstee-gordijn zien bewegen en Sam erachter vandaan gehaald.

Niet alleen heeft Sam toen niets meer gehoord, maar nog klappen gehad op den koop toe. Wie koopt er kinderen? Wie steelt ze zoo dat de politie het niet merkt? Zijn ze mee gelokt op de straat of weggehaald uit hun bed? Zigeuners doen het, maar dat zijn geen Joden en

dan is er natuurlijk geen gille-hasjeim en dan gaat het de kille niet aan, en dan hoeven de groote menschen niet zoo te fluisteren, en met hun hoofden te schudden, op straat, op het sjoelplein, op de visites en op de markt. Froukje Kaas kent een boek over slaven, die naar het Zuiden gaan.

Daar in het Zuiden gebeuren de vreeselijkste dingen, ze worden mishandeld en geslagen. . . . ze krijgen enkel zoute haring en geen water voor den dorst. . . ze worden met hun hoofd onder een druppelend gootje gezet. . . het moet een prachtig boek zijn, maar Froukje Kaas heeft het nooit uitgelezen, omdat ze al door zoo huilen moest. Ze hebben het elkaar allemaal gevraagd: waar is het Zuiden? Niet het Zuiden op de kaart, want dat is natuurlijk Limburg, maar het Zuiden waar de slaven heengedreven worden en geslagen. Kan iemand uit de kille kinderen hebben gestolen en naar het Zuiden als slaven verkocht? Niet alle slaven zijn zwart. Maupie Gompel leest soms stilletjes de krant, en die heeft daarin iets gezien van „blanke slavinnen”. Toen ze hem niet geloofden, heeft hij er dadelijk een zwaren eed op gedaan. Hij denkt dat ze duurder dan zwarte zijn en dat ze als kleine kinderen met draaiorgels zijn meege-lokt. Maar waarom dan juist enkel slavinnen, heeft Duifje Aardewerk toen gevraagd. Omdat meisjes altijd dommer zijn, heeft Maupie gezegd. Kinderen gestolen. . . . maar wie uit de kille kan zoo iets hebben gedaan? Als het waar is. . . . ja. . . . dan geen wonder, dat de groote menschen ernstig kijken en fluisteren, dat mijnheer Israëls bijna niet groet en dat de lip van Zadoks nog meer dan anders naar voren steekt en dat ze telkens als er iemand komt de kamer worden uitgestuurd — als zoo iets waarlijk is gebeurd. . . . dan heb je nu elk oogenblik kans op pest of zwavelregen. . . . zooals mijnheer Snoek van Sodom en Gomorra heeft verteld, waar de menschen ook zoo schandelijk gezon-

digd hadden. . . . misschien wel varkensvleesch in boter gebraden — en een hoeveel-dubbele zonde is dat niet? — of op den Verzoendag, als men zelfs heelemaal niet eten mag, juist het allerergst verbodene gegeten!

Kinderen gestolen. . . . maar incens wist Duifje Aardewerk dan weer beter: er zijn geen kinderen gestolen, er is enkel heel veel geld gestolen. Saartje Zadoks natuurlijk kwaad. Ze heeft duidelijk verstaan dat haar grootvader zei: „Aggenebbisj, de stumpertjes, vier en vijf jaar”. Of zal haar grootvader soms liegen? Of stelen kinderen misschien geld?

Woensdagmiddag groot lawaai. . . . Izak Aardewerk en Moosje Aardewerk vreeselijk aan het vechten, mijnheer Snoek ertusschen met den stok! Ze wilden allebei dadelijk een eed doen. Moosje wou zweren dat hun vader heeft gezegd: ze hebben *hem* gevonden en Izak zou dood neervallen als hun vader niet had gezegd: ze hebben *het* gevonden.

Wat dan. . . . of wie dan? Het geld. . . .? Den man, die het geld gestolen heeft? Ja. . . . het geld! Niet, niet de man, maar het vermoorde kind. Vermoord? Gestolen zul je toch meenen? Neen, vermoord, want er is er een dood, ze hebben duidelijk van „sjiwwe-zitten” ³⁾ verstaan! O, wat een spektakel! Iedereen wou natuurlijk beter weten. . . . en mijnheer Snoek gaf ze maar met den stok. Omdat Moosje wel moest bekennen, dat er over „Sjiwwe-zitten” was gepraat, hebben ze toen allemaal Izak gelijk gegeven. Als er wordt sjiwwe-gezet, dan is er een dood. Maar dat wist Meijer Goudsmit weer beter. Als iemand zóó slecht is, dat zijn ouders niet meer van hem willen weten, dan zitten ze ook sjiwwe over hem. En is iemand, die kinderen. . . .? Toen zijn ze weer allemaal gaan schreeuwen en vechten en heeft mijnheer Snoek aan Moosje en aan Izak, die begonnen waren, en aan Froukje omdat ze krabde en aan Meijer Goudsmit, die „kssjt. . . . kssjt. . . .” riep toen Izak op

Moosje lag, voor straf een opstel over Jacob en Ezau opgegeven, minstens anderhalven kant van de groote leien vol. Maar niemand heeft natuurlijk zijn mond gehouden.

En toen is het verder weer net als met de legkaart gegaan.

In het eerste begin denk je steeds dat je er gauw zult komen, tot je steken blijft en merkt dat je alles verkeerd hebt gedaan, je begint opnieuw en weer kun je halfweg niet verder, en als je dan eindelijk bang begint te worden dat het nooit zal lukken, dan ben je er precies, want dat eene stuk, dat je telkens verschoof, omdat er niets dan in de hoeken een paar veegjes staan, dat moest je nu net hebben voor die plek waar je geen raad mee wist en dan ben je ook heelemaal klaar en daar staat ineens de heele prent voor je oogen!

Aan iedereen hebben ze gedacht, behalve aan mijnheer en juffrouw Seligman. . . . ze leven zoo stil, ze wonen zoo achteraf, men ziet ze zoo zelden, het zijn deftige menschen. Mijnheer Seligman is vroeger goudsmid geweest, hij heeft een korten, witten baard en een voorname, zware stem — als je in den trein zit hoor je onder het rijden vaak de heeren en de mannen in de andere coupé met elkaar praten, dat klinkt ook zoo voornaam en zwaar, een beetje kelder-achtig, zoo praat nu mijnheer Seligman — en juffrouw Seligman is bleek en heeft een kleine onderkin met haartjes. Ze ziet er meestal verdrietig uit, maar geen wonder, hun dochter Jetje is lang geleden aan de tering gestorven, ze ligt tusschen den man van juffrouw Arons en het doodgeboren broertje van de kinderen Snoek. En dan hebben ze nog een zoon, die ergens anders woont en met dien zoon is het allemaal gebeurd, waarover de groote menschen met elkaar fluisteren, op straat, op het sjoelplein, op de visites en op de markt.

Hij is jaren geleden van zijn vader en moeder wegge-

gaan en in de groote stad is hij heelemaal vrij, „klok-vrij” geworden, hij gaf er al gauw niet meer, zegt moeder, om God of gebod! Maar rijk dat hij werd! Een gouden tientje zoo maar uit te geven, dat was niets voor hem, dat merkte hij niet eens, daar werd hij niet rijker of niet armer door —, zoo zegt moeder tenminste. Niet iedereen heeft in zijn huis een ijzeren kist of een slot waar geen andere sleutel op past en zulke menschen brachten aan hem hun geld, om te bewaren en dat ging allemaal in een grootere donkere kast, heelemaal van steen gemaakt. En toen nu zijn eigen geld was opgebraakt, omdat zijn vrouw zelfs door den dag een zijden japon wou dragen — maar een bandeau droeg ze niet! — toen is hij kleine beetjes van dat geld van de andere menschen gaan nemen.... misschien is het met een kwartje begonnen.... en toen een gulden.... en daarna een rijksdaalder.... en eindelijk een gouden tientje.... en nog meer.... en nog meer moet hij genomen hebben, want de heele kast was ten langen leste leeg! Zoo iets is een apart soort van stelen, dat verduisteren heet, hoewel je niet begrijpt, waarom, want toen het er nog lag, was het in duister, maar toen hij het er uit nam juist niet meer! Nu moet het zóó zijn gegaan, dat iemand in die kast keek en zag dat er niets in was en het toen is gaan aangeven bij de politie.... en ze kwamen hem halen om hem in de gevangenis te doen.... en o, hij was weg! Niemand wist waar, zijn vrouw niet en zijn kinderen niet, zijn vader niet en zijn moeder niet, „van den aardbodem verdwenen” zoals in het „gommesj” staat, dat was hij.

Ver voorbij het laatste huisje aan den dijk, daar is de Ooster-plas.. dikke opgeblazen kwabben vet-geel schuim zitten er tusschen het riet gekleefd en ze lillen zoo als het water beweegt en er zijn echte golven met wit bovenop en je kunt er iemand die aan den over-

kant staat, bijna niet beroepen. . . . uit die Ooster-plas is hij eindelijk te voorschijn gekomen.

„Een in verregaanden staat van ontbinding verkeerend lijk van een manspersoon”, dat stond in het krantje, dat was hij! Maar dat wisten ze pas den volgenden dag, want niemand heeft hem daar gezocht, want wie toch had kunnen denken dat hij enkel om in het water te springen naar het stadje en naar de Oosterplas teruggekomen zou zijn?

Voor eergister-avond is er hard gebeld, dat was mijnheer Snoek. Hij heeft met vader alleen in het zijkamertje gezeten, meer dan een uur. Hoe ze ook probeerden dichtbij te sluipen om te luisteren — buiten onder het raam en in de donkere kast achter het zijkamertje, in het alcoof, en tusschen de jassen aan den kapstok in het gangetje — ze konden niets verstaan, ze praatten te zacht en te vlug en te veel „losjoun-hakou-desj” 4). Alles in huis luisterde mee en keek, alles leek te begrijpen dat er iets ergs was gebeurd, het was ook zoo stil. Toen mijnheer Snoek eindelijk wegging, zijn ze nog niets te weten gekomen, vader heeft geen woord gezegd, maar later, toen ze al in bed lagen, hebben ze vader en moeder nog lang hooren fluisteren —, hoe lang weten ze niet, want ze sliepen voor het ophield. Maar den anderen dag op het Joodsche school wist Hijman Snoek heel veel te vertellen. . . . hij is opgevischt, hij stonk en zijn eene been hing erbij. . . . Als zoo iets vlak bij je oor wordt gezegd, terwijl je met allemaal in een kring op het speelveld staat. . . . hij is opgevischt, hij stonk en zijn eene been hing erbij. . . . dan is het alsof alles rondom je begint te suizen en te rillen. . . . er gaan geluiden door de lucht, die er zooveen niet waren; wat vlak rondom stond, wijkt van je af tot heel ver, zoodat je in een soort leege ruimte komt te staan en met je voeten niet zoo héél vast meer op het gras. . . . ook wordt alles vaal en bleek. . . . en

je hoofd voelt zoo vreemd en binnen in je lijf schijnt iets warmes op te komen, zoodat je smelt, zoodat al draaiende en malende alles losraakt bij je binnen-in.... voor je oogen komt iets donkers, dat je nooit hebt gezien en in je neus iets diks dat je nooit hebt geroken....

Den dag daarna hebben ze nog veel meer gehoord! Er vloog als een fluisterende, schuifelende wind van vragen door de kille, van huis tot huis. Vindt de Raäf ⁵⁾ goed dat hij op hun begraafplaats wordt begraven — hij gaf om God-noch-gebod, hij woonde niet in de kille! — mijnheer Snoek moest naar het Rabbinaat, in zwarte jas en hoogen hoed — hij heeft een eigen sargenes ⁶⁾ en waar ligt het, in de kast bij zijn moeder of in de kast bij zijn vrouw? Krijgt hij aarde van „Erets Jisroel” ⁷⁾ mee in zijn kist? Wordt er teire ⁸⁾ gemaakt?

Den heelen morgen in school kwam er telkens akelig water in haar mond en dan leek haar hoofd weer los te staan.... waarom heeft Hijmans Snoek het toch vlak aan haar oor gezegd „hij stonk.... en zijn eene been hing erbij....” Laat in den namiddag is mijnheer Snoek teruggekomen uit de stad en weer vloog als een wind het bericht door de kille, van huis tot huis: de Raäf vindt het goed dat hij op hun begraafplaats komt.... de Raäf staat toe dat hij aarde van Erets-Jisroel meekrijgt in zijn kist.... en zijn moeder heeft zijn sargenes. Toen is het stil geworden in de kille en morgen wordt hij begraven.

Morgen.... en nu is het avond, en het is dampig en koud, ze hebben hun nieuwe dikke jasjes aan, die zitten zacht en warm. Zooals nu, dampig en koud, zoo begonnen alle dagen en zoo eindigen ze ook, maar tusschen dat begin en dat einde breekt uit elken dag een open plek van goud en blauw, stralende zon en ruime, klare lucht, als een bloemknop die opengaat en zich weer sluit.... elken volgende dag gaat de dag-

bloem later open, gaat de dagbloem eerder dicht, elken morgen, wanneer je naar den dichtgesloten lagen grijzen hemel kijkt, dan denk je opnieuw: vandaag zal er geen bloem van blauw-en-goud meer bloeien, gisteren brak de laatste open, nu is het gedaan —, en dan toch, even na tweeën, aan een hemel zonder vlek of veeg, aan een smetteloozen blauwen hoogen boog sprankelt de gouden zon, die door de roode blaadjes fonkelt en zachtjes, plezierig door je kleeren heen brandt op je rug. . . . tegen vieren is het alweer voorbij.

Morgen wordt hij begraven, de arme! Meijer Goudsmit zegt: met een slecht mensch mag men geen medelijden hebben. Neen, niet met iemand die het geld van andere menschen nam, maar wel met iemand die dood in de kist ligt, in een klein, donker kamertje. . . de gordijnen zijn gesloten en een neir-tomied-lichtje brandt op de kast.

Het neir-tomied-lichtje brandt op de kast, het schemert flauwtjes door de bovenste ruiten van het eene raam op den hoek. . . . het raam van het kamertje waar hij in zijn kist ligt te wachten totdat hij begraven wordt, morgen. Zij staan buiten —, achter het tuinpoortje kun je de boomen hooren ruischen en fluisteren, maar je kunt ze bijna niet zien, uit het huis komt geen enkel geluid. Waar zit zijn moeder dan te huilen?

Maar ze moeten naar huis, ze zijn al te laat, ze wilden, ze moesten even langs zijn huis, langs het huis van zijn ouders gaan, het heeft een half-uur gekost, later mag het nu niet worden! Er zit niet anders op, ze moeten den kortsten weg terug, door het steegje, waar de paardeslachter woont. Tusschen oude, donkere huisjes, naast een hoog, smal zwart pakhuis dat „Memel” heet staat zijn smalle winkel; een gluisperige petroleum-lamp schijnt achter uit den muur op de helgele bulten, de zware donkerroode schonken. O, ze vinden het zoo ellendig om 's avonds door dat steegje te gaan, langs

de oude, donkere huisjes, langs het smalle, zwarte pakhuis dat „Memel” heet en langs dat moordhol, de paardeslachterij. Als er maar iemand was, die paardenvleesch lekker vond —, maar neen, het „minne gaajes” ⁹⁾ alleen, dat geen geld voor koe-vleesch heeft, koopt het en eet het. Niet omdat het verboden is — want varkensvleesch is nog veel erger verboden — kunnen ze bijna niet naar paardenvleesch kijken, maar omdat ze er zoo’n medelijden mee hebben. . . . met het vleesch en met het paard. Een koe weet niet beter of het hoort zoo, maar een paard moest niet worden geslacht. Een koe loopt lekker in de wei of ligt lui op stal. . . . maar wat moet een paard niet sjouwen als het glad of modderig is. . . . hort maar, vort maar, tegen den hoogen sluis maar op en zijn hoeven glibberen en hij valt haast en je ziet zijn kop schudden, dat het gebit tegen zijn tanden rammelt en de man staat overeind op zijn kar en vloekt en schreeuwt en ranselt er op. . . . en dan nog geslacht in dat klamme steegje, achter dat zwarte pakhuis en niemand eet zijn vleesch dan uit armoe en met tegenzin. Arm paard!

Maar dezen avond denken ze er minder dan anders, alleen maar even, heel vluchtig, in het langs-loopen aan.

„Hoe je je verdrinkt? Of je erin springt of erin kruipt? Laat je je niet meestal uit een bootje zakken? Je weet toch wel, dat meisje uit het boek, midden in een blauw meer, met populieren en cypressen langs de oevers? Ja, maar hij. . . .?

„Een steen om je hals en dan in een zak?”

„Je-zelf in een zak? Hoe zou dat ooit kunnen!”

„Hoe diep denk je wel. . . .? Zal hij morgen dieper in de aarde gaan, dan hij in het water was. . . . of lag hij dieper in het water dan hij in de aarde zal zijn?”

Nog weer is uit den donkeren, dampigen morgen van den anderen dag een goud-blauwe middagbloem open-

gebroken, nog weer hangen de laatste blaadjes als groote droppen fonkelwijn bij de takjes neer. . . . het duurde weer korter dan gister en nu is het avond. . . . en weer staan ze voor het duistere huis.

Dat alles net precies hetzelfde is en dit toch een andere dag. . . . het gevoel van voorbij-gaan glipt in een rilling door ze heen als nooit te voren; altijd tot nu spraken ze over „gisteren” en „morgen” als over nuchtere, gewone dingen, nu worden ze het loopen van den tijd schier lijfelijk gewaar als het geluidlooze sluipen van een reusachtig donker dier. . . . maar waarom het nu een andere dag is en alles toch hetzelfde bleef —, dat schijnt tegelijk een niet te peilen raadsel.

Maar ze weten het ook wel: niet alles is hetzelfde!

Het neir-tomied-licht schijnt flauwtjes door een krans van zacht-parelende waterkraaltjes en er komt geen geluid uit het huis, achter de tuinpoort fluistert het en lispelt het, maar alles is niet hetzelfde; hij is weg, niet langer staat in het kleine kamertje de zwartbekte kist, waarin hij lag en wachtte op zijn begrafenis, het witte sargenes aan en toegedekt en bij zijn eigen moeder. . . . ach, alles beter dan ginder, ver weg, alleen in die kouden, diepen plas.

Jozef Snoek is vanmiddag met zijn vader en met de andere heeren en mannen naar de begrafenis geweest, hij is al groot, hij is al zestien jaar en Hijman Snoek heeft op den hoogen dijk tusschen de rijtuigen gestaan en over de haag heen alles afgezien. . . . uit het metaarhuisje ¹⁰⁾ kwamen ze op de begraafplaats met de zwartbekte kist. Het was zoo stil. . . . je kon het lange, droge gras hooren schuifelen langs hun broeken en voor hun laarzen uit. Aan den overkant van de sloot stond een koe te kijken, als een spiegel was het water, zoo glad, een bruin blaadje kwam maar niet dicht bij zijn linkerpoot dan bij zijn rechterpoot. . . . en toen ineens begon die koe te drinken en toen was het net

of zijn kop in stukken brak en toen hield hij weer op en het water droop van zijn snoet en je hoorde het vallen, zóó stil als het was en toen kwamen de stukken van zijn kop in het water weer naar elkaar toe en toen werd de sloot weer vlak en glad.

En die koe bleef maar kijken, hij begreep er niets van, natuurlijk, hij wist niet hoe hij het had met al die hoge hoeden. Zoo...? En hoelang is het dan heelemaal geleden dat kromme Rachelte begraven werd? ja, maar toen was die koe misschien nog een kalf of hij woonde in een andere wei!

Mijnheer Snoek heeft geen toespraak gehouden... en toen ging de aarde op de kist en de zwarte hoge hoeden waren vlak bij elkaar en door elkaar en die koe bleef maar aldoor kijken. Toen hij in den grond was en de grond weer dicht was en ze allemaal langs Zadoks moesten om hun handen te laten wasschen, kon je het water hooren kletteren in de blikken kom, zóó stil als het was. En toen ze het hek uitkwamen en de trapjes op naar de rijtuigen toe op den dijk en toen Zadoks eerst het metaar-huisje en toen, achter den laatste, het ijzeren hek gesloten had, toen is die koe ook weer van den slootkant af het land ingegaan en je hoorde het gras langs zijn pooten strijken... zoo heeft Hijman daareven op 't Joodse school verteld. En toen hij thuis vertelde van die koe en hoe hij ging drinken en hoe zijn kop toen in de sloot in stukken brak, toen heeft Jozef ineens gezegd: „zoo zullen zijn beenderen verspreid liggen in het Gehinne” en toen is juffrouw Snoek gaan huilen en mijnheer Snoek heeft Jozef verboden.

En nu is hij weg en het neir-tomied-lichtje brandt, als gisteren en alles is als gisteren en het is nu niet meer „morgen” maar „vandaag”.

Toen ze gisteravond thuis kwamen, was vader boos en moeder ongerust, daarom willen ze zorgen nu tijdig binnen te wezen.

„Zoo, nu heb jullie braaf opgepast.” En nu hooren ze iets, waar ze van staan te kijken, nu zal er iets gebeuren, dat ze wel allerm minst hebben verwacht. Er is een boodschap geweest van juffrouw Seligman en juffrouw Seligman liet vragen of ze met vader en moeder mee willen komen om de kleine kinderen, die zoo alleen zijn.

„En waarom is hun moeder dan ook niet hier, en waarom zijn ze dan niet bij hun moeder?”

Maar dat zijn, zooals vader zegt „zaken, die hen niet raken” en ze moeten nu maar gauw naar bed.

Bangheid en verlangen zijn hun metgezellen op weg naar school in het middaguur. Ze zullen het huis betreden, waar hij een paar dagen geleden laat in donker werd binnengedragen, ze zullen het kamertje zien, waar de kist heeft gestaan, die daarna in den diepen grond verdween! Ze zijn vroeg op het speelplein, maar blijven de kameraadjes uit den weg —, dat wat om ze is en in ze is, zoo zwaar en bang, dat willen ze toch niet kwijt. Tegen het hek geleund kijken ze over de wei, goudgroen in de kortstondige zon tot waar de vlakke wijlde, zonbestroomd, groenig, grijzig, blauwig, in hemel overgaat, die naar boven toe al meer verheldert tot het allerzuiverste blauw. In den zomer hebben daar heel veel koeien gegraasd, maar de boeren namen de meeste al op stal, enkele lieten ze nog terug, zeker de sterkste en de oudste. Een loeit er, hij heft langzaam zijn kop omhoog naar de zon en den witten hals zie je blinken. Koeien zullen toch zoo dom als ze er uit zien niet zijn. . . . is er niet vaak in hun loeien een klank alsof ze veel meer weten en over veel meer denken dan de menschen vermoeden? Vooral als het uit de verte komt. Wonderbaarlijk angstig en diep klonk dat daar!

Bangheid en verlangen komen met ze binnen in school, keeren met ze terug naar huis en worden tegen

schemer al zwaarder, ze krijgen weer de warme, nieuwe jasjes aan.

Nu zijn de gordijnen naar boven gehaald en de kindertjes spelen in het raam. . . . nu vullen bangheid en verlangen hun heele lijf propvol, tot in hun keel. Vader heeft gescheld en ze zijn binnen gelaten en ze staan in de gang en doen hun overgoed uit. Aan den anderen kant van de smalle deur praten menschen, dommelig en dof, nu is er ineens geen verlangen en geen bangheid meer, maar kilte en siddering door alles heen, en nu gaan ze binnen.

Geel schemert de kamer. Voor de breede bruine kast bij den achterwand zitten mijnheer Seligman en juffrouw Seligman, laag aan den grond. Wat zou dat om te lachen zijn als het waar was dat ze theevisitetje speelden. Juffrouw Kaas is er en mijnheer Israels en mijnheer Snoek en juffrouw Snoek en ze zitten allemaal op gewone stoelen, een heel eind boven mijnheer en juffrouw Seligman uit. En tegen de kast, bijna in donker, staat nog een vreemde, lange heer, het lijkt wel een heer uit een boek, met een „doodsbleek gelaat” en „rave-zwarte lokken”. Over de hoofdjes van de kinderen heen kijkt hij naar buiten.

Juffrouw Seligman draagt op haar oude grijze jak - een mooi zou zonde wezen om de „krieje” ¹¹⁾ dus heeft mijnheer Seligman ook zijn leelijkste bruine jasje aan - haar groote paarse broche, een prachtigen ronden steen door gouden kartelrand omvat, - mijnheer Seligman heeft zijn vest met rondetjes aan en zijn zilveren horlogeketting ligt in de plooiën, met al de mooie dingetjes, het bruine blokje doorspikkeld van goud, het zilveren scheepje, het steentje roodbruin en geel gestreept, dat er uit ziet of je het eten kunt. . Dus dat hebben ze gisteravond uitgedaan en vanmorgen vroeg weer aangedaan, juffrouw Seligman heeft de broche vastgestoken, mijnheer Seligman heeft het

haakje door het knoopsgat gehaald. . . . en hun zoon is dood. . . . en is gisteren begraven. . . . dat is toch wel héél vreemd! Moet je dan bloot lopen als je zoon dood is, moet je dan in je nachtgoed gaan? Neen, maar het is vreemd!

Van juffrouw Seligmans oogen is niets te zien, dan een klein, nat spleetje tusschen twee gele blazen, dat haar oogleden zijn. . . . maar met mijnheer Seligman is het juist andersom, zijn oogen staan wijd open en zijn heelemaal droog. En toch schijnt hij niets te zien, ook hen ziet hij niet, nu ze, door moeder vooruitgeduwd, een hand komen geven en „ik condoleer u” zeggen, maar zijn vrouw ziet ze wel en lacht eventjes en wenkt ze naar de kindertjes in het raam.

Zou ze durven, zou ze kunnen zonder dat ze het zien, haar hand afvegen aan haar kous? De hunne voelde zoo klam en slap en warm.

De kamer is vol van dof en grommelig praten, alleen de heer met de rave-zwarte lokken zwijgt. Zullen ze nu naar de kindertjes gaan. . . . voor wie zooveel vreese lijks is gebeurd en die er niets van weten? „Niets beseffen” noemt men dat, want ze weten wel, dat hun vader nooit meer komt. Zijn zij zelf ook eenmaal zóó klein en zóó dom geweest?

Wat is het hier benauwd. . . . en waar ruikt het toch naar? Toen ze binnenkwamen merkten ze duidelijk eau-de-cologne —, maar nu. . . . En daar ineens wordt haar voorhoofd en worden haar slapen tot onder haar haren koud en nat van zweet en er ging een pang door haar hoofd zooals wel eens 's avonds in bed, als je op 't punt van slapen wakker bonst en alles aan je en om je dreunt. . . . en ze ziet de twee kastanje-boomen, met de lantaarn ertusschen als in een priël en ze staan allemaal op het veldje achter de sjoel en ze hoort wat Hijman zei, vlak aan haar oor. . . . O, niet hier daaraan denken. . . . niet hier die woorden denken, waar zijn

vader en moeder zijn! Is het.... dat....? Is het dat wat hij achterliet.... dat wat van hem overschoot? is het dat wat hier in de kamer hangt? Ze durft niet ademen, niet ruiken, niet proeven de lucht, ze houdt den mond stijf dicht, keel en neus verknepen, tot ze er benauwd van wordt en het zweet kriebelt onder den rand van haar hoed. Ruikt zij het alleen, of ruiken ze het allemaal.... ruikt zijn moeder het dan ook.... en weet ze dat hij het achterliet?

„Mocht jullie zoo maar met vader en moeder mee?”

„Ja, we mochten, juffrouw Snoek, om de kindertjes die alleen zijn!”

Iedereen praat zacht, daarom merkte juffrouw Snoek niet dat haar keel bijna dicht zat, nu staat ze naast moeder en ze fluisteren en schudden met hun hoofd. Waar is het nu? Is het weg.... hoe zou dat kunnen? Zal ze haar broertje vragen of hij het ook ruikt? O neen, want ze durft het niet noemen, een eindje wijder open de neus, een beetje minder genepen de keel —, maar wil ze het dan met alle geweld ruiken? Ja.... ja.... het is walgelijk en wee en ze wordt er misselijk van.... het doet aan de vreeselijkste dingen denken — aan plaatsen waar hij misschien is heengegaan, aan wat er daarginds misschien met hem gebeurt, en toch.... wil ze het nu weer ruiken! Een spleetje ruimer open de keel.... daar is het weer.... daar is het weer...., dat wat hij achterliet. Maar o god.... weet ze wel zeker dat hij het achterliet en dat het niet van waar hij nu is, daarginds.... hierheen terug komt tot in zijn huis?

Niet zeggen.... niet noemen.... niet in gedachte nemen den somberen naam van die gruwelijke plaats want daar zitten immers zijn vader en moeder, en hij draagt den horlogeketting met het scheepje en de blokjes en zij haar mooie paarse broche.... niet aan denken.... maar het woord doet met haar als de reuk,

het verschrikt haar en lokt haar.... haar lippen zijn open gesprongen.... en ze heeft het gefluisterd.... Ge-hinnom....! Gehenna zeggen de anderen, maar ze zeggen verkeerd.... en haar gedachten schrikken, voor wat ze hebben blootgerukt, als hadden ze zich geschroeid.... Heeft iemand het haar verteld of heeft ze het gelezen of heeft ze het enkel maar gedroomd dat er altijd arenden laag en langzaam zweven boven den eeuwigten schemer van dat Dal?

„Ga nu toch, ga nu toch naar de kindertjes toe!”

In de vensterbank zitten ze en spelen met kraaltjes, de houten beestjes uit de Arke Noachs staan in een lange rij, de koetjes hebben mooie gekleurde snoertjes om. Het grootste kind kijkt op en lacht en vraagt: „hoe heet je?”

Mijnheer Snoek komt naar het raam en neemt een van de koetjes op.

„Krijgen alle koetjes zulke mooie kettingen aan?”

„Ja, alle koetjes en alle paardjes en de lammetjes ook! En jij mag voor dat geitje een kettinkje maken.”

Ze neemt den dunnen naald en het zijden draadje aan, ze wil wel, maar haar handen zijn zoo koud en beven zoo. Het is koud en benauwd en de avond valt; van den bleeken, langen heer zie je bijna niets meer dan een witte vlek, dat is zijn gezicht.

„Wil je erbij van die mooie, uit dat kleine doosje?”

Dat zijn goudglanzend bruine, als oogjes, dat zijn wel prachtige, zoo heeft zij er zelf nooit gehad. Maar luister.... wat is dat.... dat mijnheer Snoek daar neuriet, voor het andere raam? Die wijs, die mooie, zachte wijs, die droevig maakt en troost tegelijkertijd.... die in breede, zachte schommelingen langzaam lager daalt.... die wijs kent ze toch wel. Wanneer je op straat gevallen bent en je hand is geschaafd — dat doet erger pijn dan een snee — en moeder windt er een lapje met olie om, want met sla-olie, zegt moeder, genees je alles en vader noemt de olieflesch moeders

medicijn-kast — of wanneer je wakker wordt en je hoort loopen in huis en je denkt al aan dieven of spoken, en het zweet breekt je uit, maar het is vader die de klok opwindt, want het was nog geen nacht —, of wanneer je een paar dagen op schoenen die kapot en te klein zijn hebt moeten loopen, omdat de schoenmaker de andere maar niet bracht, en je gaat dan op de nieuwe, sterke zoolen, je voeten ruim en lekker warm, voor 't eerst naar school. . . . dat allemaal geeft dezelfde warme, zoete zachtheid door je lijf, dat pijn had of koud was of verkromp van angst en zoo doet ook die wijs, die mijnheer Snoek daar zachtjes zingt. . . . En hij hoort bij sterven en bij begraven. . . . maar welke woorden passen erop van het veelvuldig gebed, dat bij sterven en bij begraven hoort? Ze weet dat zij ze kent, de woorden en de vertaling, dat zij ze heeft geleerd op school. Als nu niemand maar iets zegt, als ze nu even heel strak en sterk mag denken. . . . de oogen dicht. . . . en roerloos, doodstil. . . . Goddank, ze weet het. . . . twee woorden losjoun-hakoudesj. . . . twee woorden maar. . . . niet meer. . . . maar genoeg; deze twee: „liesjeinei ngofor”. . . . Aan hen, die slapen in het stof. . . . Van de vertaling schiet haar ineens een heele regel te binnen, zooals ze die leerde op school: „En Hij bewijst Zijne Gerechtigheid aan hen die slapen in het stof. . . .” En de wijs is zoo mooi, brengt droefheid en vertroosting gelijktijdig, glijdt in zachte breede schommelingen naar omlaag. . . . vlak bij haar staat mijnheer Snoek en kijkt door het raam naar de boomen en neuriet zacht, en ze staat van de vensterbank op, schuilt zich weg achter het zware, groene overgordijn, trekt het voor zich heen. . . . juist op tijd. . . . even later en het was te laat geweest, de vloed van tranen breekt haar oogen uit, haar wangen zijn heet en nat.

Slapen. . . . slapen. . . . slapen in het stof, rustig liggen op je zij. . . . het hoofd in den boog van je eenen

arm en je oogen toe en niets meer weten van wat er gebeurt; slapen, dat is veilig zijn, dat is omsloten zijn. . . . Levenden hebben hun huis, waarin ze slapen en de dooden slapen in Zijn Gerechtigheid. . . . „Hij bewijst Zijne Gerechtigheid aan hen die slapen in het stof.” Hij vergeet ze niet, hoe diep ze liggen; . . . hoe dicht en zwart de grond ook is. . . . ze zijn er toch niet verlaten, toch niet alleen. . . . Heet en nat zijn haar wangen, haar keel voelt kriebelig en benauwd van het ademen in dat stoffig groen gordijn en omdat ze geen geluid dorst geven, zelfs haar neus niet snuiten; die voelt nu ook heelemaal verstopt. . . . maar in haar borst, om haar hart is een zoete, zachte kalmte gekomen, als waren bange benauwdheid, angst en ongeduur ineenen met haar tranen uit haar weggevloeid.

Vader heeft den wenk gegeven, moeder heeft ze bij zich geroepen, ze gaan naar huis. Gelukkig dat de lamp nog niet brandt! Juffrouw Kaas gaat zoover mee den weg uit, ze presenteert eau-de-cologne. . . . en ze zegt dat het heele beste is, van vijf en zeventig cent de flesch, zuinig bewaard van de laatste maal dat ze in den kraam is geweest!

„Hier meid, jij ook een beetje, op je zakdoek!”

„Nee, niet op mijn zakdoek, liever op mijn mouw.”

Ze kan mijnheer en juffrouw Seligman nauwelijks meer zien, nu ze afscheid-nemen moet! De paarse broche glanst in den schemer, het bruine blokje met de gouden spikkeltjes glijdt zacht op en neer in de plooien van het rondetjes-vest. . . . ze kijkt er nog even naar. . . . en het is niet meer zoo héél vreemd dat juffrouw Seligman haar broche en dat mijnheer Seligman den horlogeketting met de mooie dingetjes draagt.

MANESCHIJN MET KOEK

Met Moeder alleen is ze op het plaatsje achter het huis; moeder zit op het houten stoepje, ze schraapt wortelen en ze zingt: „Mijn dierbaar Spanje. . . land mijner vaad'ren, mijn dierbaar Spanje. . . land waar ik woon. . .” Moeder kent zeker het liedje niet verder, want ze komt altijd weer op diezelfde regels terug, maar dat hindert niet, dat is juist wel goed. Het kleine meisje laat zich behaaglijk tegen het hekje hangen — maar ze geeft ook wat wicht aan haar voeten, want de latjes zijn wrak — en ze kijkt naar moeder en ze heeft een heerlijk slaaprig gevoel op de oogen. „Mijn dierbaar Spanje. . land mijner vaad'ren. . mijn dierbaar Spanje. . land waar ik woon.” Hoeveel wortelen liggen er nog in het mandje. . als moeder met iets klaar is, gaat ze altijd dadelijk wat anders doen. . . en dan zingt ze misschien niet meer. En dan. . . Zooeven toen moeder ophield om de tweede bos te halen, was alles plotseling anders, bijna alsof het er heelemaal niet was. De sloot, het huis, de lucht, de boom, hun boom, dien je overal ziet. . . als je weten wilde of het alles er nog stond, dan moest je er met opzet naar kijken. . . maar toen moeder weer op het stoepje zat en weer zong: „Mijn dierbaar Spanje. . land mijner vaad'ren!” toen was alles er weer vanzelf, desnoods hield je de oogen dicht, ook was het vlak-bij, je behoefde nergens met opzet, om te zien, naar te kijken. Dat is altijd heerlijk, als alles vlak-bij en vanzelf bij je is, — en daarom moet moeder blijven zingen. Telkens plonst er een wortel in het water, een dikke goudvisch, die vliegensvlug spartelend naar beneden zwemt — wat ruikt het heerlijk, als er wortelen worden geschrapt — bijna is

moeder klaar, nu doet ze de laatste, nu heelemaal. Juist op tijd, het licht is weg. Daar komt de maan, de volle maan. Aan den overkant van de sloot komt hij juist over de tuinschutting te voorschijn, dadelijk zal hij wel hooger rijzen. Moeder is naar binnen gegaan, ze gaat haar breikous halen, een toertje breien in schemer is zuinig voor de lamp, zegt moeder altijd. Kan ze nu niet zelf met zingen de dingen terugroepen, dat ze weer dicht-bij komen en zoo duidelijk zijn, juist als zooeven toen moeder zong? Kent ze de wijs? Probeeren . . wel ja . . en daar komt het ook al. „Mijn dierbaar Spanje . . land mijner vaad'ren.” Net alsof je een kalkomanieprentje, dat dof was, van het schoteltje trok . . voorzichtig . . ineens helder! De wind vooral is nu zoo duidelijk, en zoo vertrouwelijk, en er is een reuk van klaver, zooeven niet . . de uitgebloeiide vlierboom over de sloot wenkt en wuift en telkens aaien zijn takken de maan over het gezicht . . nu maar zoo stil blijven staan en naar de maan kijken . . en neurien . . niemand is er nu om „bromvlieg” tegen haar te zeggen en met zijn zakdoek naar haar te slaan.

Maar daar is moeder weer, met de breikous gaat ze op het stoepje zitten. Ineenen een angst: als moeder nu maar niet gaat zingen van:

Lustig meisje, rep de pennen,
Sla maar om en kruip maar door . . .”

want zulke liedjes roepen den wind niet dichtbij . .

Maar daar zijn de broers . . en daar is Vader. Kijk . . de maan . . de maan! En zij met allen . . Is dit wel ooit eerder gebeurd, dat ze allemaal op het plaatsje te zamen waren? Bij toeval kwamen ze juist tegelijk, ieder zocht wat anders, vader moest iets zeggen, broertje wilde zeker vragen of zij spelen kwam en groote broer zijn hengel bergen in het schuurtje . . en nu gaan ze geen van allen weg . . ze blijven en kijken naar de maan.

Waarom zijn ze eigenlijk anders nooit zoo bij elkaar? Ja, aan tafel, maar dan is het vaak haasten voor Joodsche of gewone school. . en ook wel kibbelen en trouwens, dan eet je. . en vreemd, dan zijn ze veel dichter bij, maar nu lijken ze veel dichter bij. . het is heerlijk. . het is als een onverwacht feest. De maan is al zoo hoog en veel goudler dan anders. Ergens dichtbij praten menschen met vredige, halffluide stemmen. . die hebben den wind weer nader geroepen. Een driehoekige wimpel van heerlijk goudlicht ligt over de gladde, donkere sloot —, zóó zwart als nu toch de schuurtjes en wallehokjes aan den overkant zijn. En zoo stil, zoo stil. Er piept iets, heel in de verte, dan dichter bij, er nadert gekraak en geplons. ., een lange, zwarte schuit wordt door de lichtbaan heengeroeid. . en is weer weg, in donker, eerst houdt het plonzen op. . dan het kraken, het piepen duurt het allerlangst, als van een slaaprig vogeltje. .

De maan is vandaag veel dichter bij dan anders, de maan lééft! Ze kruipt heel dichtbij vader, die naast moeder staat, ze pakt vaders hand. Zóó, nu durven, nu flink, vast kijken. . maar ze schrikt, want de maan keek terug. Stijf dicht de oogen. . zooals haar hart nu toch slaat!"

„Kijk vader, nu zie je ze duidelijk. . oogen, neus en mond."

Dat heeft broertje gezegd. Maar vader vertelt, dat wat oogen lijkt en neus en mond hooge gebergten zijn en groote, zwarte schaduwen. Hooge bergen. . groote, zwarte schaduwen. . de wind is vlak bij en fladdert als een vlinder en fluistert aan haar oor. Of daarginds ook menschen zijn? Hij vroeg het héél zacht aan vader, merkt hij dan ook dat de maan vanavond zoo heel anders is, was hij bang dat de maan het hooren zou? Neen, geen menschen, geen dieren, geen bloemen! Niets kan daar leven, niets wil daar groeien. Maar waarom dan niet, Vader, waarom dan niet? En ze schudt aan zijn

hand en haar keel is heet en dik ineens van deernis. .

Dat de maan koud en donker is, neen. . dat kunnen ze geen van allen gelooven. Koud en donker. . en al dat licht? De heele hemel straalt het uit, streelend, satijnig licht! Waar komt dan al dat licht vandaan? Van de zon! De zon geeft het aan de maan en die geeft het weer aan de aarde. Ze zijn allemaal heel stil en ze staren naar de maan. De vlierboom aait er met zijn takken over en de wind is dichtbij, maar onverstaanbaar. Wat is het toch vreemd en toch heerlijk, hier allemaal samen en onverwachts zoo dicht bij elkaar te zijn.

Maar wat zegt vader nu? Verstond ze goed. . zal vader laten zien hoe de maan licht krijgt van de zon en licht geeft aan de aarde? En moeten ze in de kamer komen om dat te zien? Nauwelijks te gelooven, maar als vader het zegt! Ze gaan het keukentje door en in de achterkamer om de tafel staan, sprakeloos van spanning. Vader weet en doet toch wel wonderlijke dingen. . eens heeft hij aan een touw een aker vol water heel hard laten rondslingeren en geen druppel vloog er uit. Het glinsterde en woelde, het leek wel groene zeep, maar alles bleef erin. Dat was, zei vader, de middenpuntvliedende kracht. En wat gaat er nu gebeuren? Moeder vraagt of het gevaarlijk is; toen met dat water was ze zoo bang dat de aker uit vaders hand zou schieten en bij elken zwaai riep ze: „Vader, pas toch op. . pas toch op. .” tot vader bijna boos was geworden. Maar wat er nu gebeuren gaat, is zeker niet gevaarlijk. De kocktrommel komt uit de kast, de zwarte trommel met gouden strepen, zoo mooi als nieuw. Dat is pas twee weken geleden gebeurd. . een vreemde oude man heeft het gedaan. . niemand kende hem, hij kwam met een kar hun straatje door, al bellende, maar roepen deed hij niet. . hij was heel lang, zijn grooten hoed droeg hij achterover op zijn hoofd, zijn grijze baard kwam tot

halfweg zijn borst. . hij liep langzaam en deftig. Blaadjes en trommels maakte hij als nieuw, en uit alle deuren kwamen kinderen, kwamen vrouwen met leelijke, oude dingen geloopt, maar niets was zoo leelijk, was zoo oud, dat hij het niet nieuw maken kon. Dan ging er eerst uit een groote pot met breede streken van een platte kwast een glanzend vetzig zwart overheen. . dan. . o, maar dan. . dan werden met een dun en fijn penseel sterrige bloemetjes en veerige blaadjes, pukkeltjes als kleine kraaltjes, aren van draad-dunne haaltjes, alles van goud, in het zwart geteekend. . en dat flonkerde! Dan zei niemand een woord. . doodstil stonden ze om de kar met de potjes en ze keken. . en onderwijl vertelde de lange, oude man van de mannelijke electriciteit en van de vrouwelijke electriciteit. . maar daar scheen iets verkeerd in te wezen, want toen ze het aan tafel vertelde, mocht ze 's middags niet meer bij de kar gaan staan. Gelukkig was hun trommel toen al nieuw gemaakt!

Altijd als ze sinds die trommel ziet, moet ze denken aan den ouden man met zijn langen baard en zijn grooten hoed. . maar vanavond voor het eerst vraagt ze zich af, waar hij nu wezen zou, waar zijn huis wel mag staan. En gaat er nu met die trommel iets gebeuren?

Vader heeft de lamp aangestoken, de trommel er naast gezet. Opgelet nu. . De lamp is de zon. . en als vader nu het deksel van den trommel tilt, dan moeten ze niet dadelijk erin, maar tegen den blanken binnenkant van het deksel kijken, want. . dat is de maan! Nu gebeurt het. . en kijk nu. . kijk nu hoe van de lamp-zon de deksel-maan — die zelf natuurlijk geen licht is en geen licht geeft — de heldere stralen vangt! Maar nu verder, want er moet ook een aarde zijn. De aarde. . dat is de bodem van den trommel, de ruimte tusschen deksel en trommel is de hemel. . donker nog zijn hemel en aarde. De maan komt op. . langzaam draait

in vaders hand de deksel-maan en buigt zich over de donkere aarde heen. . licht! Licht, dat de lamp-zon gaf aan de deksel-maan, die het uitvloeien doet over de duistere trommel-aarde. Wonderlijk is dat. . en ze zijn allemaal heel stil. . even laat vader de maan nu schijnen. . daar gaat hij weer onder. . in vaders hand richt zich het deksel overeind, het helt achterover, de maan is onder. . nog eenmaal rijst de maan en tot op den bodem vloeit het licht.

En wat is dat? Wat ligt daar. . vlak tegen den kant en net zoo lang en bijna van dezelfde kleur, zoodat ze het haast niet zagen. . een groote reep koek! Is het wel mogelijk, koek in huis op Donderdag, terwijl er alleen op Maandag koek wordt gekocht, omdat het dan waschdag is, voor vrouw Komeyn? En dat terwijl moeder nog wel altijd zegt, dat een arme mensch al zijn schatten kent! Ze kijken elkander aan. . de maan is wel al onder, maar nu zien ze het toch! . . ze kijken moeder aan. . moeder kijkt vader aan. . en vader lacht. . nu lachen ze allemaal — nu is het pas recht, pas waarlijk feest. Dat begon al toen moeder zong: „Mijn dierbaar Spanje. .” en toen de maan kwam, boven de schutting uit, en ze allemaal samen op het plaatsje stonden. . toen werd het nog feestiger. . maar nu ze bij het licht van de deksel-maan koek hebben ontdekt in de trommel-aarde, nu vader goedvindt, dat zoo maar op Donderdag, die koek wordt verdeeld. . nu is het om te huilen en te lachen tegelijk, zóó'n feest! Als het op is, mogen ze dan nog even kijken naar de wezenlijke maan? Maar vader mee. . en moeder mee! De heele lucht is licht, vlak en klaar, alleen nog de allerbovenste vlierboom-takken aaien zachtjes over de maan. . de wind is hoog en niet verstaanbaar. Nu naar bed. Klaar wakker ligt ze, stilademend, achter de half-open bedstee-deuren. . starend naar het grijze beschot meent ze nog de lucht te zien, vervuld van licht en van wind. .

als ze goed luistert, kan ze den wind zelfs hooren, als rondgaand gelispel, dat overal heimelijke boodschappen brengt. . De wereld is zoo groot en zoo hartbeklemmend wonderbaar. . zij waren zoo klein en zoo heerlijk allemaal samen. . met een trommel op tafel kon vader laten zien, hoe de maan licht krijgt van de zon. . dat is allemaal waar. Ze waren dicht bijeen op het plaatsje. . en hoog, hoog was de maan in den lichten hemel. . het schijnt zóó vreemd, terwijl ze toch zelf niet recht weet, waar het vreemde dan zit, dat de slaap zich laat wachten. .

BROOD BORGEN

Zaterdagavond samen het dorp in op boodschappen uit, dat hoort wel tot de prettigste dingen van de heele week. De Sjabbos is dan net voorbij en daar ben je blij om, ofschoon je 't niet zeggen mag. Maar ja.. die uren ook tusschen middageten en het oogenblik dat de lamp mag worden aangestoken — je hebt van die hompjes zachte drop, daar kun je aan trekken, zonder dat ze breken.. maar lang dat ze dan worden.. zoo zijn nu die laatste Sjabbos-uren. Je zit maar in den schemer, je wacht maar, je voelt iets stopverfachtigs over je komen, het is net of je langs een zacht-schommelende plank naar beneden glist in een diepte van grijze doezeligheid. Meer dan eens hebben ze het ook tegen elkaar gezegd: erg vriendelijk en eerbiedig zijn de menschen toch eigenlijk tegenover de Sjabbos niet! Neen, want als je nagaat, elken Vrijdgavond, in het Lego-doudie ¹⁾ wordt toch de Sjabbos bij een Bruid vergeleken —, hoor maar zelf: „Lego doudie likras kal-lo.. ²⁾ en op zoo'n mooie, zwierige wijs, met uithalen die aan witte wolken-vegen of aan langzaam deinen op den schommel denken doen — hoe mooi en plechtig is het ook niet als moeder bij het „aanzinden” de opgeheven handen voor de lampen heen en weer beweegt, terwijl haar lippen zacht en vlug de zegenspreuk prevelen die alleen voor de huismoeders is. Daarna staat dan alles in het heldere Sjabbos-licht stil op vader te wachten.. Vergelijk nu daarmee eens de manier, waarop diezelfde Sjabbos uitgelaten wordt.. dan moet je wel medelijden krijgen met de Bruid van den vorigen dag. Iedereen zit maar gewoonweg te wachten tot hij haar kwijt is. De schemering kruipt over je heen, kruipt bij

je naar binnen, het gordijn zit al stijf opgerold boven in het raamkozijn, maar het helpt niet, want waar niet is, verliest de keizer zijn recht, zooals moeder altijd zegt. . De straat nog op na het middageten, dat wil vader nu eenmaal niet. . dus luister je maar in de verte naar het spelen van de anderen en probeert uit de geluiden die je opvangt te begrijpen wat ze spelen. . maar je hoort al minder, naarmate het donkerder wordt. Van het troepje musschen in den kalen boom houdt er telkens een met tijlp en op, in het begin van de schemering was het daar een en al drukte en gefladder van vleugels, toen zag je ze ook nog, zwarte beweeglijkheidjes in het zilver tusschen de takken — toen werd het gaandeweg al saaier en ten leste hoor je niets meer.

Maar nu moet er eens één gaan gapen. . geen vijf tellen en ze gapen allemaal, tot hun kaken kraken en ze de tranen langs 't gezicht voelen gaan. Wie dat dan weer van den ander ziet, schiet natuurlijk in den lach, ofschoon je net zoo lief zou willen huilen, en dan kunnen ze met lachen weer niet ophouden tot vader er boos om wordt.

Maar wat kun je er aan doen? Het witte tafellaken is precies een spook, een spook dat soep heeft gemorst op zijn slab. O, dus dat spook is zeker zijn eigen slab? Wie zou daar nu niet weer om moeten lachen? Maar stil. . want naast de kachel is vader in slaap getukt. . al minder kunnen ze vader zien, al beter kunnen ze vader hooren! En wanneer je nu merkt dat je zin hebt om op vaders snurken een versje dat je kent te passen of wanneer je er geluiden van dieren in hoort, dan moet je maar gauw aan wat anders denken —, of het zou je als de zonen van Noach gaan!

Als je naar moeder kijkt —, haar gezicht zie je nog heel even, ze zit bij de tafel, juist over het raam — dan bemerk je duidelijk dat ze erover denkt wat er straks

gehaald moet worden en hoeveel geld ze meegeven moet. . daarover spreken mag niet, zoolang de Sjabbos duurt, maar denken natuurlijk wel. En wie voor elken keer dat er een op zijn teenen naar de klok loopt of vraagt hoe laat het is, een dubbeltje kreeg, die was goed af! Je kunt natuurlijk niet helpen dat je je verveelt, maar is het nu wel eigenlijk een manier van doen tegenover de Sabbath-bruid?

Gelukkig maar, dat iedereen dat den volgenden Vrijdag weer vergeten is, en dat het Lego-Doudie altijd opnieuw even blij en plechtig klinkt.

Hè, dat lucht op, als de lamp aan is en de hafdolo-boel ³⁾ van den vloer en ze staan bij de tafel klaar met de boodschappenmand. „Niet kibbelen onderweg, op je geld passen, niet te laat thuis en bewaren wat je krijgt.” Wat is het dan buiten frisch, een klein beetje regen is zelfs wel prettig, beurt op, maakt blij, en het ruikt zoo lekker in de lucht, veel lekkerder dan anders. Alle menschen loopen op straat en hebben plezier, en dat is nu juist het prettige! Op Zaterdagavond voelen ze geen verschil tusschen zichzelf en de andere menschen, zooals op Sjabbos, wanneer de anderen werken in leelijke kleeën en zij mooi gekleed buiten wandelen of op Zondag, wanneer het juist andersom toegaat. Op Zaterdagavond hoor je allemaal bij elkaar, en zij met hun beidjes hebben nu dit bedacht, dat de Zaterdagavond voor Sjabbos het avondrood en voor den Zondag van de anderen het morgenrood is! Voor niemand is het dan heelemaal een werkdag en voor niemand is het heelemaal een feestdag, maar voor iedereen is het even gezellig en er is geen verschil. .

Nooit ook dan die Zaterdagavonden op straat voelen ze, hoe ze van het stadje houden en hoe heelemaal thuis ze er zijn. Ze kennen er alles, ze vinden er in donker hun weg en vangt er plotseling hoog boven hun hoofd een geweldig beieren aan, dan schrikken ze niet,

want dat doet immers de Oostertoren, dat weten ze, al is hij bijna heelemaal door het donker verborgen, en dien kennen ze nu al zoo lang. De menschen schuifelen langs hen heen, de menschen lachen, loopen gearmd en slaan zich met de boodschapmandjes tegen de knie. Uit de winkels schijnt het licht tot ver over de straat, het allermooiste is de groote nieuwe winkel van Zwart. . heelemaal krijtwit zijn de boomstammen aan den overkant, van zooveel lampen als daar branden. En dan die lekkere lucht, als de deur opengaat, van alles door elkaar. Lang niet overal is het druk — het lijkt wel of alle menschen van het stadje in een groot visch-net gevangen zijn: het is er prettig, maar ze kunnen er niet uit, niet voorbij het huis van Dokter Pauw aan den eenen kant —, dat is even over de sluis, de straat gaat daar ineens de laagte in, eenzaam in donker staat er de boekwinkel van Taams, blauwig verlicht en dan komt al heel gauw het smalle donkere straatje naar het kerkhof toe, waar altijd honden blaffen. Midden in het vischnet is de Zaterdagavond-markt, daar wriemelen alle mensch-visschen omheen, daar mogen zij ook over loopen, als ze beloven elkaar stevig vast te houden. Dat mag ook wel —, er wordt soms vreeselijk gedrongen —, het eenige is nu maar, dat je je geld niet verliest! Prachtig zijn de flakkerende fakkels, je hóórt ze suizelen onder 't branden, de vonken vliegen craf tusschen dikken, grauwen walm, het zwarte donker in, wat een vaart hebben zulke vonken. Het kan den paling-man niemendal schelen, al krijgt hij ze over zijn hand. Hoe zouden die glimmende, bruine beesten, die zij niet eten mogen, toch anderen wel smaken? Moeder zegt: paling is vies en ongezond, alle tarfes is tegelijk ook slecht voor het lichaam, daarom heeft God het dan ook verboden, maar de anderen willen nu eenmaal niet wijzer zijn.

Den winkel van Bouman ruiken ze altijd uit de verte,

daar is dan de koek voor den Zondag gebakken — niet erg groot is die winkel en niet erg licht, de boomen vlak vóór vangen nauwelijks een beetje schijn, maar mooi is hij wel, net een prentje, met een vergulde bijenkorf en een jaartal boven het glas van de hooge, smalle deur. Achter de kleine ruitjes liggen de honingkoeken, zulke blanke als Bouman bakt verder geen mensch. En dat vergeten ze nooit en daaraan denken ze elken keer, dat ze eens van zoo'n malschen blanken honingkoek elk een sneetje hebben gehad, toen ze een boodschap moesten brengen van moeder aan vrouw Komeyn. Want die werkt daar op Donderdag en op Maandag bij hen. Meestal ontmoeten ze even daar voorbij den man met zijn stijf been en den heelen flap kranten over zijn linkerarm. Die roept boven alles uit. „De vrije Socialist”, dat zegt hij heel langzaam, en als je dan denkt dat er niets verder komt, dan hoor je ineens, veel vlugger: „Kost maar drie cents.” Nooit centen, altijd cents, net als in het rekenboekje. Je kunt het met tellen nagaan: hij wacht altijd precies drie tellen voor hij „kost maar drie cents” zegt, en in dien tijd loopt hij door — voor hij opnieuw begint. Nu, dat kan ook best, hij schreeuwt gemakkelijk over twintig tellen heen, hij kon een heel wat beter omroeper zijn dan de oude Piet Hoorn. Als die zijn koperen bekken niet had, kwam er nooit iemand die 't niet wist te weten waar de schuiten liggen met versche, levendige bot, want eer hij daaraan toe is heeft hij allang geen adem meer —, maar door dat bekken komen de menschen vanzelf dicht bij hem staan. Je hoort hem nog lang — den man met de kranten — uit de verte, soms is het net alsof hij roept: „kost maar dries...” of: „De vrije soos...” dat komt omdat hij dan incens moet ophouden om een krant te verkoopen.

Zoo is de Zaterdagavond meestal, maar dezen keer niet, want ten eerste is ze alleen. Haar broertje was

verkouden en mag nog niet in de avondlucht. En om diezelfde reden had moeder geen geld — het drankje kostte maar even negentig cent! — en moet ze nu borgen.

Eerst bij Kok, den kruidenier en dan bij Gompel, den Joodschen bakker. Hij is nog maar kort geleden hier komen wonen en ze moeten altijd „mijnheer Gompel” tegen hem zeggen, omdat hij iets in de kille is; de vorige Joodsche bakker heette Leip Abrahams, de menschen noemden hem „Beis Leippie” omdat hij soms zoo opspelen kon, maar hij was ook wat aardig en ze kregen altijd elk twee pepermuntjes toe —, als ze borgden elk maar één. Bij Gompel krijgt ze nooit wat toe —, dus kan ze nu ook met borgen niets verliezen.

Als nu bij Kok de oudste knecht haar maar niet helpt! Drie zijn er. . twee echte knechten en een zoonknecht, die is op Zondag een heer, zijn meisje draagt een voile en soms zien ze hem in het deftige koffiehuis bij de sluis waar de schatrijke heeren 's avonds zitten aan tafeltjes voor het raam, een groot donker gordijn achter ze toegeschoven, om op straat en over het water uit te zien.

Van de twee knechten heeft ze 't liefst dat de jongste haar bedient, hij zegt tenminste nooit iets — maar de oudste, met van die roode wangetjes en bakkebaardjes, geen tand meer in zijn mond, als ze dien het boodschappenbriefje overgeeft, begrijpt hij het dadelijk — want anders geeft moeder natuurlijk geen briefje mee, ze kunnen toch best onthouden, moeder doet het alleen om onder de booschappen te kunnen schrijven, dat moeder geen „kleingeld” meer had — en dan zegt hij: „O, zeker weer geen centen.” En dan kijken alle vrouwen zoo. Maar den laatsten tijd weet ze meestal, als de oude knecht met een klant klaar is, zich tusschen de vrouwen te verstoppen tot hij een ander de beurt geven gaat — soms ziet hij haar toch, dan steekt hij zijn hoofd

zoo over de toonbank heen: „en jij?” —, maar vaak lukt het, dan helpt de jongste knecht of de zoon-knecht —, de jongste knecht zegt niets als hij het briefje leest, geeft gewoon haar boodschappen, maar niets toe —, de zoon-knecht zegt ook niets en geeft evengoed wat toe.

Wat staan er een menschen bij Gompel in den winkel —, bij Kok heeft ze ook al zoo lang moeten wachten. De oude knecht was het vaakste vrij, de jongste hielp een schippersvrouw, daar scheen geen eind aan te komen, zooveel als die hebben moest, de zoon-knecht wipte telkens achter in den winkel een trapje op en een kamer in, waar gelachen en gezongen werd, dan bleef hij een tijdje weg en kwam weer terug, je kon zien dat hij gauw even wat lekkers had gegeten en zijn heele gezicht lachte zonder dat hij het wist. Langzamerhand zag je dien lach weer wegtrekken. Doordat ze daar te veel op heeft gelet is de dikke juffrouw waar ze achter stond uit den winkel gegaan zonder dat ze het merkte en kreeg de oude knecht haar in de gaten. Wat een schrik, toen hij ineens zijn hoofd over de toonbank stak. „En jij?” Ja, toen was ze er „glœiend bij”, zooals de jongens zeggen, en had ze voor niemendal zoo lang gewacht.

Vier menschen vóór haar bij Gompel, maar het gaat gelukkig nogal vlug. En kijk Gompel nu eens lachen —, een heel ander gezicht dan in Sjoel met zijn bril en zijn hoogen hoed. Heeft hij eigenlijk gezegd wel een nek? Een paaltje aan elken kant onder zijn oor en daartusschen een kuil zoo diep als de „putter” van een bikkel: het beweegt als zijn mond opengaat of er een mechaniek in zit. Dat gaat voortdurend, want hij doet niets dan lachen en praten. Hoe is het toch mogelijk —, als zij hem op Sjabbos groeten, kijkt hij steeds even streng en stroef, groet bijna niet terug en ze zeggen toch altijd heel beleefd: „Goed-Sjabbos, mijnheer Gompel.” De menschen hier zeggen maar gewoon-weg

„bakker” en de groote vrouw met ros haar, die nu geholpen wordt — hoe durft ze! — die zegt „Moos!” Zoo maar „Moos” tegen mijnheer Gompel. En toch doet hij niets dan lachen en pretjes maken en haar kind krijgt een grooten suikerstok! Maar ze heeft ook vijf brooden gekocht en een krentebrood en een kock en een zak moppen —, die moet eventjes rijk zijn. Zoo, nu is het haar beurt en ze heeft wel een beetje, nu ze over de toonbank — een hooge, ze reikt er nauwelijks over — mijnheer Gompel haar briefje geeft. In den donkeren kuil tusschen de twee paaltjes wordt het nu incens heel stil, er trillen enkel een paar witte haartjes —, maar wat leest hij lang. Er staat toch niets meer dan op het briefje bij Kok. Achter haar zijn wel vijf menschen binnen gekomen, twee groote mannen en een dienstmeisje en een vrouw en een meisje, dat wel veel grooter dan zij is, maar nog geen groot mensch. Die kijken nu allemaal naar haar en naar Gompel, en het is zoo stil. Wat leest hij toch allemaal in moeders briefje? Niets vriendelijk kijkt hij nu meer. . . wat maakt haar dat allemaal benauwd. Maar wat is dat nu? Het briefje gooit hij naast zich op de toonbank en nu doet hij precies alsof ze er niet meer is. „En u? Of u? Wie was het eerst?” Dat is tegen de twee mannen, die bijna tegelijk zijn binnengekomen. En die mannen zeggen niet dadelijk wat, ze kijken elkaar aan en dan kijken ze haar aan en Gompel knippert met zijn oogen achter den bril, en die voorop liep toen ze in den winkel kwamen, vraagt eindelijk een roggebroodje, half hard en niet te zwart.

„Half hard en niet te zwart, alsjeblieft meneer!” O, nu is mijnheer Gompel weer een en al vriendelijkheid, en het mechaniek in de kuil tusschen de twee pilaartjes in volle werking, grappig om naar te kijken. . . maar wat moet ze doen? En wat zou het beteekenen? Zou ze pas geholpen worden als al de anderen die na haar

kwamen, klaar zijn? Zeker zoo de gewoonte in de groote stad, waar mijnheer Gompel heeft gewoond, dat de menschen zonder geld moeten wachten op de menschen met geld.

Die eene man heeft haartjes in zijn oor! Daar slaat de Oosterklok —, wat is er al een tijd voorbij, door dat wachten bij Kok. Dat wordt een late boterham vanavond! Gelukkig maar dat er na het dienstmeisje niemand meer is binnengekomen. Het is zeker een dienstmeisje van schatrijke menschen, ze heeft een rood-linnen japonnetje aan en ruikt heerlijk naar zeep. Zou ze haar schortstrik op zij of van achter dragen? Daar gaat ze weg, langs haar heen, de strik zit op zij. Zie-zoo, de winkel leeg. . nu zal zij dan toch geholpen worden. . en ze keert zich naar de toonbank toe. . neen, maar daar begrijpt ze nu niets van: nu is mijnheer Gompel den winkel uit en door de glazen deuren met strakke witte gordijntjes de kamer ingegaan! Zoo klein is ze toch niet, dat hij haar niet meer zag, vlak onder de lamp. Had ze misschien nog iets moeten zeggen, moeten vragen: „mijnheer Gompel, zoudt u mij willen helpen?” Ze moeten, van moeder, altijd beleefd zijn tegen alle menschen, maar als ze borgen moeten ze nog beleefder zijn. Nu, hij komt zoo dadelijk wel terug! Van den spekslager iets eten —, daar praat je niet eens over, maar naar den spekslager kijken is natuurlijk niet verboden en hij woont vlak tegenover Gompel, de laatste twee winkels over de sluis, daarna gaat de straat naar beneden tot aan den Oostertoren toe, en dan komt het kerkhof al gauw. Op stille avonden kun je hier de populieren zachtjes hooren ruischen, — en o, dat is zoo wonderlijk hoe dan alles ineens anders bij je wordt van binnen! — maar nu is het Zaterdagavond, nu hoor je natuurlijk niets. Bij den spekslager. . daar is het nog eens anders vol dan hier bij Gompel! De weegschalen krijgen geen minuutje rust en aldoor grij-

pen uit den winkel roode, vette handen — hoofden zie je niet, wel witte jassen die aanhoudend heen en weer bewegen — in de etalage en beuren van de schotels vette lappen op of scheppen uit de diepe, porceleinen kom de reuzel die wel sneeuw gelijkt. ., het is natuurlijk vies en treife, maar het ziet er lekker uit.”

Nu moet ze lachen. . bijna schrok ze daar toch door het brommen van haar eigen maag! Maar het is in den winkel ook zoo stil! Zou mijnheer Gompel nu gauw komen? Zou ze durven. . eventjes door de gordijntjes de kamer binnengluren? Het is, zegt moeder, wel heel onfatsoenlijk, om bij anderen op tafel te kijken, maar het is zoo grappig, door elk gaatje een rond stukje kamer en door een driekant gaatje natuurlijk vanzelf een driekantig stukje. Kijk, zijn sjabbosgoed hangt nog over den stoel —, ze eten. Jammer dat hij nu niet met zijn gezicht naar haar toe zit, nu beweegt het zeker pas recht, het mechaniek tusschen de twee pilaartjes —, zoo als hij eet! Hap, nog eens hap. . toe maar. Nu een slok. Nu snijdt zijn vrouw weer een plak voor hem af, een plak koek! Natuurlijk, ze hebben ook alles zelf in den winkel, het kost ze geen cent, toch maar prettig hoor, een banketbakkerij zou nog beter wezen.

Achter haar rinkelt de winkelbel en Gompel is meteen van zijn stoel overeind, als een duiveltje-in-eendoosje. Een oud mannetje is binnengekomen. Gelukkig, nu wordt zij meteen geholpen. Daar is Gompel al. Zou ze nu nog eens: „Dag mijnheer Gompel” zeggen, alsof ze pas binnenkomt. Hij heeft niet naar haar gekeken, maar hij moet haar toch zien, midden in den winkel, vlak onder de lamp. Moeders briefje ligt nog precies zooals hij het, verkreukeld, neerwierp naast het gewichtenblok.

„Zoo vadertje, en wat zal het zijn?”

Kijk, toch aardig van Gompel, dat hij tegen dat mannetje zoo vriendelijk is. Och, wat een krom en

krakerig kereltje. Eerst hoest hij achter zijn hand, dan haalt hij een grooten rooden zakdoek uit den zijzak van zijn jas, in de punt zitten zijn centen geknoopt. Een heel ouderwets mannetje, bandjes langs zijn buis en een klepbroek aan.... nu hij eindelijk begint te praten klinkt het net of de woorden door een heel nauw gaatje heen moeten en bijna niet kunnen, telkens zegt hij wat en dan hoest hij weer. Straks rollen van het beven nog de centen uit zijn hand. Een groote mik en een kleine weit...., en daar gaat hij weer, ze zal hem maar niet van achteren bekijken, vlak bij de toonbank blijven, het gezicht naar mijnheer Gompel toe, dat ze nu eindelijk geholpen wordt. Hij schikt de stapels brood op de planken achter de toonbank terecht en nu.... nu is hij zowaar alweer de glazen deuren door, en heeft zelfs niet naar haar gekeken. Maar wat beteekent dat dan? Dat de menschen die geen geld hebben pas geholpen worden als de winkel sluit? Zou het zoo toegaan in de groote stad? Ze moet dat Klaartje Kaas eens vragen, die is in de groote stad in een héél grooten winkel —, of daar ook de menschen die borgen komen apart moeten wachten tot alle anderen klaar zijn, en waar ze die dan zoolang laten, als er eens wat veel zijn.

Zou het nu nog zoo vol als daareven bij den spekslager wezen? Neen, al veel minder.... o maar, dat treft ze.... de sluis wordt opgetrokken.... en in de verte over het breede, zwarte water, daar komt de avondboot aan. Waar dat lichtje schijnt in de lucht te zweven, daar houdt de mast op, en uit de zijden valt goudgeel schijnsel, zoodat in prachtige glansen het donkere water zichtbaar wordt. Even nog en hij fluit, dat doet hij altijd voor de sluis, aan weerszijden van de sluitpalen staan nu menschen te kijken naar beneden, waar diep, heel diep het water murmelend stroomt tussen de dikke, zwarte deuren, ze kijken het

water over, de boot tegemoet. Het is de boot, waar oom Zeelik mee komt, als hij komt, de boot die van de verre verre dorpen vandaan, door hun sluis heen verder vaart naar de groote stad. Beneden aan den steiger, waar je den achterkant van het deftige koffiehuis ziet en waar het altijd vol met kisten en vaten is, daar stapt oom Zeelik dan uit. . . . Verbeeld-je, dat oom Zeelik nu ineens uit de boot kwam —, kijk, hij zwenkt al dwars-over naar de sluis, je ziet nu duidelijk de lichte raampjes, je hoort als je goed luistert het water klot-sen. . . . en uitstapte aan den steiger. . . . en dan hier langs den winkel kwam en haar van buiten door het glas van de deur zag staan en dan erin kwam en het brood natuurlijk voor haar betaalde en een stuiver moppen kocht voor allemaal! Ze weet wel dat het onmogelijk is, ten eerste komt oom Zeelik nooit 's avonds, hij kan dan niet eens meer terug — en ten tweede komt hij niet op Zaterdagavond, want dan zou hij immers midden in Sjabbos weg moeten gaan —, hij woont in op een na het verste dorp! Ach neen, ze weet het heel goed, dat oom Zeelik niet in de boot is, niet zoo meteen aan de kade uit zal stappen, maar het maakt al zoo warm, het is al zoo prettig eraan te denken, hoe heerlijk dat zou zijn, als hij eens wel kwam, als daar ineens zijn hoofd uitstak boven het trapje en dat hij haar dan ook dadelijk zag en naar haar toe kwam, en het brood voor haar betaalde en een stuiver moppen kocht. . . .

Hè, haar oogen zijn heelemaal nat. Nu ligt de boot zeker dwars voor den steiger, beneden tegen de kade aan. . . . nu komen de menschen cruit. . . . zou ze voor ze tot zes heeft geteld, het eerste hoofd boven het trapje zien komen? Een-twee-drie-vier, en daar is er al een. Oom Zeelik niet, natuurlijk niet, het kan niet. Ja. . . maar de boot is nog niet leeg, al maar meer hoofden komen boven het trapje uit, al maar meer men-

schen wachten voor de sluis. Nu valt er licht in de donkere kolk, nu komt de boot bij den steiger vandaan en gaat door de sluis. . de boot is zóó breed, de menschen die bovenop staan, zouden met de hand de natte steenen muren kunnen raken, maar gevaarlijk is dat wel, denk eens aan dat er een van de boot af in de kolk rolde! In de muren zitten ijzeren ringen, daar steken de schippers hun haken in en altijd zijn die muren en ringen in donker. . het water is eronder, de menschen gaan over de brug. . om meelij mee te krijgen zoo vreeselijk, altijd boven die donkere kolk, altijd onder die brug!

De sluis gaat dicht, de menschen hollen en wriemelen door elkaar heen. Zoo meteen raakt er nog een onder dat paard, of onder de wielen van dien hoogen wagen! Drie komen er nu bijna tegelijk den winkel in. Daar is Gompel weer. Vlug helpt hij eerst den grooten jongen, dan de oude vrouw, dan de dikke juffrouw en nu. . haar hart klopt. . ja, nu kijkt hij eindelijk naar haar. Wat voelt dat koud in je oogen, als ze pas nat zijn geweest.

„En jij?”

Ze wijst met haar vinger naar moeders briefje, dat nog altijd ligt naast het bruine blok met de koperen gewichten en de gapende gaten —, net doodshoofd-oogen. Hij neemt het op, keert zich naar de planken achter de toonbank, waar nu al veel minder brooden liggen dan daar straks en blijft lang zoeken, voor hij er een neemt. Zoekt hij een erg mooi. . of. . een erg leelijk voor haar uit?

Ach, ze ziet het al, hij gaat haar dat slappe, bleeke geven, waar zooeven twee menschen voor hebben bedankt. . en waarom zegt hij toch niets? Haar keel raakt propvol in die stilte, ze moet eventjes slikken, ze zou zelfs wel wat willen zeggen, maar weet niet wat en durft niet goed —, ze kucht, omdat ze haar keel zoo

dik voelt en haar heele gezicht wordt warm, wat was dat onverwacht een harde kuch!

Nu trekt ze de deur achter zich dicht —; het is buiten al veel minder vol. Met die andere menschen praatte hij over het weer. . tegen haar zei hij niemendal, hij gaf haar het leelijkste brood in een oud stuk krant — de anderen kregen om het hunne zoo'n papier van de rol met glanzende blauwe letters erop. . hij antwoordde bijna niet toen ze groette bij het weggaan. Zou dat nu, behalve het wachten, allemaal zijn geweest omdat ze zonder geld in den winkel kwam? Vreemd. . maar je moet het wel haast gelooven, zij zou ook werkelijk niet weten wat er anders kon zijn. .

HOE MIJNHEER SNOEK EXAMEN DEED

De tijd is nu gekomen —, mijnheer Snoek gaat weg. Met juffrouw Snoek en Jozef en Sannetje en Barend en Mietje en Hijman en kleine Meyertje, allemaal gaan ze weg. Moeder heeft in het begin van de week groote, vette stukken boterkoek gebakken om ze mee te geven voor in het spoor, ze gaan zoo ver! En alle dagen vertelden Hijman en Mietje wat andere menschen allemaal voor de reis waren komen brengen: Nathan Goudsmit een zak vol jutte-peren, en juffrouw Zadoks een trommeltje zwarte balletjes, oude weduwe Arons twaalf eieren om hard te koken. Broodjes met pekervleesch zal mijnheer Israëls, de parnas, nog voor ze meenemen uit de stad, een dag tevoren en hun moeder zelf zorgt voor rozijnenwijn; de groote, bruine kruik, die bij hen op zolder staat, wordt heelemaal vol mee op reis genomen. Bij juffrouw Snoek was de rozijnenwijn altijd lekker, vaak hebben ze een overschotje gehad als ze Zondags kwamen spelen. Groote dikke rozijnen in water geweekt tot ze bol staan, in datzelfde water gekookt tot ze bersten, door dat vocht handenvol bruine suiker en wat kaneel geroerd, dan koud laten worden —, ja dat is wel een heerlijk drinken voor in 't spoor!

Toch heeft ze medelijden met Jozef en Sannetje en Barend en Mietje en Hijman en kleine Meyertje, ze gaan toch maar van alles weg, en voor altijd, want terugkomen zullen ze wel nooit, en denk eens aan, dat zij-zelf van alles voor altijd weg zou moeten! Hun eigen huis, hun bleekje en hun regenbak, hun heggetje met de groene blaadjes, allemaal even gaaf en blinkend, als waren ze stuk voor stuk in glanzende verf gedoopt,

dat 's zomers de aardige witte bloempjes draagt, recht overeind als de zilveren siertorens op de Seifer-tora's, héél in het klein, elk onderbloempje een klokje, dat in plaats van geluid, een heerlijken honinggeur geeft. . en dan de Joodsche school en de sjoel en de balken-haven en de spoordijk waar het zand in de vakantie zoo mul en warm om op den rug in te liggen is — terwijl tegen de blauwe lucht de zilverige draden trillen en zingen, waarlangs de stemmen uit de verten, hen voorbij, naar andere verten gaan. . en waar het ruikt naar alles-door-elkaar en de begraafplaats aan den dijk naast den grooten meidoornstruik, waar hun grootmoeder ligt en het arme, kleine doodgeboren broertje. .

Maar ze zijn zelf heel blij, want ze gaan naar een stad waar een tram rijdt, waar mooie straten en groote winkels zijn. Dat moet op zichzelf wel heerlijk wezen, maar ze hebben hier toch zooveel jaren gewoond, alleen Jozef en Sannetje weten nog dat ze kwamen, ook met de groote bruine kruik vol rozijnenwijn. . in den laten avond, zoodat ze van slaap niet staan en niet kijken konden. Bij Lemman den slager hebben ze toen gegeten en geslapen, ze hebben lekker gehakt gehad en op de beddeplank in de bedstee stond een grote tinnen pot. Dat was toen ze kwamen, jaren geleden, en nu gaan ze weer weg. Mijnheer Snoek heeft eergisteren op het Joodsche school al afscheid genomen en verleden week Sjabbos nam hij afscheid in de sjoel. Moeder is toen ook gegaan, want juffrouw Snoek had verteld, dat haar man zou spreken, en het schijnt prachtig te zijn geweest! Op het Joodsche school vonden ze hem meestal geen aardigen meester, het aardigst nog als hij slaperig was, soms heel streng en driftig —, maar Jozef en Sannetje en Barend en Mietje en Hijman kregen altijd een dubbel deel met den stok, want — zoo heeft mijnheer Snoek dat uitgelegd — zij zondigden ook dub-

bel: tegen hun vader en tegen hun onderwijzer zondigden zij! Juffrouw Snoek is heelemaal niet streng, alles krijgen de kinderen van haar gedaan — moeder zegt: ze laat een loopje met zich nemen, ze naaien haar ooren aan: en ze staat soms giebette-keewe ¹⁾ met ze uit. Eens heeft Hijman vreeselijk gevochten met een grooten jongen, die „loop-naar-je-schele-moer” geroepen had, hij kwam bijna tien minuten te laat in school, heelemaal gehavend en bebloed en hij huilde zoo, dat zijn bank ervan schudde. Hij kon maar niet ophouden en toen de meester hem vroeg wat er was, riep hij almaal: „Mijn moeder is niet scheel, mijn moeder is niet scheel.” Maar hun moeder was wel scheel, zelfs is ze allerverschrikkelijkst scheel... maar geen van de kinderen, tot Jozef en Sannetje toe, die het kan zien, die het weet! Zou zij het ook niet kunnen zien, als haar moeder scheel was en ook niet als ze een bochel had? Zou vader het dan kunnen zien? Zou mijnheer Snoek weten dat zijn vrouw scheel is?

Juffrouw Snoek ziet er niet alle dagen hetzelfde uit, dat komt doordat ze drie bandeaux heeft. Eén is glad en bruin. Daarmee heeft mijnheer Pruijm, de bandeaumaker, haar gefopt, het had een zwarte moeten wezen, die draagt ze nu maar 's morgens in haar werk —, één is glad en zwart, die zet ze 's morgens op, als ze zich opknappen gaat, één is zwart met prachtige golven, die komt alleen op Sjabbos of bij gelegenheden voor den dag. Die is ook het dikst, dan heeft ze een prachtigen toet van twee vlechten, van de bruine kan ze enkel maar zoo'n klein knoedeltje maken, hij zakt ook altijd af tot bijna op haar oogen en dan zie je nog beter hoe scheel ze is.

Morgen-avond komen ze afscheid nemen en overmorgen gaan ze weg met den eersten trein die stopt aan hun station. Ze hebben beloofd wat vroeg naar school te gaan, dan kunnen ze den trein zien weg rijden tus-

schen de loodsen door, achter bij het weitje van de houtzagerij, daar fluit hij altijd nog ééns, tot een laatst vaarwel, en dan zullen Hijman en Mietje wuiven, en dan zijn ze weg, voor altijd, want terugkomen zullen ze wel nooit. . mijnheer Snoek en juffrouw Snoek en Jozef en Sannetje en Barend en Mietje en Hijman en kleine Meyertje op schoot en de drie bandeaux en de bruine kruik — die mag toch ook niet op zolder achter blijven, alles is dan weg. Een dikke traan op haar boezelaar!

Mijnheer Snoek is veel ouder dan juffrouw Snoek — dat is net als bij hen, vader en moeder schelen ook tien jaar! — zijn haar en zijn baard worden al helemaal grijs, juffrouw Snoek heeft de gladde zwarte op. Jozef is ook meegekomen, maar Sannetje zit thuis, die past op Meyertje. Zij mogen opblijven, maar ze mogen niet meepraten en ze hoeven volstrekt niet alles te hooren, wat er gesproken wordt; de een de breikous, en de ander een boek!

Mijnheer Snoek is vanavond al bijzonder goed gebuid, want waar hij heengaat, is de kille veel grooter, daarom krijgt hij ook meer geld, maar dat niet alleen. . het is vooral een groote eer, altijd tot nu is er in die kille een Rebbe met den „middelsten rang” geweest en mijnheer Snoek heeft enkel maar den laagsten.

Ai. . nu kwam het bijna uit, dat ze toch wel naar alles luistert, wat gesproken wordt, zóó plotseling keek ze van de breikous op. . maar hoe dorst groote broer dan ook zoo'n brutale vraag te doen? Waarom mijnheer Snoek alleen den laagste rang heeft! Allemaal zijn ze stil en juffrouw Snoek kijkt benauwd naar haar man, die kan soms zoo driftig wezen. Maar ditmaal wordt hij niet kwaad, hij lacht eens even en strijkt door zijn baard en een poosje lang zegt hij niets, schudt een paar maal van „ja”, schudt een paar maal van „neen”, dat doet hij altijd als hij iets vertellen gaat.

O, nu moesten ze eigenlijk, zij-beidjes, onder de ta-

fel kunnen kruipen dat niemand ze zien en naar bed sturen kan, half-weg het verhaal, of tooveren kunnen, dat zou nog beter zijn, dat ze als muizen zo klein of heelemaal onzichtbaar werden — nu weten ze er niets op dan maar heel stil te zitten en stijf den adem in te houden.

De vader van mijnheer Snoek had een winkel van petten en kousen en broeken en dassen, maar aan dien winkel vond hij heelemaal geen aardigheid. Veel liever had hij, dat de menschen van dat stadje of de boeren uit den omtrek bij hem kwamen om raad of om ze de wetten uit te leggen, want daarin was hij knapper dan de knapste advocaat uit de heele buurt. Zoo iemand, legt mijnheer Snoek ze uit, wordt een zaakwaarnemer genoemd, maar veel geld ermee verdienen deed zijn vader niet en omdat hij nooit wist wat de mode was van petten en dassen, kwam er eindelijk niemand meer bij hem koopen. Mijnheer Snoek was pas barmitswo geweest en dus net dertien jaar, toen zijn vader den winkel verkoopen moest —, het heeft in dien tijd maar een haar gescheeld of hij zou naar een groote stad naar een groote school zijn gestuurd, bij menschen in den kost en dat zou door rijke heeren worden betaald, en zoo iets heet een „beurs”, maar die andere jongen kon beter rekenen en die kreeg toen de beurs. Hè, dat is grappig, dat mijnheer Snoek in dien tijd ook niet zoo heel goed rekenen kon! Het lijkt wel of juffrouw Snoek er nog altijd bedroefd om is, want ze snuit ineens haar neus, maar mijnheer Snoek wenkt haar, dat ze niet huilen moet —, het is al zoo lang voorbij. Moeder vindt het nu juist een goed oogenblik om nog eens koffie te schenken en elk neemt een stuk boterkoek.

Toen is mijnheer Snoek met zijn vader en zijn broer „den boer op” gegaan, het pak met garen en band en knopen en kopjesdoeken op den rug — ja, jongen, ik zie het ook wel, dat er boterkoek-kruimels in zijn baard

hangen, één rolt er zoometeen uit, hou dan toch op, zit nu toch stil, dadelijk jagen ze ons naar bed! — en dat heeft hij een paar jaar gedaan. Maar de rechte slag van handel zat er niet in, zei vader, hij was driftig en te druk en lang niet beleefd genoeg, en wat hij toen al niet bij de hand heeft gehad, tot zijn trouwen toe, om aan den kost te komen, daar zou hij een regenachtigen sjabbosmiddag mee kunnen vol-vertellen! Maar juffrouw Snoek — toen heette ze natuurlijk anders, toen heette ze Schoontje Pakkedrager — die had van haar ouders een beetje geld geërfd en daarmee zijn ze toen naar de groote stad gegaan en daarvan zijn ze een eethuisje begonnen bij de markt, waar de Joodsche mannen om twaalf uur een kop koffie bij hun brood en als de zaken goed gingen, een hard ei of een stuk visch kwamen nemen. Maar hoe ging dat? Dan kwam er een arme man en die zou morgen wel betalen. . of overmorgen. . of de andere week. . en dan kwam er een die honger had en heelemaal niet van betalen sprak. . en wat deed dan juffrouw Snoek! Nu weet mijnheer Snoek zelf niet goed of hij lachen of kwaad kijken wil en juffrouw Snoek zit te wenken dat hij nu ook niet alles van háár vertellen zal. Hoe grappig die groote menschen onder elkaar. Sst. . doen of ze breit. . keek vader daar niet? Mijnheer Snoek vertelt het nu toch. Nooit heeft juffrouw Snoek „nee” gezegd en nooit heeft ze later naar het geld gevraagd. En was er in de buurt een vrouw in den kraam of was er een ziek, dan nam ze de eieren en de gebakken bot uit den winkel en gaf ze weg. „Omdat ze het toch hadden.” Of het van hen was! Geen cent begrip van wat een zaak is. Ach. . die arme juffrouw Snoek, wat houdt haar man haar voor den gek. . maar nu zal hij ermee ophouden, en ze nemen nog een klein stukje boterkoek. .

Hoe het met dat eethuisje afgelopen is, dat kunnen vader en moeder, meent mijnheer Snoek, nu zell wel

begrijpen! Mijnheer Snoek was toen al bijna veertig jaar, Jozef en Sannetje waren er al, en 's nachts lag hij wakker in bed en tobde en peinsde hoe dat alles toch moest gaan en hoe het afloopen zou... voor den handel deugde hij niet en voor dat eethuisje deugde zijn vrouw nog minder... en in één van die nachten heeft mijnheer Snoek zijn besluit genomen, hij heeft zich hier en daar en van overal de boeken bij elkaar gescharreld en toen is hij stilletjes en heel alleen voor Rebbe gaan studeren. Hij heeft niemand iets verteld, want hij wilde niet uitgelachen worden.

Wat zit nu juffrouw Snoek rechtop en trotsch te kijken naar haar man... en het is toch alweer zoo lang geleden! Alle ochtenden om vier uur is mijnheer Snoek toen opgestaan en omdat Barend juist was geboren en hij thuis niet kon werken om het geschreeuw, want Barend had last van been-eters, en omdat het gelukkig voorjaar was, is mijnheer Snoek in een parkje dicht bij op een bank gaan zitten leeren...

Daar sprong het kluwen uit het tobbetje en bijna op den grond, ze legde het er heel voorzichtig weer in..., maar nu moet ze toch naar mijnheer Snoek kijken, terwijl hij vertelt... niemand trouwens let op haar...

Na anderhalf jaar had mijnheer Snoek genoeg geleerd en toen moest hij examen doen. Examen doen... een groote man, met een zwarte baard. Met acht tegelijk op denzelfden dag, hij de oudste, de eenige getrouwde... en zes waren er van het seminarium, die hadden alles geleerd, en allen tijd gehad, vreemde talen, Latijn en letterlijk alles... Ze hadden afgesproken... kijk, nu lachen ze tegen elkaar, die groote menschen toch! — dat zijn vrouw van vier uur af op den uitkijk zou staan en dan zou hij zwaaien met een zak gemberbolussen als hij door zijn examen gekomen was... Wat een verhaal, wat een prachtig verhaal! Nu,

en natuurlijk was hij er toch zeker door, hij was er toch, hij was er toch, nietwaar?

Ja. . hij was er. . en met hem nog maar twee van de zes, die op het seminarium alles hadden geleerd. . en ze hebben gemberbolussen gegeten. . dat weten ze allebei nog of het gisteren was gebeurd. Het lijkt of mijnheer Snoek nu zal gaan huilen, zijn roode zakdoek komt uit zijn achterzak vandaan. .

Toen is hij eerst op die andere plaats geweest, waar ze vandaan zijn gekomen met de bruine kruik en toen is hij hier geweest en nu gaat hij morgen weer weg, met juffrouw Snoek en Jozef en Sannetje en Barend en Mietje en Hijman en de kleine Meyertje op schoot en de bruine kruik en de drie bandeaux en alles. .

Was dat nu niet, vraagt mijnheer Snoek, alweer vroolijk — maar zijn stem klinkt erg vreemd — een heel mooi verhaal? En of! En begrijpen ze nu, waarom hij toen maar niet meer voor andere examens heeft geleerd? Ja. .

Ze moeten er den volgenden dag nog telkens aan denken, als ze, vroeg naar school gegaan, den trein tusschen de loodsen achter het weitzje bij de houtzagerij voorbij zien rijden. Oe. . uuuu. . fluit de locomotief en daar gaan ze. . mijnheer Snoek en juffrouw Snoek en Jozef en Sannetje en Barend en Mietje en Hijman en kleine Meyertje op schoot en de bruine kruik en de drie bandeaux en alles. . maar Hijman en Mietje hebben niet gewuifd.

MOEILIJKE KWESTIES

Nog murmelt het naar buiten door de hooge ramen, en nog zijn het hek en de deuren dicht, nog is de dienst niet gedaan, nog duurt de lange, zware dag. . . Hoeveel uren is dat al geleden. . . de lange, frissche waterklare achtermiddag ligt er tusschen toen en nu — dat ze thuis kwamen op een drafje, moeder vooruit, en zóó gretig beten in hun eerste krentebroodje, dat hun tanden op elkander sloegen, dat ze over de ingebeten bruine bolletjes heen elkaar aankeken met oogen gek en groot, als van een paar gulzige wilde mannen, zoodat ze het allebei tegelijk uitschateren moesten en niet ophouden konden en zich bijna verslikten met hun vollen mond. . . toen was het halfeen en ze voelden zich op het nippertje van wat ze uithouden konden en nu is het zeven uur en de groote mannen en de groote jongens die bar-mitswo¹⁾ zijn geweest, ze staan er nog altijd door in hun witte hemden, op hun vilten voeten²⁾ in de benauwdheid en in den walm van alle brandende kaarsen. Achter de andere deur, boven, in de vrouwen-sjoel, daar is het nog veel erger, daar waren om twaalf uur al de gele muren nat van wasem, het daglicht komt er nooit, vlak onder het kroontje staan de vrouwen, want de zoldering is zoo laag dat lange magere Juut Konijn, de vrouw van langen mageren Schmoel Konijn er makkelijk bij kan met haar hand. Wie op de voorste bank hun plaats hebben, zijn nog 't beste af, ze krijgen wat licht uit de mannensjoel — maar ook de walm en de stank, want alles stijgt naar boven, ze kunnen nog eens zien wat daar gebeurt, nog eens stilletjes knikken tegen hun mannen en hun zoons. Maar die plaatsen zijn het duurst, en 't is ook geen gebruik dat

daar anderen dan de vrouwen van de parnassim ³⁾ staan. . moeder hoort in de tweede bank; als ze op haar teenen ging staan, zou ze misschien net de groote ooren van Zadoks kunnen zien, maar dat doet ze natuurlijk niet. . zij-zelf is te klein, zij heeft den heelen morgen naar niets kunnen kijken dan naar den lichtkroon en, gelukkig, naar de klok boven de kerke-kamer-deur. . die van de derde bank zien heelemaal niets en die van de vierde — manke Debora Schaap en juffrouw Zadoks met Leen Paardeb. . en Saar de Joodsche meid van mijnheer Israels en Sientje Troetel, die met garen en band langs de huizen loopt, hebben daar hun plaats — kunnen in het donker maar amper hun tefilles lezen! En allemaal staan ze er nog en aldoor murmelt het door de hooge smalle ramen, waarvoor de gordijnen dichtgetrokken zijn. Ja. . een vroegere Joum-Kippoer, de dagen lang en warm. . moeder heeft gelijk, aan den eenen kant is het mooi, maar aan den anderen kant een bezoeking.

Zoolang de sjoel nog duurt mogen ze van vader binnen het hek niet komen, maar vlak ervoor natuurlijk wel, — desnoods steek je je oor er door, dat heeft niemand verboden. Telkens wordt het even stil, dan denk je dat het afgeloopen is, maar nog eens weer beginnen ze opnieuw. Die daarbinnen staan. . wat zullen ze verlangen. Zijzelf raken langzaam aan alweer uitgeram-meld. . zeven sneden brood en een krentebroodje, het is lang niet gering, maar na het vasten van den vorigen avond af is je maag zoo schoon leeg of iemand hem had uitgelikt en na den middag mogen ze niets meer eten, tot het „anbis” voor de groote menschen is.

Beter buiten dan binnen, beter hier dan daar! Je mond en keel moet je wijd openzetten, je hoofd achter-over, je oogen dicht, dan proef je beter, en dan de lucht maar drinken, die lekkerder, frisscher nog dan water is en met allerhande geur en smaak, kruiderijtjes

die de wind er doorheen heeft geroerd. En dan moet je je oogen weer open doen, maar je hoofd achterover houden en zoo naar den hemel kijken die blauw-dooraderl tusschen allemaal zachte, witte wolkenknobbeltjes is, dan is het net of de hemel beneden je is of je er zoo in neervallen kunt, bovenop die zachte, witte wolkenknobbeltjes en je kwam er nooit weer uit, want klim eens tegen zulke hooge, ronde kanten op, stel dat je zoover kruipen kon. De hemel is veel, veel grooter dan je ziet. Als je zoo een tijdje blijft kijken en dan je oogen openslaat en je hoofd weer gewoon, dan is het net of er in dien tusschentijd dunne donkerblauwe inkt over de wereld is gemorst, over de huizen en de straat en je staat zoo allemachtig gek op je beenen, je rolt bijna tegen het sjoelhekje aan. . en je moet even denken voor je weet, waarop je wacht. O ja, op vader en moeder, op oom Zeelik en grooten broer, die komen nu zoo dadelijk uit sjoel!

„Wie zal het eerste uit de deur en uit het hekje komen?”

„Ik denk. . dikke Boas. Die is zóó dik, die moet altijd veel eten. . die kan nu al zeker van den honger niet meer staan!”

„Juist wel! Die teert op zijn vet. Ik denk. . magere Schmoel Konijn! Als die niet maakt dat hij gauw wat krijgt, valt hij zóó uit elkaar!”

„Wie komt er, denk je, het eerste de trap af uit de vrouwensjoel?”

„Ik denk. . de vrouw van Schmoel Konijn. . of haar man heeft alles opgegeten eer zij thuis is!”

„Ik denk. . juffrouw Kaas, dat is de vrouw van een klokkemaker, die is altijd op tijd, en ze moet ook de meeste boterhammen maken.”

„Sannetje Denneboom komt in elk geval het laatst! Die durft niet voor al de anderen weg zijn. . veel te bang dat er van haar geroddeld wordt!”

„Neen. . weet je wie? Weet je wie? Juffrouw Hamel met haar sleepjurk, daar mag niemand achter loopen.”

„Manke Debora Schaap zal wel zorgen dat ze achter dikke juffrouw Boas komt, valt ze dan, dan valt ze zacht.”

„Stel je voor. . stel je voor, dat Sannetje Denneboom boven op de trap stond en dat ze Debora een duwtje gaf en die viel tegen juffrouw Hamel en die tegen juffrouw Kaas en die tegen Sientje Troetel en allemaal samen boven op juffrouw Boas. .”

„Die zou zoo plat als een scholletje zijn.”

„Ja. . maar denk je dat Sannetje er iets te goed voor is?”

„Wat heb ik gezegd? Wat heb ik gezegd? Schmoel Konijn het eerst van allemaal!”

„Kon jij binnenkijken, zolang de deur openstond? Ze waren allemaal bezig hun talles op te vouwen, de meesten hadden hun sargenes al uit, maar de kaarsen oranden nog.”

„Als je zoo staat, kun je telkens even binnenkijken. . maar dan ben je met je rug naar de vrouwensjoel en dan kun je moeder niet dadelijk zien.”

„Dag mijnheer Konijn, nog veel jaren, mijnheer Konijn.”

Och, wat een leelijke lange pierlala is hij toch. Weet je waarom zijn gezicht nog geler dan anders lijkt? Van het vasten? Ja, dat ook, maar door die korenbloemblauwsatijnen talleszak onder zijn arm! En kijk hem gapen. . een beetje achteruit. . je ruikt hier. . Wel nee, dat is uit de sjoel. . dat is van alle menschen samen.

Ha. . daar stommelt het ook achter de vrouwensjoeldeur, daar komen ze de trappen af. . holledebolder. . en de deur gaat open. Een paarse lakensche rok, nu hoef je niet te vragen. Binnen het hekje bij de vrouwensjoel mogen ze wel even komen tot op de stoep. Je kunt heelemaal naar boven kijken, de trap is don-

ker, maar in de hoogte schemert een beetje waterig wit licht, uit het dakvenster op het portaal. Het duurt wel even, voordat je oogen aan de donkerte wennen.

„Kijk, de heele trap vol vrouwspersonen, tot boven toe!”

„’t Lijkt wel die ladder, waar Jacob van droomde.”

„Ja, dat moet je vooral gelooven, dat het allemaal engelen zijn!”

Dag juffrouw Kaas.. nog veel jaren.. juffrouw Boas, nog veel jaren.. juffrouw Schaap, nog veel jaren.. dag Saar, nog veel jaren.. dag juffrouw Denneboom, gezonde ambis, juffrouw Denneboom. En een heimelijke ribbestoot, allebei tegelijk. Iedereen weet toch dat Sannetje Denneboom na de vasten niet eten kan, geen brok verdraagt ze, omdat ze over haar honger is heengevast. Toch wil ze eten, liefst vet-gebakken bot of snoek met uien gestoofd.. en den volgenden dag is ze dan zoo ziek als een kat. Ieder jaar hetzelfde liedje. Laatst vroeg Moosje Aardewerk waarom ze dan elk jaar vast. Ook een vraag! Met die zou ’t wel goed afloopen, als ze geen Joum-Kippoer meer hield. Daarom hebben ze juist expres tegen haar „gezonde ambis” gezegd! Moeder kwam net de deur uit, en heeft alles gezien en begrepen, ze bungelen elk aan een arm.

„Mooi is dat! Zóó ben jullie je oude zonden kwijt of je begint overnieuw.” Maar ze zien het wel, moeder moet er net zoo goed om lachen. Niemand houdt van Sannetje Denneboom! Maar waar blijft vader toch met oom Zeelik en grooten broer? Oom Zeelik gebruikt zijn ambis dit jaar bij hen, maar hij slaapt bij Boas, want die is zijn neef. Wat is dat nu? De mannen zijn allemaal uit sjoel en ze gaan niet naar huis, ze blijven op het sjoelplein staan praten. En hoe praten ze, druk praten ze! Zoo meteen slaat Schmoel Konijn nog den rooden talles-zak onder den arm van Boas vandaan! Maar hebben ze dan geen honger?

Gelukkig, daar trekt oom Zeelik vader bij den arm uit den kring vandaan, hij lacht en schudt zijn hoofd, groote broer lacht ook een beetje, maar vader kijkt ernstig. O. . ze begrijpen het al, er is iets in sjoel gebeurd, er is weer iets met den nieuwen Rebbe. En moeder weet het ook, anders vroeg ze er wel naar. Maar wat. . maar wat?

„Loop jij met de kleintjes vooruit.”

Als vader wat zegt, dan helpt er geen pruttelen, ze moeten oom Zeeliks handen loslaten en groote broer trekt ze mee. Misschien dat hij iets zeggen wil.

„Wat is er. . wat is er in sjoel gebeurd?”

Flauwe aardigheid hoor, om nu stil te staan en doodverbaasd te kijken, zijn wenkbrauwen hoog en zijn mond in een rondetje en zijn oogen wijd open en met zijn hoofd beurt om beurt naar ze toe als de dame met het stokje op het orgel van Stap.

„Iets gebeurd. . zeg jullie? Iets gebeurd, zeg jullie, in sjoel?”

„Je weet het héél best en je moet het maar zeggen.”

Nu doet hij net of het ineens hem weer in gedachten schiet. En eer ze erop verdacht zijn, haalt hij ze met een ruk allebei naar zich toe.

„Kom hier dan! Hoor toe dan!”

Ach, ze verstaan niemendal, hij zegt ook niemendal, hij deed maar zoowat van pss. . pss met de lippen.

„Zeg het dan. .”

Ja goed. . hij zal het zeggen. Ze zijn ook eigenlijk groot genoeg, ze mogen best alles weten! Maar o. . wat doet zijn maag hem daar zeer en van honger kan hij niet praten.

Wat eten ze, wat eten ze! De derde boterham proef je pas, de twee eerste glijden als pillen door je keel en ploffen op den bodem van je schoonleege maag. Ze hoeven pas laat naar bed en daarom laten ze maar kalmpjes de eene boterham op de andere volgen. . een

klein beetje geduld. . de groote menschen kunnen toch hun mond niet houden. Natuurlijk is er weer iets met den nieuwen Rebbe.

Sinds mijnheer Snoek uit de kille ging, is alles anders geworden, de nieuwe Rebbe is gekomen, hij heet mijnheer Hamel en is veel jonger dan mijnheer Snoek, een magere, bleeke, strenge man. Zijn vrouw is nog erger, die draagt een bril en ze praat door haar neus en ze is een achternicht van den voor-vorigen Meppeler Raaf. Ze heeft een groot dik hoofd en een boezelaar met mouwen, en niemand is vroom dan zij alleen! Hun zoontje lijkt op haar, ook zoo'n bleek, dik hoofd, ook een bril en hij praat ook door zijn neus. Hij heet Salomon en wie hem Sal of Sallie noemt op school krijgt straf. Hij moet altijd Salomon heeten . . . zijn naam is nog langer dan hijzelf.

Altijd hebben ze gedacht dat de kille kon doorgaan voor nogal tamelijk vroom, — o neen, zegt mijnheer Hamel, de kille is heel erg vrij. Er wordt niet genoeg geleerd, er wordt lang niet genoeg tillem gezegd en de kinderen op school weten niet de helft van wat ze moeten. Maar hij en zijn vrouw zullen het wel eens gauw allemaal anders maken.

Op Sjabbos bij mooi weer wandelen de menschen nog wel eens graag een eindje voorbij de lange brug, daar is een aardig boschje, — maar mijnheer Hamel heeft het laten nameten hoe ver dat is en nu mag het niet meer: het ligt buiten het tegoem ⁴⁾. Vijf en twintig el ligt het buiten het tegoem! Nathan Goudsmit wil hij niet laten doegenen ⁵⁾ . . want zijn vrouw draagt geen bandeau, ze mag het niet van den dokter, ze krijgt er hoofdpijn van. Wanneer ging mijnheer Snoek ooit naar het Rabbinaat? Ja, voor héél erge dingen. Mijnheer Hamel elk oogenblik. Iedereen weet dat marga-rine treife is, maar koosjere plantenboter wordt toch niet treife door een strookje papier? Dat moet voor de

boterwet, die ze pas uitgevonden hebben. De kleine jongetjes mogen niet meer eventjes in de vrouwensjoel bij hun moeders en zusjes komen om te vragen hoe het met ze gaat en hoe ze vasten. . mijnheer Snoek heeft dat altijd toegelaten en ook wel dat de groote jongens een oogenblikje kwamen en zelfs de groote mannen, maar mijnheer Hamel heeft het streng verboden. Als iemand in de vrouwensjoel een woord durft zeggen kijkt juffrouw Hamel dadelijk op en door haar bril de menschen aan, maar onderwijl blijven haar lippen bewegen, zóó vroom is ze!

En nu vandaag. . vandaag na het Moessaf is het ineens in de mannensjoel vreeslijk stil geworden. . en alle mannen hebben naar boven gekeken. Mijnheer Hamel had Zadoks bij zich gewenkt en met hem gefluisterd en naar boven gewezen en toen is Zadoks op zijn vilten pantoffels de deur van de mannensjoel uitgegaan en de deur van de vrouwensjoel in, en de trap opgegaan. En alle vrouwen, zegt moeder, hebben gedacht dat hij toch naar zijn vrouw kwam kijken. En alle mannen, zegt groote broer, hebben duidelijk gezien dat hij schudde met zijn hoofd en mopperde in zichzelf. En meneer Hamel stond half omgekeerd op het almemmer naar boven te kijken. En Zadoks, vertelt moeder, — want elk weet natuurlijk maar die helpt, waar hij zelf bij is geweest! — is naar juffrouw Boas gekomen en heeft haar verboden om eau-de-cologne op haar zakdoek te doen. En toen Zadoks weer beneden in de mannensjoel kwam en de een het den ander had verteld, toen hebben alle mannen, zegt oom Zeelik, met hun hoofden geschud en hun schouders opgehaald en elkaar aangekeken. En Schmoel Konijn heeft met zijn vinger tegen zijn voorhoofd getikt. Maar Boas heeft net gedaan of hij niets merkte en stijf zijn hoofd over zijn tefille gehouden. Die arme dikke juffrouw Boas! Viel ze niet flauw? Ja, het scheelde maar een heel klein

beetje, maar ze hield zich groot, ze maakte zich niets weten! En waarom? Van mijnheer Snoek mocht het en van Rebbe Eleazer Hirsch mocht het en was dat soms geen vrome man? En waarom mag het dan nu niet meer? Ja. . omdat mijnheer Hamel zegt dat eau-de-cologne de teinis breekt! 6)

Maar. . kan dat niet nagekeken worden?

Ja zeker, en het zal ook nagekeken worden, door Vader! In den Talmoed, in de Misjna, in de Gemooore 7) . . overal zal vader het in nakijken. Laat dat maar aan Vader over.

„Dus daarom keek Boas zoo kwaad?”

„Stel je voor, dat Schmoel Konijn hem nu óók nog zijn rooden talles-zak onder den arm vandaan geslagen had.”

„En daarom heeft bijna niemand ,nog veel jaren’ tegen juffrouw Hamel gezegd?”

„Ja, daarom natuurlijk!”

Hè, wat zitten ze gezellig. Ze hebben zich lekker dik en een beetje dommelig gegeten. Ook oom Zeelik heeft kleine oogjes, zijn dikke roode wangen glimmen, hij en vader rooken elk een lekkere sigaar. De dunne blauwe rook uit het puntje is mooier en ruikt lekkerder dan de dikke witte uit het stompe eind. Oom Zeelik heeft geen baard en geen snor, daarom kun je beter bij hem in zijn mond kijken dan bij vader, achter zijn lippen zit het vol dikke witte rook, als kwam die diep uit zijn lijf vandaan, even laat hij hem daar ronddraaien, dan stoot hij den heelen mondvul ineens eruit. Ze zitten achteruit in hun stoel en kijken naar alles. Ze mogen meepraten! Wat aardig, wat dol-aardig, als de groote menschen overhoop liggen met elkaar. .

Voor juffrouw Goudsmit het meest, maar dan ook voor haar man en voor Meijer en Mietje en Mikkeltje — ofschoon juffrouw Mosterd zegt dat het kindje blind

en krom en lam en idioot zou zijn geworden, want ze hebben haar veel te laat gehaald! — is het een ongelukkig geval, dat het pasgeboren broertje twee dagen na Jom Kippoer gestorven is. . maar als je daar nu eens even niet over denkt. . o, wat wordt er weer gekakeld onder de groote menschen! Als vader Vrijdagavond tijd heeft om na te kijken in den Talmoad en in de Misjna en in de Gemoore of Rebbe Hillel en Rebbe Sammai en Rebbe Gamliel óók vinden dat caude-cologne de teinis breekt, — dan zal vader meteen eens over dat andere kijken!

Op het Joodsche school zegt de een dit en de ander dat. Sam Kaas redeneert zóó: als het hek er niet stond, dan had Aardewerk gelijk, maar het hek staat er wel en daarom hebben zij gelijk, maar Moos Aardewerk zegt dat een weg met een hek toch evengoed een weg is, want anders zou je kunnen zeggen dat een mensch met een bril geen mensch meer is! Ja. . een bril, maar dat is om je oogen te verbeteren! En een houten been? Is dat soms om je beenen te verbeteren? En zou een mensch met een houten been geen mensch meer zijn? Zoo praten de jongens, de meisjes mogen niet meepraten en Salomon Hamel mag niet eens luisteren, want die vertelt alles aan zijn vader over. Sam Kaas houdt vol: van een weg met een hek dwars-over heeft geen mensch ooit gehoord, maar Moos Aardewerk geeft niet toe: waar staat geschreven dat er ergens anders óók geen weg met een hek dwars-over is? Ze nemen allebei partij voor hun vaders!

Altijd zijn Aardewerk en Goudsmijt naaste burennoot, — Joodsche burennoot, want de anderen tellen voor zoo iets niet mee. Toen bij Aardewerk de grootmoeder stierf heeft juffrouw Goudsmijt het „soedes-awro” 8) gebracht, nu bij Goudsmijt het kleine broertje is doodgegaan wist niemand beter of juffrouw Aardewerk zou het soedes-awro brengen. Maar. . een half jaar geleden

is daar de sloot gedempt en nu heeft de Rebbe bij Aardewerk laten zeggen of ze er aan willen denken dat ze geen naaste bureu meer zijn, omdat Kaas nu dichter bij Goudsmit woont en dat juffrouw Kaas soedes-awro brengen moet!

Is een gedempte sloot met een hekje dwars-over, dat vroeger een bruggeleuninkje was, een weg of is het geen weg? De Rebbe zegt: het is een weg. Hij wil naar het Rabbinaat, hij wil den Raaf gaan vragen. Maar vader en Pinchaz Lezer en Leip Arons — wacht eens even! — die zullen het nakijken in den Talmoed en in de Misjna en in de Gemoore om te zien of Rebbe Hillel en Rebbe Sammai en Rebbe Gamliël verschil hebben gemaakt tusschen een gedempte sloot met een hek dwars-over of zonder een hek dwars-over. Tegelijk willen ze dan nakijken of eau-de-cologne de teinis breekt en hoe dat allemaal geweest is, vroeger, in Erets Jisroel! Zoo ja, dan is nu Kaas de naaste buur, zoo neen, dan is het Aardewerk. Had de Rebbe niets gezegd, geen mensch had aan die sloot gedacht, maar nu willen ze natuurlijk allebei gelijk hebben. Pinchaz Lezer is voor Kaas, want het is zijn neef, Sannetje Denneboom voor Aardewerk, want juffrouw Aardewerk moet tante tegen haar zeggen, ofschoon ze al jaren kwade vrienden zijn, Gompel is tegen Aardewerk, want hij koopt alleen zijn koosjer brood bij hem. . Meyer en Mikkeltje Goudsmit hopen dat Aardewerk gelijk krijgt, want juffrouw Aardewerk is royaal, dan krijgen ze veel eieren en lekker versch brood; juffrouw Kaas is misschien óók royaal, maar je weet wat je hebt en niet wat je krijgt, — de Rebbe gaat naar het Rabbinaat, en vader zal nakijken in de Talmoed, in de Misjna en in de Gemoore wat Rebbe Hillel, Rebbe Sammai en Rebbe Gamliël ervan hebben gezegd!

Het is dolaardig, als de groote menschen overhoop liggen met elkaar! Een week na Loofhutten-feest is

vader jarig, en dan is er de Sjabbos daarna altijd visite. Hoeveel ze ook houden van mooi weer en van zon, laat het vanmiddag maar regenen!

Onze lieve Heertje
Geef leelijk weertje,

hebben ze stilletjes voor de grap gebeden. Want vanmorgen na sjoel heeft vader gezegd:

„Jullie maakt maar eens een flinke wandeling vanmiddag.”

Ja, ze begrijpen er alles van. Ze moeten weg, als de visite komt, ze mogen niet hooren wat er over den Rebbe en de Rebbetzeente wordt gezegd.

Wat hebben ze den heelen morgen naar de lucht gekken, aldoor dreigde het, maar juist als je dacht dat het beginnen zou, dan kwam de zon weer voor den dag en hoe je voelde, er viel geen drup; er hielp geen lieve-moedertje aan en om half twee zijn ze de deur uitgestuurd. Ook prettig, om te moeten wandelen, als je geen zin hebt! Ook plezierig om op je vaders verjaardag de deur te worden uitgejaagd! Ze moeten ineens allebei lachen... ja, maar om héél wat anders. Moeder zal van alles bewaren... ze zal zorgen dat Juut Konijn niet te veel limonade en Debora Schaap niet alle chassee-tjes krijgt en naderhand, heeft moeder getroost, naderhand komt toch immers het allerlekkerste pas: oom Zeelik heeft een vette kip gestuurd! Was dat een droppel of was dat een stekelbaarsje, daar in het vaartje bij de houtzagerij? Stil eens even... wacht eens even... hou je hand eens voor je uit... doe je neus eens in de hoogte. Het was een stekelbaarsje... zwemt het daar niet onder dien mooien rand Oost-Indischen kers die daar aan den overkant over het houten schoeiinkje groeit?

Maar neen, maar neen... wat spatte daar uiteen op den rug van mijn hand, en wat maakt daar een helder-

zwart rondetje in het stof op je schoen. . en wat voel ik ineens voor koude in mijn nek? Het regent! Het regent! Ja. . maar het regent niet hard en er is nog een heeleboel blauw aan de lucht. Hoor eens even, ik heb mijn mooien hoed op, met Pésach pas nieuw geweest en jij je beste pet op je hoofd en moeder komt er niet met stelen aan, en bij vader groeit óók geen boompje op zijn rug. Stel je voor, dat vader kwaad op ons was, omdat we op ons mooie Sjabbos-goed passen! Maar laten we hard loopen of het is weer droog eer we thuis zijn! Heelemaal droog. . neen, dat kun je niet zeggen. . valsch dat nu net de zon door het open deurruitje valt. Wat een wasem in het gangetje, wat een lekkere lucht van drank en koek, wat een gelach, wat een stemmen achter de dichte deur. Nu kloppen hun harten toch wel even, nu ze die deur openduwen en pardoes tegenover vader staan — want vader zit altijd naast de kachel, en moeder aan den anderen kant, bij het raam — en dat terwijl de zon, zoo valsch, juist binnenschijnt. . Is jouw mouw erg nat? Neen, maar mijn heele gezicht, asjeblijft!

„Ja maar, vader, als het toch regent en met ons mooie Sjabbesgoed aan. .!”

Tusschen de menschen door, achter de stoelen om — je mag nooit vóór-langs iemand gaan! — zijn ze in 't hoekje achter moeder, tusschen den muur en moeders stoel voor 't raam eindelijk aangeland. Daar staan ze, lekker en veilig, een daalders plaatsje! Alles zien ze wat in de kamer gebeurt. Alles zien ze wat op straat gebeurt, alles hooren ze wat er rondom gesproken wordt. Moeder heeft toch niet alle chasheetjes uit den zak ineens op de schaal geschud? Want dan. . en de schaal zóó vlak in de buurt van Juut Konijn met haar lange hand. . Ja, als ze nu nog fluisteren over moeders stoel, dan loopt het straks heelemaal met vader mis!

De schuin-vierkante zonnevlek op vensterkozijn en

raamkozijn wordt al bleeker en bleeker, als had de zon het plotseling koud gekregen. . en wat suist daar in den boom? Regen, echte regen, vette dikke druppels, pats tegen de ramen op. En zegevierend kijken ze el-kander aan. Als vader nu toch ooit weer zegt, dat ze geen zorg hebben voor hun Sjabbos-goed!

Het houdt al weer op, maar nu hindert het niet meer. Op een heel dun, lang takje, dat ver vooruit-steekt en over de straat hangt als een bruggetje over een afgrond onpeilbaar diep — als je daar op zou moeten loopen, zoo rond als het is en zoo glad van den regen, dan viel je toch zeker te pletter op den bodem van het ravijn, hoe kwam je trouwens ooit die blade-ren voorbij? begint alweer een bleeke, natte glans te komen, de onzichtbare wind grijpt het takje telkens beet in een wreeden, valsch-zachten greep, laat het weer even los en pakt weer toe, precies de kat met de muis — het blaadje aan den top heeft het het hardst te ver-antwoorden. .

Wat praten de menschen, wat hebben ze een pret! In de glaasjes op tafel met rooden en bruinen drank zijn de mooie diepe fonkelingetjes nog niet terugge-komen, maar waar zoeeven de aardige wit-vuren pijl-tjes schoten, begint het nu toch alweer bleekjes te glimmen. Kijken, wie al het meest uit zijn glaasje gedronken heeft! Pinchaz Lezer heeft het zijne al leeg en Leip Arons bijna, Zadoks heeft niet meer dan een klein slokje genomen. . Kaas nog bijna heelemaal niets, maar die praat ook het meest, altijd door, over den Rebbe, over de eau-de-cologne en de gedempte sloot. Vader heeft niets gevonden over een gedempte sloot met een hek dwars-over in de Talmoed en in de Misjna en in de Gemoore, maar wel iets over een borst-wering rondom een put en wel iets over een man die een os had gekocht waar een gebrek aan bleek te zijn en die daarom natuurlijk wel evengoed een os was

maar dien de andere man toch niet hoefde te betalen. . en dus, zegt vader, is die gedempte sloot met een hek dwars-over wel een weg, maar je hoeft over zoo'n weg niet te gaan, en daardoor is het dan eigenlijk weer geen weg en had Aardewerk het soedles-awro moeten brengen. En dat laat Kaas zich niet zeggen. Hoor hem praten, zie zijn gezicht rood worden en nog geen slokje nam hij uit zijn glas, maar kwaad maakt hij zich niet, want daarvoor is hij veel te goedig. Schmoel Konijn windt zich altijd dadelijk op en schreeuwen dat hij dan doet, je zoudt hem buiten kunnen hooren.

Op het Rabbinaat hebben ze den Rebbe gelijk gegeven — de Raaf zelf was ziek en de oudste Dajan heeft hem te woord gestaan — maar ja. . op het Rabbinaat weten ze ook wel dat zijn vrouw een achter-nicht is van den voor-vorigen Meppeler Raaf! En nu is de Rebbe kwaad op vader en vader is kwaad op den Rebbe en Sannetje Denneboom heeft Kaas de klandizie opgezegd en Aardewerk koopt nu nog minder dan eerst bij Gompel en Gompel wil hem geen minnesj-brood⁹⁾ verkoopen en Aardewerk zal aan den Rebbe gaan vragen of Gompel hem geen minnesj-brood verkoopen moet. Ja, dat vindt vader ook en niet omdat vader Aardewerk gelijk geven wil, maar omdat Rebbe Hillel of Rebbe Sammai of Rebbe Gamliël, een van drieën, iets heeft gezegd over een man die den eenigen waterput bezat in de woestijn en zoo'n man moet aan iedereen water verkoopen en daarom mag Gompel nu niemand een minnesj-brood weigeren!

O, het is dol-aardig, als de groote menschen kwesties met elkaar hebben!

Maar in de glaasjes tintelt het niet langer met goud-bruine en roode fonkelingen, van de geslepen vakjes schieten geen wit-vuren pijltjes meer af — heeft de zon zich toch nog bedacht? Ja, ook buiten is het weer

somber en grauw. Was er niet zooeven, toen ze uit het venster keek, iets dat haar meer dan het andere bijzonder bezig hield? Het moet zoo zijn, ze voelt het duidelijk aan iets in haar borst. O ja, dat takje daar in de hoogte, dat als een dun, duizel-hoog smal bruggetje uitsteekt en hangt over de straat, die de bodem is van een diep ravijn. En toch nog iets anders ook. . ah, nu weet ze 't: de wind speelde met het blaadje, als kat met muis! Het hangt er nog, het heeft zich flink verweerd. Geen wonder. . het hangt daar zoo gevaarlijk boven het diepe ravijn, het hangt aan zijn takje zoo los! Ja. . maar blaadje, je minuten zijn geteld. . je hebt daar nu van de lente af gehangen, je zat stevig vast en kon dus lekker veilig schommelen boven het diepe ravijn — toen werd je al grooter, al ouder en ouder, toen werd je heel oud en bruin, oude menschen worden grijs, oude blaadjes worden bruin. . je steeltje raakte lossen, bij oude menschen gaan de tanden lossen zitten. . en nu is het gauw met je gedaan. . je leventje is uit. . en de wind die met je speelt, dat is de Malach-hamowes, ¹⁰⁾ ook de menschen kunnen den Malach-hamowes niet zien, en zoo meteen komt hij je halen. . Hè, je zoudt er zelf bang van worden. . bang van den wind!

Maar in de kamer is ineens luid lachen losgebarsten, Schmoel Konijn boven allemaal uit, zijn mond wijd open. . en Juut, nu niemand kijkt, pakt het voorlaatste chassee-tje van de schaal!

„Wat is er, waarom hebben ze zoo'n pret?”

„Heb je dan niets gehoord? Heb je dan niet geluisterd?”

„Nee, ik stond even. . ik dacht even. . zeg het nu gauw!”

Hij fluistert het vlug en zacht aan haar oor, — hij is natuurlijk bang dat hij van wat nu tusschen het lachen door wordt gesproken niet alles hoort — waarom het

is dat ze allemaal zoo schateren. Schmoel Konijn heeft gezegd: hij komt maar niet meer in Sjoel, — de Rebbe wil hem er toch niet langer hebben... hij is immers een treife beest. ¹¹⁾

„AL OM EEN SUIKERBALLETJE...”

Wedden op Sjabbos om een cent, Zondag te betalen, — mag dat? Ze staan allemaal om mijnheer Hamel heen en kijken naar hem op. Wat is een groot-mensch van dichtbij gezien toch vreeslijk groot! Zulke groote handen, zulke geweldige lange en breede beenen, zulk een groot lijf en dan vooral zoo'n groot gezicht. Stel je toch voor, dat alles aan-je-zelf ook eenmaal zoo vreeslijk groot en lang en breed zal zijn! Ben je het dan eigenlijk nog wel „zelf”? Zelf. ., zelf. ., het is een raar woord; als je het lang achter elkaar zoude zeggen, zou er geen klank meer aan zijn, en geen beteekenis meer aan zijn, dat weet ze heel goed, zoo speelt ze soms met woorden, 's avonds in bed. En als ze dan niets meer beteekenen, beginnen ze je toe te grijnzen, dat je er bang van wordt. Dan denk je maar gauw aan lekker eten of aan iets prettigs op school.

Mijnheer Hamel kijkt voor zich uit; hij peinst, en zijn mond is stijf dicht en het wit van zijn oogen is geel.

„Mag het, mijnheer. .?”

„Nee, het mag niet.”

Uit. Afgeloopt. En ze hollen het speelveld op, en mijnheer Hamel gaat weer terug naar de witte, zes-kante tafel met den bruinen rand, waarop zijn perkamenten tillem-boekje ligt. Buiten springt Meijer Goudsmit met dolle sprongen over het gras en hij lacht en schreeuwt en klapt in zijn handen; hij is blij! Hij hoeft den cent aan Sam Kaas nu niet te betalen, want mijnheer Hamel heeft gezegd van wedden om een cent op Sjabbos, Zondag te betalen, dat het niet mag.

Ja maar. . ja maar. .

Laatst-leden Sjabbos hebben ze met hun vieren,

Meijer en Sam en zij-beitjes, achter Teun Mulder, den botboer, geloopt. Die is pas groot en sterk en vechten dat hij kan. Op Zaterdagavond in het café waar de slechte mannen komen. Ze schelden hem voor Tien-toon, heel vreemd —, want hebben niet alle menschen tien teenen of toonen, zooals ruwe menschen zeggen? Iemand met een bril kun je vier-oog noemen, omdat hij anders dan anderen is, maar ja, ze zeggen het nu eenmaal en hij wordt er kwaad om.

„Wedden om een cent,” zegt Sam Kaas, „dat ik Tien-toon durf roepen?”

Hij loopt voor ze uit met zijn handen aan de vischkar —, hij draagt een witte wollen trui en zijn broek glimt van de schubben en het vet van de visschen, en zij loopen er achter en Sam Kaas heeft nog niets geroepen, het woord is goddank nog in zijn mond, maar als het er uit is. . o. . dan laat hij de kruk los en dan keert hij zich om en o. . hij loopt zoo hard!

„Goed”, zegt Meijer Goudsmit, „Zondag betalen en je durft het toch niet.”

En toen heeft Sam nog even gewacht en toen heeft hij het geroepen en het woord is uit zijn mond tegen Tien-toon zijn rug gevlogen en Sam Kaas keerde zich om en liep weg — en hoe hij draafde! — en Tien-toon keerde zich om en bukte zich en nam zijn klompen in zijn hand en Sam Kaas achterna en zij drieën stonden op zij, tegen den stoepjeskant en ze hoorden Tien-toon hijgen en ze zagen zijn borst op en neer gaan, toen hij langs ze stormde en hadden ze willen gillen, ze hadden het niet gekund. . En hij kwam al dicht en dicht bij Sam, omdat hij op kousen liep — en toen ze al dachten, dat hij hem te pakken zou krijgen, daar sprong Sam dwars over de straat het poortje bij Pinchaz Lezer in, die een neef van zijn vader is, dat gelukkig open stond, en hij rinkelde het dicht en Tien-toon stond er voor en hij beefde heelemaal en zijn ge-

zicht zag rood —, kwaad dat hij was! Ze dorsten er niet langs, ze wisten zich geen raad, dat hij ze zien en ze doodslaan zou, toen riep er een jongen uit de verte: „Teun, er zit een kat in je kar!” en toen trok hij gauw zijn klompen aan en terwijl hij bukte gingen ze achter zijn rug om langs hem heen en hij op een draf naar zijn kar terug. En nu wil Meijer Goudsmit den cent niet betalen, omdat mijnheer Hamel heeft gezegd, dat wedden op Sjabbos, Zondag te betalen, niet mag.

Kijk hem springen. . en allemaal schreeuwen ze door elkaar. Salomon Hamel weet het weer: nu Meijer den cent niet betaald heeft, is zijn zonde weg!

Ja maar. . ja maar. .

Nu doet hij wel geen zonde, maar hij doet valsch. . en wat is erger? Salomon Hamel zal het wel dadelijk zeggen: je mag altijd eerder valsch doen dan zonde doen. Abraham deed valsch, toen hij zei dat zijn vrouw zijn zuster was, en Izak deed valsch en Jacob deed telkens valsch, eerst met zijn vader tegenover Ezau en toen tegenover Laban met die lammeren en de zonen van Jacob deden valsch met die mannen tegenover hun zuster Dinah en als je nagaat, deed iedereen valsch en vond God dat erg? Wel neen toch! Maar Korach zonk in den grond en de kinderen werden opgegeten door beren, omdat ze „kaalkop” riepen tegen een profeet. Is het valsch? Neen, maar het is zonde.

En ga nu alleen nog maar eens na van de afgoderij, — hoeveel werden er daarom niet doodgeslagen. . eenmaal drie-en-twintig duizend uit den stam van Benjamin alleen. Neen, de minste, geringste zonde vindt God véél erger dan het ergste valsch-doen. .

Ze hebben allemaal doodstil toegehoord, Salomon Hamel weet alles, wat in de Tora staat. En nu springt Meijer Goudsmit weer in het rond als een pias. Hij hoeft den cent niet te betalen.

Ja maar. . ja maar. . en ze gaat weg uit den kring

tot aan de donkere deur achter de vrouwensjoel, de geheimzinnige deur, die nooit mag opengaan, de deur van het „Mikwe” ¹⁾ en daar blijft ze staan staren op het grijze muurtje. Alles wat Salomon zei, was waar en toch was alles, wat hij zei, valsch en verkeerd. Valsch en verkeerd —, ze voelt het en kan toch niet zeggen waarom. Zoo voel je soms, dat een woord verkeerd gebruikt of een zin verkeerd gebouwd is en kunt toch niet zeggen waarom.

Maar... is het niet dat? Het wedden was een zonde, maar het betalen niet! Nu deed hij eerst een zonde en daarna nog valsch!

De jongens staan stil en kijken elkander aan en Meijer is heelemaal beteuterd... en ze krijgt een kleur van trots, omdat zij dat heeft bedacht! Ja...! Maar Salomon Hamel begint haar uit te lachen en hij zegt, dat Meijer natuurlijk berouw van zijn zonde heeft, maar dan moet hij ook niet betalen. Want als hij betaalt, bekent hij niet, dat hij verkeerd heeft gedaan. En Meijer Goudsmit roept „ja, ja!” en begint weer rond te springen. Die is blij, die houdt nu zijn cent in zijn zak.

„Ja maar... ja maar...” hè, nu weet ze niets meer tegen dien leelijken, gemeenen vier-oog in te brengen. Ze zou hem wel aan willen vliegen. Misschien is het wel allemaal waar wat hij zegt, maar daarom zegt hij het niet, hij zegt nooit iets omdat het waar is, maar omdat hij gelijk hebben wil, of omdat het ergens staat of omdat zijn vader het heeft gezegd.

En als je dat dan weet en je kunt het niet bewijzen, dan krijg je het inwendig toch zoo benauwd, en uitwendig ook, de banden om je middel gaan spannen en knellen en over je heele lijf vliegt een heete prikerigheid. Alles wat Salomon Hamel zegt, is altijd waar, en tegelijk is het altijd valsch en verkeerd. Maar wat zouden ze haar uitlachen, als ze dat zeggen dorst,

— hij is ze immers allemaal den baas, hij weet alles, wat in de Tora staat en hij leest al in de Talmoed ook! Het is om met de voeten op den grond te stampen.

Nu moeten ze naar binnen —, en geloof maar niet dat de school vijf minuten vroeger uitgaat vandaag! Wie heeft het ooit gehoord? Op den druksten dag van het geheele jaar. De moeders weten zich geen raad, in alle huizen is het rommelig en rumoerig en ongeregeld — maar morgenavond zal het overal mooier zijn dan ooit een anderen dag van 't jaar —, precies zoo komt een prachtig-gekleurde, vlugge vlinder uit een saaië, grauwe pop —, vandaag gaat de gomets-boel van den vloer en het Paasch-gerei komt voor den dag. Op de schoone papieren randen, die ze zelf hebben mogen in punten knippen, worden de bloem-versierde kopjes, de goud-berande borden, het room-kleurige doorschijnende botervlootje neergezet.

De meester in de school heeft een stem-vork. Bij de zangles slaat hij daarmee op het blad van een bank, en zet hem dan op zijn punt, dan komt er zoo'n mooi, zuiver en zacht geluid — en wanneer ze nu bezig is met moeder den Paasch-boel van den zolder te halen en neer te zetten in de schoongeboende kasten op de met kerschversch wit bekleede planken, dan is het net alsof ze telkens dat geluid diep in zich-zelve hoort, bij elk stuk, dat ze bijzonder mooi vindt of dat haar bijzonder lief is. Maar dat gebeurt pas morgen-ochtend —, vandaag ondergaat alles, wat door schuren en spoelen tot Paaschgebruik gereinigd mag worden, die heerlijke, groote gedaante-verwisseling. Het is de wegruimingsdag, het is de verwissel-dag, en vroeger, bij mijnheer Snoek, hoefden de meisjes dan in het geheel niet op school te komen!

Ja, bij mijnheer Snoek... ze weet zelf niet waarom ze er zoo zeker van is, maar ze is er heel zeker van:

mijnheer Snoek zou Meijer en Sam allebei een draai om de ooren gegeven hebben voor hun wedden op Sjabbos en nog een aan Sam, voor zijn schelden van Tien-toon —, maar dan had Meijer hem den cent moeten geven!

O, wat hebben ze vaak naar mijnheer Snoek met stok-en-al terugverlangd, en mijnheer Hamel heeft niet eens een stok, en Leentje Zadoks zegt: het is een straf van God, omdat ze mijnheer Snoek niet aardig vonden —, maar wat zou God daar nu aan hebben?

Zooals mijnheer Hamel de groote menschen maakt, zoo maakt Salomon de jongens. Het kibbelen en het vechten is lang niet zoo aardig als vroeger meer! Heerlijker dan ooit, nu het vooruitzicht op acht dagen vrij!

Paschen! Dat is, alsof je op reis gaat, naar een ander land, naar een ander huis, waar andere gewoonten heerschen en ander eten gegeten wordt. Want je huis is immers anders en elk ding dat je aanpakt is anders, je eigen koffiemolen herken je niet meer, dof-grijze busjes werden tot blinkend zilver omgetooverd en uit de kasten lachen goud en bloemen je aan. Wat je anders bij Kok in den winkel haalt, komt nu in een toegespijkerde kist uit de stad. Brood kent men niet in dat land, men eet er groote, kruimelige koeken! Het is een vreemd, een heerlijk land, het land van Paschen, het is een lente-land, het is een kruiderijen-land, het is een land-van-overflow. In dat land komt de melkboer niet bij de menschen aan huis, maar de menschen halen de melk onder de koe vandaan, ze sturen hun kinderen uit met een emmer, van louter zilver gemaakt.

Morgen gaan ze naar hun boer, en ze mogen er bijstaan als de koe gemolken wordt, en tegen dat ze thuis komen met het emmertje half-vol, is de Paschen ingegaan, zijn de poorten naar het gewone leven, naar de gewone wereld, toegegrendeld en blijven ze toegegrendeld, acht dagen lang.

Voorbij de kleine sluis ligt de „gouden boerderij”, aan den voet van den hoogen dijk. Eens hebben zij op dien hoogen dijk gestaan in een najaarszon en toen was alles er van goud: groen-goud was het gras, geel-goud was het hooi en het stroo op de bergen en hoo-
pen, ros-goud was het koren in de open tas, rood-gouden kant tegen blauw-gouden lucht de bijna kale boomen, waaraan geen blad zich roeren dorst, om niet te vallen!

Ze wisten zelf niet, hoe lang ze daar wel hebben staan kijken, zonder een woord te zeggen. Sinds is die boerderij de gouden boerderij —, en even daar voorbij gaat een pad de velden in, tusschen een breede en een smalle sloot; in de smalle zie je niets dan riet en groene waterplanten, in de breede zijn eenden en wolken en luchtte-blauw. Als eenden snateren, beginnen ze altijd heel driftig en vlug, maar schijnen dan incens wat ze vertellen wilden de moeite niet meer waard te vinden —, of misschien ging het hun ook wel door 't hoofd! — pruttelen nog even en houden maar weer hun mond, tot ze opnieuw beginnen en ophouden op dezelfde manier. Waar het pad, de breede sloot en de smalle sloot in een knoop tezamen komen, daar zie je, lang vóór je er bent, want weg en slooten loopen recht door het land, de woning van hun boer. Die lijkt dan een speelgoedboerderijtje tusschen twee speelgoed-boompjes, met verderop een speelgoedmolentje, maar dichtbij wordt het een groot en echt huis, vol leven en kleur en geluid en reuk. Is het een vroege Paschen, dan neemt de boer ze mee naar den stal —, maar nu is het een late Paschen en ze mogen mee naar de weil!

En de madelieven hebben al flinke stelen, dat be-
duidt dat het gras sterk en groot begint te worden; tusschen het goud van de boterbloemen staat hier en ginds een enkele bleek-paarse, losjes-bladige Pinksterbloem op draad-dun glanzend stengeltje.

Het is een feest, de zinkende zon tegemoet, over het zachte, koele gras door het voorjaarsland te gaan, achter den boer, en de wind waait de kaaslucht uit zijn kleeren hun in het gezicht; verweg lijkt nu de Oostertoren en nog verder-weg het langgerekte dorp achter het Wester-veld. Op sommige plekken is de eendelooze rij van huizen en tuintjes onderbroken en daar schemert het groen van de nog verdere weiden.

Zoo als de wind om en nabij Paschen is, zoo is hij nooit meer later in het jaar. En bij de zon komen ze met elken stap dichtër, en de zon gloeit ze rood-goud in de oogen, een pannen-dakje springt als een fonkelbrandende juweelen steen uit de verre huisjes-rij een heel eind naar voren naar ze toe. Je zoudt zoo wel altijd door willen loopen, het gras zijg ritselend voor je voeten uit.

„Krijgen we melk uit de zwarte of uit de bonte?”

Die twee alleen nog staan met hun natte, bolle oogen pal tegen den zonnegloed in te kijken, de andere lieten ze al achter zich en de boer keert zijn lachend gezicht naar ze toe, het lijkt wel een reusachtige sinaasappel! Ze krijgen melk uit de bonte koe en ze staan dicht bij de koe en voelen zijn warmte en vinden hem lief en zouden hem wel willen aaien. Ze praten bijna niet, dan zou de koe immers schrikken en dan werd allicht de melk schiftig of zuur; ze kijken en ze luisteren. Hoog boven hun hoofden staat de hemel koel-blauw uitgespannen, héél veel vogels zijn er nog niet en het geluid der weinige klinkt dunnetjes en fijntjes in dat heele groote ruim. De zon geeft geen warmte meer, enkel nog glans, lange stralen scheren over het groen, een pinkster-bloemetje in late middagzon is toch wel iets bijzonder moois, de madelieven in het gras zetten zich al tot slapen, gindsch paard is goud, is fluweel.

Heerlijk zou dat zijn, tegen zoo'n koe aangeleund

in de wei staan slapen, maar dan kreeg je het koud, als het wat later werd.

Overal in de verte staan speelgoed-huisjes tusschen speelgoed-boompjes —, maar terwijl je zoo ziet en er zoo over denkt, zijn ze tegelijk groot en echt en vol leven en vol kleur en geluid en reuk. Zoo-straks immers was het huis van hun eigen boer ook precies een speelgoed-boerderijtje tusschen speelgoed-boompjes — en aan die speelgoed-boompjes zijn massa's appelen gegroeid.

De boer draagt het emmertje tot zijn huis; in het land zijn kuiltjes en bultjes, daar konden zij licht over struikelen, straks op den weg krijgen zij het tusschen zich in te dragen. Hij laat het maar zwaaien en schudden, en hij lacht als ze bang zijn dat hij morsen zal. Nu loopen ze niet meer naar de zon toe, maar van de zon af, en toch zien ze overal de zon: in verglijdende gloeiingen op de prachtige groen-zwarte veeren van den haan en op zijn vurigen kam en op de bruine kippen, in helle plekken op den rooden muur van het huis —, het gezicht van den boer is nu geen sinaasappel meer, maar een knol.

Ze krijgen elk een balletje, dat is nog nooit gebeurd, maar de boerin was ook niet in de kamer. Die is de baas; moeder zegt het en moeder weet het! Zou ze de balletjes hebben geteld? Krijgt de boer nu straks op zijn duvel?

Nu staan ze waar zoo straks de weg en de twee slooten samenliepen in een knoop en ze kijken naar waar ze nu tezamenloopen als binnendringend in de breede flank van den dijk. Geen zon schijnt daar nu meer, koel is er het groen van de glooiingen, koel is er het blauw van de lucht. Alleen wie links afgaat, krijgt tegen zijn linkerslaap nog warmte, vangt over zijn linkerwang nog glans, de melk in het emmertje is scherp in tweeën verdeeld, de kleine helft links ziet

geel als was daar louter vette room, de groote helft rechts lijkt daardoor bijna blauw.

Ze gaan naar huis. Al lager zinkt de zon; de smalle weg beklimt den dijk, en ze loopen zoetjes, voetje voor voetje. Tot den rand van het emmertje, verder niet, schommelt de melk heen en weer, een enkel blaasje schuim blijft achter, draait even rond zichzelf en berst.

Op den dijk staan ze stil en kijken terug. Daar is de boerderij, nu weer speelgoed-huisje tusschen speelgoed-boompjes, daar is de wei, maar het groene gras gloeit nu niet meer en het roode daakje blinkt niet meer en daar loopt de koe, den staart naar hen toc, de bijna weggezonken zon tegemoet —, en haar melk hangt tusschen hen in. Ze hebben het emmertje niet neergezet, de vuile grond mag het niet aanraken, smetteloos en zilverblank dragen ze het aan hun schoongewassen handen door de zuivere lucht naar het smettelooze huis. Ze kijken, de wind komt aangehuppeld achter uit het land, springt op tegen den hoogen dijk en aait ze langs het gezicht; nooit eerder in het jaar, nooit later in het jaar is er een wind, die den Paaschwind gelijkt.

Ze kijken —, in hun monden smelten de balletjes tot wat warm en zoet door hun kelen glijdt —, nu is de zon heel groot en rood en laat zich straffeloos aanzien, midden in 't gelaat.

„Eet jij je balletje nu al op?”

Ze vindt hem dom. Zuigen moet je, zuinig en lang, dat het warm en zoet door je keel naar binnen gaat. Zoo doet hij anders toch ook!

Ze gaan langs de „gouden boerderij” —, maar nu is er geen goud, koel-groen alleen en koel-blauw en koel-geel. Ze gaan over de kleine sluis, diep onder hen sist en schuimt en spartelt het water, de linker waterkant vangt de allerlaatste zon, het gras is er nog jong en

zijing fijn. Deze vaart is breed en kronkelt tot diep in het land en de oevers zijn naakt. Ze komen het donkere dorp weer binnen, en het is alsof ze wat aan zon nog restte achter lieten bij de sluis.

„Zuig jij nog op je balletje? Is het nog niet haast op?”

„Neen... waarom vraag je dat toch telkens? Waarom at je zoo gauw je eigen op?”

Ze hebben van hand en van kant gewisseld, ze laten elkaar de rood-en-witte binnenkanten van hun handen zien.

„Je zoudt er blaren van krijgen!”

„Zuig je nu nog?”

„Ja zeker! Wat wil je toch? Het is nog maar half op.”

Waarom lachte hij daar nu weer in zichzelf? Hij heeft iets, hij verbergt iets, dat zij niet mag weten!

De klok slaat vijf, daar voor hen uit, de Oostertoren! En zoo pardoes blijft hij staan, terwijl zij doorloopt, natuurlijk, dat de melk opsprong tot over den rand.

„Wat heb je toch? Je laat me schrikken!”

„Spuug uit!”

„Wat? Wat moet ik uitspugen?”

„Je balletje! Je gomets-balletje. De klok sloeg vijf uur. Je weet wat mijnheer Hamel zei, gister op school... na klokslag vijf geen gomets meer. Je doet zonde... je doet al dertig seconden zonde. Spuug het dan uit?”

Het lekkere balletje, waarop ze zoo zuinig mogelijk zoog, dat ze telkens zelfs even verstopte achter haar kiezen, als al te overdadig het warme, zoete stroomde door haar keel! Dus daarom at hij, zonder haar te waarschuwen, het zijne op! Had ze maar geweten, ze had natuurlijk ook het hare doorgeknauwd, dan was het nu ook wel op, maar dan behoefde ze het tenminste niet uit te spugen.

„Spuug uit! Je doet al vijftig seconden zonde!”

O, gelijk heeft hij! Gelijk heeft hij! Klokslag vijf is klokslag vijf. Verboden is verboden.

„Daar dan. .”

Daar ligt het op de steenen, glimmend-bruin is het. Even geleden zat het in haar mond, gaf zoet en warm, dat gleed door haar keel —, nu voelt het daar leeg en droog —, en het hoefde niet, het was nog lang niet op. O, die leelijke valsche duivel! Wat zal ze hem? Aanvliegen zou ze hem, tegen den grond gooien zou ze hem, als ze maar dorst om het emmertje! Dat houdt hij tegood, maar één stomp kan ze hem toch geven, als ze even het hengsel neemt in de andere hand.

Ze deed het te driftig, ze deed het te snel. Niet veel scheelde het of de heele emmer lag over de grond! Nu gleed alleen het gladde hengsel haar door de hand en het emmertje schoot naar voren,; precies het hoofd van iemand, die ineens overgeven moet! — en het gaf ook over, wel een derde van wat erin gezeten heeft! — en toen hadden ze het gelukkig weer recht, maar het duurde een poos, eer de melk tot kalmte kwam, zoo beefden ze allebei.

„Je had wel wat voorzichtiger mogen wezen met je emmertje!”

Dat zei een oud vrouwtje over haar onderdeur.

O, ze kan wel huilen. Nu dat ook nog! Daar ligt het balletje en daar kruipt de melk langzaam, kronkelig tusschen de steenen weg. En in haar mond voelt het zoo vreemd, zoo vreemd, zoo akelig.

En nu moet ze nog tot huis toe met hem samen, elk aan een hand, het hengsel dragen, terwijl ze hem wel krabben en stompen wou. Tot huis toe. . en dan komt het nog uit, dat ze zoo'n heele plas hebben gemorst!

DE VLEIENDE BELEEDIGING

Almaar blaast de dikke kachel de hitte, die in zijn rood-gloeiende buik wordt klaargemaakt in golvende stroomen door de klas —, het heeft lang geduurd maar nu zijn haar kousen droog, haar voeten warm gekoesterd. Het eerste half uur heeft ze met de beenen schier niet stil kunnen zitten op de plank, de koudepijn tot boven haar knieën omhoog, en daarna leken haar voeten wel bijna warm, als zij ze roerloos hield, maar bij de kleinste beweging voelde ze toch aldoor nog de koude, klamme kous —, nu zijn ze werkelijk droog en gloeien behaaglijk, en schuin achter haar sproeit de kachel de heerlijke hitte uit zijn vurige ingewanden naar alle kanten door de klas. Geen kou zuigt zich zoo bijtend door de voeten in het heele lijf als die van geel-grijze fondant-achtige weerstrevende sneeuw, wanneer de schoenen niet heelemaal dicht zijn.

Het eerste uur is voorbij, de meester deelt nu de leesboekjes rond. Met een heelen stapel tusschen arm en jas geklemd, loopt hij door de klas en legt er telkens vier op elke bank langs het raam en op elke bank langs het middenpad. Die daar zitten, geven er drie van door elk aan zijn linkerbuur, die reikt er twee over het smallere tusschenpal en degeen die ze aanneemt, houdt er zelf weer één en geeft er één naast zich, links. Zoo worden ze ook weer opgehaald, op één-twee-drie-vier, en bij elken tel een stamp van meesters stok op den vloer. Deze meester is heel streng: hij ziet alles, wat je boven de bank uitvoert aan je handen, en wat je onder de bank uitvoert ziet hij aan je gezicht. Zoo'n apenootje gaat dan dadelijk

het felle vuur in en is meteen al geen apenootje meer! Maar hij kan niet zien wat je denkt! Als hij soms bijzonder nijdig is en echt te keer gaat, o, dan is het zoo prettig, om bedaard naar hem te zitten kijken en in je-zelf te zeggen: „hij ziet niets van wat ik denk!” Je zit keurig in de bank, je armen over elkaar en je zegt zoo telkens even in je-zelf: hij ziet niets van wat ik denk. Je gaat eenvoudig heen waar je wilt, naar huis of met de boot, of wandelen naar de schepen of naar een land waarover je gelezen hebt, je doet daar wat je wilt, je praat, je zingt, je eet, je hebt plezier —, hij kan het je niet verbieden, want hij merkt het niet. Je denkt over dingen na, over gezegden van groote menschen of hoe het later zou afgeloopen zijn met dat kind in je boek, en soms scheld je gewoonweg den meester uit voor al wat leelijk is! Hij staat erbij en kan je niets maken..

De leesboekjes zijn nieuw, zóó uit den winkel, de bladen voelen glad en koud, de kaften zien er bruin en glanzend uit. Ze mogen daarom ook voor het bijwijzen niet den vinger, maar moeten een stompe griffel gebruiken. Wie tusschen de bladen naar een verder lesje kijkt, gaat voor de rest van het uur in den hoek.

Ze zijn met negen-en-veertig in de klas en gister lazen ze een kort versje, dat in drie beurten uit was. Het was over een vogeltje, iedere derde regel kwam er van „wiede-wiet”, van „trala-la” na twee keer kende ze het uit het hoofd en toen het zestien keer was rondgeweest, leek elk geluid in „wiede-wiet” en „trala-la” veranderd! Den heelen verderen dag bleef dat zoo.

Vandaag is het een lange les, die zeker wel in zeven beurten gaat, een les over de lucht!

Den eersten keer blijft de meester voor de klas, iedereen wijst dan natuurlijk uit nieuwsgierigheid bij,

maar daarna sluipt hij rond en slaat over je knokkels en neemt je boek af, als je niet precies wijst waar het is —, en dat is dan zoo vreemd: naar het boek dat je verveelde toen het voor je lag, verlang je dan zóó vreeselijk terug, dat je net zoo lang „mooi” zit en met je oogen smeekt tot je het weer mag komen halen.

Maar nu wordt het wel heel moeilijk om bij te wijzen, zoo graag zou ze daarover willen nadenken! De lucht is iets, de lucht is een ding! Of eigenlijk is de lucht twee dingen bij elkaar, twee dingen in elkaar, maar zóó dat ze tegelijkertijd weer één ding zijn, en één van die twee heb je noodig om te leven en daarzonder ga je dood, zooals die Engelschen in dat keldergewelf met niets dan één klein tralie-raam. . . .

Je zoudt er de lucht op aankijken willen, maar je kunt hem juist niet zien en toch is het iets, een ding, dat de menschen als ze ademen verteren, zoodat je dus eigenlijk kunt zeggen dat ademen een soort van eten is! En je stikt niet alleen door een touw om je nek, maar ook als alle goede stof uit de lucht is verteerd —, maar de slechte stof is weer goed voor de planten!

Als je lang kauwt op een stukje brood, wordt het hoe langer hoe zoeter —, als je lang nadenkt over iets dat je pas gehoord of gelezen hebt, schijnt het hoe langer hoe meer te gaan beteekenen. Om goed te kunnen nadenken, moet je eigenlijk door de bovenste ruit naar de boomen aan den overkant kijken, maar dan kun je niet luisteren en niet bijwijzen en Grietje Kruis heeft al drie keer een langen zin moeten overlezen omdat ze niet precies goed las „op den toon” en dan moet je telkens met je griffel weer terug naar de vorige punt. En nu wordt het nog erger: nu komt Jan Mol aan de beurt.

Niemand kan zóó vlug hoofd-rekenen als Jan Mol, niemand zóó echt met den duim de zee op landkaart-

jes doezen, niemand dan hij mag kachel-stoken en kolen halen — maar als hij leest dan doet hij zoo gek, dan noemt hij de woorden achter elkander op, alsof ze niemendal beteekenen. Hij krijgt dan ook altijd een korte beurt en moet die soms vier keer overdoen —, onderwijl gaat de meester rond of iedereen wel bijwijst! Maar net als Jan Mol begonnen is op te noemen: Tot. Een. Bewijs. Hoc. Onmisbaar. De. Lucht. Is. Voor. Den. Mensch.... daar laten alle griffels de blaadjes los en alle hoofden gaan naar de deur: binnen bewoog de knop, dus buiten staat iemand die er aan draait en je hoort ook duidelijk praten en de meester luistert, het hoofd opzij....

Wanneer er geen bezoek is, krijg je altijd een beurt van wat je het slechtste kunt —, dat doet de meester om je te leeren —, maar wanneer er bezoek is, krijg je altijd een beurt van wat je het beste kunt, dat doet de meester om met je te pronken!

En je kunt hem, met je voeten lekker warm en de hitte heerlijk achter je rug zoo prettig op je gemak bekijken —, niet den meester, dien ken je uit je hoofd — maar den schoolopziener! Zijn gezicht is rood als die steenen waarmee ze huizen bouwen, en er bewegen haartjes uit zijn neus als hij ademt. Nu krijgt Jan Mol natuurlijk geen beurt, nu mag zij zelf lezen! Maar de schoolopziener luistert niet — hij hoeft ook niet, hij hoeft niet bij te wijzen, groot gelijk dus dat hij weten wil hoe het afliep met die twintig ongelukkige Engelsche soldaten. Nu Gerdien leest kan ze zelf haast niet bijwijzen, zóó nieuwsgierig is ze naar zijn gezicht als hij zo meteen het blaadje omslaat en de redders nog maar acht in leven vinden!

Maar nu zwijgt Gerdien, want de schoolopziener heeft den meester gevraagd hoe dikwijls de les al is rondgeweest. Drie-en-een-half maal.... en nu kijkt de schoolopziener op zijn horloge en ineens hoor je dui-

delijk in de verte een trein met korte puffen weggaan uit het station. Omdat ze allemaal zoo benieuwd zijn wat er nu gebeuren gaat!

O, maar dat is iets, dat hebben ze nog nooit gemoogd! De boekjes gaan dicht en zweven weer van hand tot hand over de banken tot waar ze in stapeltjes van vier te liggen komen, die de meester straks ophalen gaat. En nu moeten ze uit het hoofd op de leien schrijven wat ze van de les onthielden en over een half uur komt de schoolopziener terug en dan mogen er een paar hun opstel lezen voor de klas.

Ze kan het een-twee-drie van leien-krijgen bijna niet afwachten —, één is vastpakken, twee is uitnemen, drie is voor je leggen en gaat het niet precies gelijk of gaat het met teveel rumoer, dan moet het over, soms tot driemaal toe —, maar zooals je ook met hardloopen wegvliegt als er „drie” is gezegd, zoo pakt ze nu haar griffel en valt voorover op haar lei en schrijft al, terwijl de anderen nog griffels uitzoeken en vegen.

Hè, dat is heerlijk, dat je nu tenminste over wat je bij benauwdkrijgen af vervulde en verwonderde, je hart kunt uitstorten op zoo'n groote lei. Wat schrijft ze! Soms is het, alsof ze het allemaal zelf bedenkt, soms is het, alsof het boekje naast haar ligt, zoodat ze maar hoeft af te schrijven. Dit was het begin van de beurt waar Jan Mol in steken bleef. „Tot een bewijs. . . .” ze zou zelf willen zeggen: „Als een bewijs. . .” maar „tot” zal wel mooier wezen — „Tot een bewijs hoe onmisbaar de lucht is voor den mensch, kan het volgende dienen.”

Jammer dat een half-uur zoo kort is, en zelfs een groote lei komt soms te gauw vol. En dat ademen een soort van eten is, heeft ze niet durven schrijven, ze zouden het gek kunnen vinden.

De meester gaat kiezen wie lezen zullen, de meeste jongens en meisjes zitten „mooi”, het lijf ver achterover tegen de leuning gegoooid, de armen stijf over de borst,

de lippen op elkaar, de ogen strak naar den meester. zoo vragen ze om een beurt en volgen den meester met hun kijken waar hij gaat.

Trientje Baas krijgt natuurlijk de eerste beurt, zij is meesters lieveling! Ze zit altijd recht en wordt nooit verboden, ze draagt twee vlechtjes en heeft altijd schoone handen, haar griffen liggen met hun prachtige lange punten in haar koker allemaal naar denzelfden kant! En ze praat zoo zacht en ze naait zoo keurig.

„Er waren eens twintig Engelschen . . .”

Er waren eens twintig Engelschen! Alsof die Engelschen er wat op aan komen. O, je moet natuurlijk medelijden met ze hebben, die twaalf lijken vooral moet je diep beklagen . . . maar het is toch een verhaal over de lucht en over die wonderlijke stof, die de menschen eten als ze ademen! En daarvan heeft Trientje geen woord.

„En den volgenden morgen waren ze bijna allemaal dood.”

Wat je maar noemt: „bijna allemaal.” Als acht van de twintig nog leefden.

Nu moet ze haar lei laten zien aan den schoolopziener. „Netjes geschreven!” Netjes geschreven, een opstel dat over een wonder gaat. Netjes geschreven!! Wat zou ze graag haar eigen opstel willen voorlezen, maar ze gaat er niet „mooi” voor zitten, zooals de anderen doen. Neen, de meester heeft al een paar maal naar haar gekeken, dan bonsde haar hart, dan gloeide haar gezicht, maar ze liet niets blijken. Als ze onverschillig kijkt, dan denkt hij dat ze niet erg wil of niet goed durft en dan roept hij haar misschien juist. Deze meester mag haar niet —, van alle meisjes Trientje Boas het meest, en haar het minst.

En dan heeft de meester opeens toch haar naam geroepen. Tusschen de rijen door gaat ze naar voren met haar volgeschreven lei en haar hart klopt zoo, dat ze bijna niet lezen kan.

„Niet te verstaan . . . niet te verstaan . . .”

Hè god, het begon juist goed te worden.”

„En je hoofd rechtop! Niet zoo hangen over je lei,
Hoor je me niet?”

„Jawel, mijnheer!”

„Kijk me eens aan. Flinke kinderen kijken de menschen recht in de oogen.”

Ja, zoo moet hij maar doorgaan . . .

Nu wordt het beter, haar stem heeft niet meer, koeler zijn haar wangen, rustiger slaat haar hart . . . Ze leest over de lucht, die zoo geheimzinnig is en die uit twee stoffen bestaat, waarvan de eene een vreemd voedsel is, noodig als brood en hoe menschen niet alleen kunnen stikken van een touw om hun hals, maar ook wanneer ze alle goede stoffen opgeteerd hebben, zoodat de slechte alleen nog overbleven. En dat je dat allemaal van de lucht niet zoudt kunnen denken!

En nu is ze tot waar Piet Mol begon te lezen, toen de schoolopziener kwam.

„Tot een bewijs, hoe onmisbaar de lucht is voor den mensch, kan het volgende dienen . . .”

Ze hebben allemaal aandachtig zitten luisteren, ze vinden haar opstel mooi, maar nu schijnt er iets in de klas te gebeuren . . . ze leest niet verder, ze laat haar lei een beetje zakken en kijkt over den rand naar den stoel van den schoolopziener. Die staat leeg . . . en hij is opgestaan en hij loopt op zijn teenen, tusschen de banken door, en daar blijft hij staan, bij haar bank, en hij bukt zich en kijkt in haar boeken-vakje onder den lessenaar. Hoe valsch, in plaats van te luisteren, te gaan kijken of ze haar boeltje netjes heeft . . . en ze krijgt een kleur bij de gedachte aan al den rommel dien hij nu ziet!

Maar neen . . . hij bedoelt iets anders. De meester is naar hem toegekomen en hij fluistert en klopt op het boekje in zijn hand en samen snuffelen ze nu in haar

kastje. En o.... o.... daar begrijpt ze het.... hij sloop naar haar bank om te kijken of ze niet stilletjes haar boekje bij zich hield en daaruit overschreef, in plaats van uit het hoofd! En nu kijkt hij naar haar en wordt nog rooder dan hij vanzelf al ziet.

„Ga jij je gang maar, lees maar door!”

Jawel, ga je gang maar, lees maar door. Wat zou ze hem nu wel het liefste willen doen? Zijn brilleglazen met de vuisten in zijn oogen trommelen, haar lei stuk-slaan op zijn kop dat de lijst om zijn hals blijft hangen!

„Komt er nog wat. . . . of is het uit?”

Hij loopt weer naar zijn stoel terug; ze houdt haar hoofd over haar lei, het piept in haar keel. . . . maar geen woord wil er door. Daar nu nog langer te kijk te staan voor de klas. . . . dat is niet uit te houden. . . . en ze rent naar haar plaats terug en ze rammelt de lei neer op haar lessenaar —, een groote barst springt te voorschijn, en van links onder tot rechts boven is de lei in tweeën, ze blijft er stijf van schrik naar staan kijken totdat de meester haar bij den arm pakt en met groote stappen die zij niet anders dan dravend bijhouden kan mee-trekt naar den hoek en nu is zóó dichtbij en zóó verleidelijk om tegen-aan te leunen de witte muur, dat ze het niet houden kan en het hoofd tegen de armen leunt om uit te huilen. . . .

Nu leest Kees Plet.

„Eens zaten twintig Engelschen. . . .”

O god, o god, alweer die Engelschen. Ze zou wel willen schreeuwen door de klas: het is niet over Engelschen, het is over het wonder van de lucht, die een ding is, dat uit twee dingen is, waarvan één leven en één dood beteekent!

„Heel aardig, Piet of hoe heet je. . . . Kees!”

Heel aardig! Snert was het, snert met sneeuwballen, zooals de jongens zeggen.

Over háár opstel geen woord. . . .

O, als ze er aan denkt, hoe die leelijke valsche vogel-neus-kop naar haar bank geslopen kwam en zijn snavel onder haar lessenaar stak.... omdat hij haar niet vertrouwde.... omdat hij dacht....

Hè.... maar dat is waar! Hij geloofde niet dat ze het allemaal uit haar hoofd had opgeschreven, dus hij vond het dan toch zeker heel goed, en hij dacht: daar heeft ze het boekje voor noodig gehad....

Nu dat ze dat bedenkt, kan ze niet meer huilen, kan ze niet meer boos zijn. Dat is te zeggen....

Over de hoofden heen komt meesters stem door de lucht naar haar toelopen.

„Als jij je behoorlijk kunt gedragen, kun je naar je plaats gaan.”

Jawell Ja zeker. Ze zal hem laten zien, dat ze heeft gehuild, dien akeligen valschen vogel-neus-kop, die haar beleedigd heeft!

Beleedigd.... ja, maar óók geveleid.

Ze gaf den meester geen antwoord, die heeft toen niets meer gezegd en haar laten staan.

Er wordt niet meer gelezen, de schoolopziener gaat nu zeker weg. Ze wacht, ze wacht.... ah juist, daar is het al: „Dag mijnheer, dag kinderen.”

En de heele klas: „Dag mijnheer, dag mijnheer.” Nu is de deur dicht.... nu komt zoo dadelijk de meester naar haar toe.... nog niet.... en nog niet.... maar nu komt hij eraan en al dichter.... al dichter.... en nu pakt hij haar bij den arm en schudt haar heen en weer.

„Kon jij geen antwoord geven.... brutale aap van een meid.”

En bij elk „geen antwoord geven” een ruk aan haar arm en een harden pets, tegen haar wang, en haar heele hoofd staat in vuur.... eerst dat vlugge schrijven en toen het voorlezen en toen het huilen en nu het slaan....

„Naar je plaats. . . .” en nu drijft de meester haar voor zich uit en weer moet ze draven, zóó als hij stapt, naar de bank terug.

Straks krijgt ze een briefje mee naar huis om de lei, die moet ze zelf betalen. Dat doet ze misschien met moeder, zonder vader af en dat is dan het aller ergste niet. . . . neen, het andere. . . . dat de vogel-neuskop haar niet vertrouwde, en haar beleedigde. . . .

Beleedigde. . . . maar toch, hij deed het juist omdat hij haar opstel zoo goed vond en niet kon gelooven dat zij zonder boek. . . . hij deed het ook juist toen ze precies dezelfde woorden gebruikte als de les in het boek. . . . Het was eigenlijk de grootste, de mooiste pluim, die ze krijgen kon, als je het goed nagaat! . . . Ja, maar daarom deed hij het niet. . . . en ze hoeft volstrekt niet minder boos op hem te zijn. . . . Ja, maar, het was toch een geweldige pluim en als ze dat bedenkt, dan kan ze zoo boos niet wezen. . . .

Vreemd, dat iemand je met één-en-hetzelfde tegelijk zoo vleien en zoo beleedigen kan!

HET WONDER

Ze ligt op den rug, het hoofd schuin opzij en diep in het groote, bolle kussen, de oogen gesloten, armen en beenen wijd-uit onder het dek en langzaam aan voelt ze zich bijkomen uit een matte machteloosheid, opstijgen uit wat een vreemd verflauwen moet zijn geweest. . Omdat ze den heelen nacht zoo kalm en diep geslapen had, omdat ze vanmorgen zoo helder en sterk was wakker geworden heeft moeder zich laten verbidden, haar ingewikkeld in wollen doek, haar weggedragen naar warme kamer, haar neergezet op den vloer. . toen stootte de vloer haar voeten af, en het witte daglicht deed zoo'n pijn en de ruimte leek zoo groot en ze zou tegen de tafel zijn gevallen als moeder haar niet tijdig had gegrepen.

Nu ligt ze opnieuw in de bedstee en ze komt bij en naast duizeldiepe moeheid en flauwe verwondering en al sterker genieten van de rust, klimmen haar andere gedachten weer tot haar op en haar ander gevoel. . Ze is ziek geweest. . verleden week Maandag begon het, nu is het Zondagmorgen, en nog nooit voor nu was ze eerder ziek.

Ze ging nog gewoon naar de middagschool, wel gloeiden onder de aardrijkskunde zoo vreemd haar oogen, maar dat kon van de warmte zijn, wel begon ze op de gang ineens heel erg te rillen en klepperden haar tanden tegen elkaar, dat haar hoofd er pijn van deed, maar het was ook ijzig op de gang en de zijdeur stond open, waar ze langs moest om van den meester in de hoogste een paar penne voor hun eigen meester te gaan leenen.

Daar moest ze wachten; ze hadden natuurkunde-les,

en op tafel stond een groote, breede flesch, met gelig-bruine vloeistof erin, zwak-glanzend, troebel-doorschijnend, en daarin lagen een heele massa gele reepjes, stukjes koolraap schenen het, en de meester prikte er naar met een vorkje, maar hij kon het niet beet krijgen en ze keek ernaar, terwijl ze op die pennen wachtte en ze dacht: zouden ze te glad zijn of zouden ze te hard zijn en zou je er met je tanden in bijten kunnen en hoe zou dat voelen en hoe zou dat proeven?

Ineens stond de meester naast haar en wilde haar het pennendoosje geven, maar deed het niet en keek haar aan en lei zijn hand tegen haar hoofd: „Voel je je ziek?”

En toen was ze ineens vreeselijk gaan huilen!

Toen een van de groote meisjes haar had thuisgebracht en moeder haar had in bed gelegd is ze dadelijk gaan slapen. Maar toen ze wakker werd, was het nog lang geen morgen, het was nog zelfs geen nacht, ze wist eerst niet waar ze lag en wat er gebeurd was, er brandde licht, ze heeft om moeder geroepen en alles gloeide zoo en klopte zoo en bonsde zoo en deed pijn en de limonade smaakte bitter en moeders gezicht hing zoo vreemd, zoo zwaar over haar heen. En toen ze haar hoofd weer op het kussen lei en wilde slapen, toen begon het langzaam aan op te zwellen, het werd nog grooter dan het kussen, het werd zoo zwaar als een blok en het was geel-wit als koolraap en ze prikte er zelf in met een vorkje en ze beet er zelf in met haar tanden en het proefde als héél, héél harde kurk, een klein beetje zachter maar dan hout en het proefde grijs, het was tusschen haar tanden en het duwde tegen haar tanden en onderwijl schommelde alles, dat groote, gekke hoofd en het kussen en zij heelemaal, zachtjes heen en weer... en daartusschen-door heeft ze den heelen nacht stappen gehoord, luide, duidelijke stappen op de trap achter het alkoof, tot het morgenlicht toe.

Ze is ziek geweest, en nu weet ze wat ziek-zijn is. Want daar kun je door andermans ziek-zijn niet achter komen!

Nu worden haar beenen en haar armen en haar hoofd weer gewoon —, maar zal ze ooit haar beenen en haar armen en haar hoofd nog heelemaal vertrouwen? Dat je toch zóó worden kunt! Haar beenen lieten zich niet verzetten, haar armen niet oplichten, haar hoofd was één klomp vuur en pijn en van het lekkerste heeft ze gewalgd. Dus is alles wat je voor je „eigen” hield, je hoofd, je beenen en je armen, toch je „eigen” niet — het kan onbruikbaar worden, het kan ziek worden en je kunt er niets aan doen. En dan niet te kunnen eten! Hoe dat voelt heeft ze ook niet geweten —, begrepen ze het eigenlijk ooit, als ze met een lekker bordje van moeders bed werden weggestuurd?

En nu wordt ze beter en dat is weer even wonderlijk. Bij het slapen gaan zwelt haar hoofd niet langer groot en schommelig op het kussen en in den nacht hoort ze op de trap geen stappen meer.... maar loopen en staan, dat gaat nog niet!

Die vreemde onzichtbare wezentjes, die beestjes waar de groote menschen over spreken.... zouden die nu in haar lijf zijn doodgegaan of zouden ze uit haar lijf zijn weggegaan? Waarom kruipen ze tegenwoordig toch de lichamen binnen om de menschen ziek te maken? Want niet zij alleen was ziek —, ook in andere huizen lagen kinderen te bed, of vaders of moeders, en toen zij nog gezond was, waren er zelfs al doodgegaan, maar zij wordt beter.

Ja, ze wordt beter.... niets doet meer pijn, niets gloeit, niets klopt en bonst, niets voelt ze nu eigenlijk meer. Als je gezond bent, voel je je niet, als je ziek bent voel je je pas.... en ook natuurlijk als je over jezelf denkt, zooals zij nu doet. Maar nu voelt ze zich heerlijk.... ze ligt heel stil, het hoofd opzij en de oogen

dicht en op haar rug, armen en beenen wijd-uit en het is net alsof ze niets onder zich heeft, alsof ze zweeft. . . . „Zoet” noemen de menschen enkel wat je proeft in je mond, suiker of koek, maar dit is evengoed zoet, niet in je mond, maar in je heele lijf, dit stilliggen en voelen dat je beter bent, omdat niets aan je meer gloeit of mat of pijnlijk is. . . .

Zoeven kwam moeder vragen of ze straks wat bouillon met een versch eitje hebben wil. . . . ja zeker, ja stellig, ze wil dolgraag bouillon met een versch eitje, straks, ze wil het wel nu. . , ze wil ook wel een krentebroodje, ze wil een peer, ze wil alles, ze heeft honger!

Zal ze een boek om te lezen vragen of eerst nog een beetje kijken naar al haar kennissen, die op de grijze planken wonen? Dag uitgerckte ooievaar, dag hobbelkoe, dag bange Indiaan in je schommelschuit, dag dikke ijsbeer met je varkenssnoet! En waarom zou ze de deur, die moeder sloot, niet weer eens openstooten en rondzien in het kamertje? Het alkoof is donker en rommelig opgepropt, de gordijnen naar dien kant laat ze dus maar dicht, maar door het raam komt de zon en ook nog wel een beetje geluid, al zitten alle burens in de ochtendkerk. Maar straks komen ze thuis en dan ziet zij ze voorbij gaan en dan legt ze haar kussen over de beddeplank en haar wang erop, armen en beenen en lijf lekker warm onder dek. . . want het is koud, al schijnt vandaag de zon. . . .

Nog voor ze de oogen heelemaal open heeft, weet ze dat het schemeravond is — ze voelt de schemering om zich heen, en ze hoort de schemering in de geluiden van de straat, maar even al ligt ze met de oogen wijd open zich sterk bezinnen, eer langzaam in haar opengaat het weten dat het Zondag is, dat ze ziek was, en dat ze dadelijk na haar bouillon-met-ei moet zijn in slaap gevallen. . . .

Maar nu wil ze niet langer slapen. . . het huis is zoo

stil, een saaie, dommelige schemer-stilte en een nieuwe lust tintelt door haar heen: opstaan, licht zien, bewegen, iets prettigs beginnen! Ja. . maar vanmorgen viel ze nog tegen de tafel aan. Was dat pas vanmorgen? De tijd duurt lang, wanneer je ziek bent, het is als lag ze al weken hier in bed en toch werd ze verleden week Maandag pas thuis gebracht! Maar een reuk komt naar haar toe en alles luikt op! Koffie ruikt ze, versch gemalen, pasgezette koffie. Nu is de stilte niet langer dommelig en saai, maar warm doorstoofd van heimelijke gezelligheid. Muziek kon niet opwekkender zijn!

Was ze nu toch weer in slaap gevallen? Vlak bij haar, schier tegen de deuren aan, waarachter ze ligt en die iemand weer toe geduwd heeft, wordt zacht gepraat. . en zoo raar gepraat. . wat is daar toch gaande?

„Weet je zeker. . weet je zeker dat ze slaapt?”

O, ze praten over dingen, die zij niet mag hooren. Oogen stijf dicht nu, slapende houden. . wat gaat ze nu te weten komen, dat ze eigenlijk niet weten mag?

Moeder deed voorzichtig de deuren open, maar zag natuurlijk niets —, zij-zelf zag zooeven nauwelijks haar eigen handen.

„Ze slaapt. . . .”

Nu gaan ze zitten.

Wie is de derde? Wie is het bezock? Aan de stem kan ze hem niet kennen, hij heeft eigenlijk geen stem, zijn praten klinkt als het bassen van een heel-verren hond, zoo eentonig, zoo dof. Achter zitten de broers en lachen en eten hun brood, die mogen dus blijkbaar ook niet hooren. Heeft moeder de deuren op een kier gelaten? Ja, maar zou ze durven zich even oprichten en kijken wie daar toch bij vader en moeder zit? Het is een héél-oude man, zijn lichaam in de zwarte kleeren hangt als een donkere zak in den rieten stoel tegen en onder de kleine tafel, maar zijn hoofd staat scherp als uitgeknipt tegen het schemerige raam en zijn lange baard blinkt

fonkel-wit in al het grauw en grijs en zwart.. het is oom Sjimme!

Het is de stokoude oudste broer van moeders moeder, maar moeders moeder is al jaren dood —, en wat komt hij doen, wat heeft hij te vertellen, dat zij niet hooren mogen?

Hij was aan het spreken, toen zij wakker werd; het klonk in haar oren, schoon ze geen woorden verstond, als een vraag, wanneer je zit te lezen, — je verstond niets, maar je hoorde wel, en zoo hoor je soms ook een klok, nadat hij sloeg, maar niet terwijl.. Nu zwijgen ze, maar ze gaan zeker weer spreken en ze tuurt uit haligesloten oogen naar de witte streep licht die door de kier over de roode deken valt en ze wacht, zonder ongeduld, in volle gerustheid dat ze dadelijk weer zullen gaan spreken en met zacht-bonzend hart houdt ze zich wijd-open naar het verbodene dat ze te hooren zal krijgen.

„Weet jij nog, wanneer het was, dat Leizer van Schloume olewesjolem ¹⁾ gestorven is?”

Even moet vader bedenken, voor hij antwoord geeft.

„Dat was anderhalf jaar na Schloume zijn zilveren bruiloft.. dat zal een jaar of twaalf geleden zijn..”

„Vijftien..” zegt moeder.

„Doet niet..” Ja, nu was het toch weer precies, alsof er heel in de verte ineens een hond begon te bassen.

„Doet niet.. wanneer! Twaalf jaar.. vijftien jaar.. voor mij is het niet langer dan gisteren. Toen heb ik het ook gehad. Dat ik 's nachts om drie uur ben wakker geschrokken en dat ik duidelijk heb hooren sjeimets zeggen ²⁾.. en zóó vlak bij me.. zóó vlak bij.. als dat kind daar in bed..”

Ze schrikt ervan. Dat kind daar in bed, dat is zij. Waarom haalt oom Sjimme haar erbij? Wat heeft zij ermee te maken? En het is zoo donker in de bedstee, tusschen de deuren die bijna en de gordijnen die hee-

lemaal gesloten zijn. . en daarachter het rommelige, donkere alcoof en de trap naar den zolder. . maar hier zitten vader en moeder, vlakbij!

„. 's Morgens vroeg zijn ze het komen zeggen. . dat hij dien nacht om drie uur precies gestorven was. .”

Ze zwijgen, alle drie, ze hoort hun adem het donker in stukken zagen. Wat is dat allemaal, wat is dat dan toch allemaal. . wat vertelt oom Sjimme daar toch? Haar ooren dorsten naar geluid, naar geluid om de stilte tot zwijgen te brengen — waarom lachen en praten de broers nu niet meer. Zeker zitten ze te lezen. de stilte kun je je ooren niet stoppen, enkel tegen geluid, de stilte hoor je toch. . maar goddank, daar ratelt een wagen in de verte, wat een heerlijk geluid, wat een heerlijk-gewoon geluid, en het is alsof ze een paar seconden stijf in elkaar geschroefd heeft gezeten en nu weer wordt los-gedraaid, zalig slap zinken knieën en beenen en schouders en armen terug, maar haar rug is nat van zweet.

„En Vrijdagnacht is het weer zoo geweest. . ben ik weer midden in den nacht uit mijn slaap geschrokken, heb ik weer vlak bij me hooren Sjeimets zeggen. Ik heb nergens over gesproken, ik ben 's morgens naar sjoel gegaan. . niets. . ik ben 's middags naar sjoel gegaan. . toen ik thuis kwam lag er een telegram. Mijn vrouw had al gestuurd om het sjabbes-meisje, maar ze was er nog niet, even later kwam ze, brak het open, van mijn schoondochter: David hedennacht overleden. .”

Heeft moeder daarstraks al naar neef Davids ziekte gevraagd, heeft oom Sjimme terwijl zij sliep al met vader gesproken over de lawaaje ³⁾ wanneer die is, en wie er komen, dat ze nu geen van beiden iets vragen. . —, of zijn ze als zij-zelf stom geslagen door wat ze hooren?

En weer is er het zwijgen en nog vuriger dan zoo-even dorsten haar ooren naar geluid, want in stilte en

donker zweven ontzettende fluisteringen, ontzaglijke gebaren, zweeft het uitgesprokene en het onuitgesprokene en het verdicht zich en neemt vormen aan en wordt tot een alomvattend, verbijsterend Wonder. . en de duisternis fluistert met duizend verschillende stemmen wat oom Sjimme vertelde en wat oom Sjimme niet vertelde. Het dringt door den kier van de deur, het wringt zich door de spleet van de gordijnen, het komt zelfs uit het donkere, overpropte alcoof. En het is verluchting nu oom Sjimme weer spreken gaat, wat hij ook zeggen zal, en al klinkt zijn stem als het bassen van een verren hond.

„Barend Bierman olewesjolem, ze hebben hem bij zijn leven Barend Schlemiel genoemd, omdat hij altijd in zichzelf praatte en den menschen tegen het lijf liep op straat —, dien zal jij toch nog wel hebben gekend? — die had het ook, en zijn eenige broer lag op sterven in Bremen, aan een besloten koliek. . en hij wist het. . in drie dagen gezond en dood. . Weet je hoe ze dat noemen? Zoo iets noemen ze een tweede gezicht. . een tweede gezicht noemen dat.”

En weer wordt het stil. Ze ligt achterover, haar keel is dicht, haar rug is nat, straks vinden ze haar dood. . ze zakt door het bed. . ze zinkt door den grond. . de dikke stilte ligt op haar, verstikt haar, het donker heeft handen en omtast haar en wortt haar, het wonder is om haar, is in haar, door haar heen gezeefd, overal is het Wonder en het is niet één Wonder, maar duizenden zijn het en millioenen.

O God. . wat nu? Waarom vliegt moeder ineens overeind? Wat afgrijselijk sissend geluid vaart daar door het huis? Wie gooide de gangdeur open? Pàng, pàng, pàng, zoo heeft haar hart nog nooit geslagen!

„Moeder. . moeder, kom gauw, de koffie kookt over!”

Moeder is het kamertje al uit.

Blauw en geel vlamt het achter haar stijf op de armen gedrukte oogen, langzaam en zwaar moet ze nu ademen, als na heel hard wedstrijd-loopen, als na veel te veel touwtje springen, om haar hart tot rust te brengen.

„Willen we een stukje brood gaan eten?”

Een stukje brood gaan eten...? En dat zegt oom Sjimme, dat zegt iemand die twee gezichten heeft? Kunnen er dan zulke dingen gebeuren met menschen, die... brood eten? Neen, dat bedoelt ze natuurlijk niet... ja, dat bedoelt ze toch eigenlijk wel. Maar... ze zullen toch niet weggaan en haar hier achterlaten met het Wonder? Ja, ze doen het, ze doen het, hun stoelen schoven ze al achteruit.

„Moeder vraagt wat u liever wilt, oom, een gekookt ei of een gemarioneerde haring.”

„Zoo jongen... zoo jongen... vraagt je moeder dat! Zeg jij dan maar tegen je moeder dat ze een zacht ei voor me kookt!”

Ze gaan het kamertje uit, ze ligt met de knieën tot de kin getrokken stijf in elkaar als een bal, nat van zweet en zoo koud onder het dek dat die heerlijke warmte gaf, als hadden ze het van haar af getrokken. En om haar heen, in donker, komt het even-verdreven Wonder weer nader en het kijkt naar haar met honderden, met millioenen gezichten en het fluistert rondom haar met honderden, met millioenen stemmen, en vervult het donker tot in de verste hoeken...

Uit de achterkamer komen geluiden en ze klampt haar denken uit alle macht aan wat de anderen daar nu doen onder de lamp. Eet oom Sjimme een ei of een gemarioneerde haring? De haring ligt op een bordje... aan de haring wil ze nu denken... maar de haring kijkt haar aan met een open, dof, na-trillend oog... de haring heeft twee gezichten. Weg haring! Het ei staat in het dopje... maar het is een wit, vreemd, kaal hoofd, het

kijkt van binnen-uit met oogen, neus en mond, die niemand ziet. . het ei heeft twee gezichten! Weg ei! Het brood is een beest, met ingetrokken kop. . het ligt te loeren op de plank, maar durft niet om het mes. . O weg brood. . weg mes. . weg. . alles weg. . alles heeft twee gezichten en het Wonder heeft tienduizend gezichten en het donker heeft honderdduizend fluisterstemmen. .

„Moeder. . moeder. . moeder. .!”

Huilen nu, schreeuwen, trappen met de koude beenen, dat ze de stilte tot zwijgen brengt, dat ze het Wonder verdrijft.

Daar zijn moeder en vader, allebei.

„Wat is er, wat is er? Huil je zoo? Zweet je zoo?”

Door het gangetje draagt vader haar naar de achterkamer, vader houdt zijn warme hand om haar twee bloote koude voeten.

„Wat is er. . wat was er. . wat had je?”

„Ik droomde. .”

Vader en moeder kijken elkander aan en kijken zonn
Sjimme aan en kijken haar aan.

„Droomde je. .?”

„Ja, het was een benauwde droom.”

Want nooit, om niets ter wereld, zal ze met
over het Wonder spreken!

HET BONTSATIJNEN LINT

Een suizeling voer door het huis en twee deuren tegelijk zijn opengesprongen. Even wordt het dan zoo doodelijk stil, alsof het onzichtbare, dat de deuren openwierp, verschrikt door eigen bedrijf, zich haastig verstak achter meubel of kast. Dan ineens begint de groote olm voor het huis zich geweldig te roeren, al zijn takken slaan tegen elkaar, al zijn loof wringt zich dooreen, in een ontzaglijk zwellend bruisen, en een diepe, doffe rommel volgt als een noodlottige boodschap den windvlaag op den voet.

Juist als ze begint te begrijpen wat er gaande is en de verbijstering van de eerste ontsteltenis in kalmer bangheid overgaat, glijdt haar het boek van den schoot, met een harden plof op den vloer, en bonzend springt het nauwgestilde hart weer op. . Ze bukt zich trillend naar het gevallen boek, maar een nieuwe schrik onderbreekt de beweging —, een blauw-paarse gloed drong sidderend door de ruiten, vervulde een oogenblik de kamer, en trok weer af: een vervaarlijke korte knal achterhaalde het licht als met één sprong, wierp zich erop en heeft het gedooft —, ze zit roerloos en alles aan haar is trillend en verkrimpt. .

Zulk onweer en dan alleen thuis. . dat is alles wat ze denken kan, en ook dat de anderen tenminste niet buiten loopen.

Nog is niet alle zonlicht weg; door de opengesprongen kamerdeur ziet ze het bleek en sidderend op den gelen gangwand zitten, als een voor noodweer binnengevluchte vlinder. . ze zat aan het raam en ze las en ze leefde in het verhaal — het was winter, er lag sneeuw, en tegen den avond is de jongen het spoor bijster ge-

raakt — ze heeft geen voortekenen gezien, wat vlak-bij geschiedde niet geacht.

Haar lichaam wil zich oprichten uit zijn gebogenheid, haar van schrik uiteengeslagen gedachten gaan het wagen als een troep verjaagde vogels, bangelijk weer naar elkaar toe te trippelen.. dan trekt ze het hoofd, verkrimpnd, tusschen de schouders terug, een nieuwe stralende blauw-paarse gloed, een knal-slag die hem besprong, erboven op viel en hem doofde en dan weer die stilte, dat adembenemende wachten..

Veel donkerder is het nu dan zooeven, een heete schemering heeft vorm en kleur verteerd en in de verborgen kamerruimten tikkelen geluiden, verspringend, nu hier dan daar, als tokkelde een droge, dorre vinger, die overal tegelijk kan zijn, ze te voorschijn uit balk en beschoot.. Op den gelen gangwand kwijnde en stierf de binnengevluchte vlinder —, een bleeke, ronde plek, als een boos, koud oog, staart haar aan door de open-geworpen kamerdeur.. dat oog hoort bij den tikkelden vinger, ze voelt het zeker en ze durft niet opstaan om de deur ertegen te sluiten, want wie weet wat er dan misschien gebeuren zou.. ze houdt zich zoo stil mogelijk en zoo klein mogelijk in haar stoel bij het raam.

Licht ijlt licht door het luchtruim voorbij, slagen jagen het na, achterhalen het, grooien zich er op en dooven het, achterhalen elkaar en springen tegen elkaar op en verpletteren elkaar met geluiden als van verbrijzeld glas, staan weer overeind en brullen als beesten, omkronkelen elkaar met slingers van hoog gedaver, van laag en zwaar gebas.. dan volgt weer de stilte en het tikkelen van den vinger die overal tegelijk kan zijn. Op den gelen gangwand breekt en sterft het booze oog, maar nog laat het niet af naar haar te staren..

Aldoor wordt het nog donkerder, hoe donker zal het

wel worden, hoe lang zal het duren, dat angstwekkend-rappe rond zich grijpend donkerder worden en wat zal er dan ten slotte uit die donkere zwelling te voorschijn barsten?

O God. . van schrik vergat ze het gebed voor donderen-bliksem te zeggen. Staart daarom het oog, tikkelt daarom de vinger, spottend en waarschuwend tegelijkertijd? Ja goed, ze zal. . ze zal. . maar haar uiteengedreven gedachten kunnen de woorden nauwelijks vatten, haar lippen ze nauwelijks vormen. .

Een paarse straal. . een moorddadige knal. . ze wierp het hoofd achterover tegen de stoelleuning aan, ze sloot de oogen, de handen samengeknepen in haar boezelaar. . iemand, iets, reikte haar uit duister de gebedswoorden toe, ze sprak ze uit, toen kwam de rust, toen zag en hoorde ze een oogenblik niets. . en nu. . naderen daar geen vogels uit de verte, strijken ze niet zijig klapwiekend neer op den olm, dringen ze niet spelend en dartelend binnen in de groene zalen en kamers van het vogelpaleis. . of is ze in slaap gevallen en droomt ze nu, zalig en zoet. .?

Bij wat het daareven was, schijnt deze slag een dommelig, goedaardig bassen. . er waren geen neerstrijken-de vogels. . het is de regen. .

Het is de regen, die uit de verten komt aangezwierd, die uit de hoogten komt aangezwaaid, die van boven-uit den olm bestormt, eerst zacht, als spelenderwijs, dan al harder en woester. .

O, haar handen werden warm en week in haar boezelaar, waar ze met stijve vingers saamgeknepen lagen, en een zucht golft door haar heen, zooals door water, wanneer een visch zwenkend rond zwemt onder het oppervlak en haar armen tintelen en ze wrijft haar achterhoofd tegen de stoelleuning aan en ze zou wel willen huilen om dat bevrijdend geluk. Het booze oog is dood, de tikkende vinger trok zich terug — naar

waar? — het rolt nog wel gestadig, maar geen slag kan het hem vooruit ijlende licht meer achterhalen, noch het geluid van den regen overstemmen.

Die komt al machtiger aangedreund door de lucht — het leger dat de stad bevrijden gaat! — die ploft in vervaarlijke vracht en rechtstreeks uit de hoogte boven op den olm en daar breekt zijn doffe, zware deun uiteen tot een veelheid van geluid. Daar zingt in den olm meesters viool, daar neuriet moeders waterketel, treurig en zeurderig of eigenwijsjes neuzig en fijntjes hoog, en klapperhoutjes en roffeltrommen en rommelpotten en klepperklompen. . een geraas van wonder en geweld. . en de donder gromt er tegen in, maar meer dommelig dan boos, als een uitgeputte vecht-reus, die bromt omdat hij niet slapen kan in al dat speelsche rumoer!

Hé, wat weert zich de olm, hij schijnt er nu genoeg van te krijgen, hij schijnt wel nijdig te worden! Hij kan ook zóó gauw het water niet doorlaten naar de lagere takken als het hem van boven-af wordt opgegooid, hij kan het niet verzwelgen, hij stikt er bijna in. Met al zijn bladeren en takken wenkt hij naar boven, „Genoeg, genoeg!”, met al zijn stemmen roept hij tot de wolken op, „genoeg, genoeg. . ik kan het niet op, ik lust niet meer. .”, maar de wolken zijn opengebroken, zijn losgebroken en storen zich nergens meer aan.

In de open straatdeur staat ze op het bovenste stoeptreedje. Wat een warboel van groen-en-zilver dooreen gewoeld loof, wat een beweeglijkheid van glijdend en springend en spattend water. Hun olm! O, als ze toch eens hun olm niet meer hadden. . als toch eens tegenover hun huis ook een nieuw overbuurhuis kwam zooals er links en rechts al zijn gebouwd, met een chocola-bruine deur en twee ramen, met een bleekje, en een kippenren of een duiven-paleis. . en dat ze dan hun olm niet langer hadden.

Als je in zomer-vacantie-ochtenden op het stoepje zit te lezen, en er kloppen van die vreemde vragen bij je aan, die eigenlijk geen vragen zijn en je kijkt op uit je boek en je kijkt op naar de hoogte, daar is de olm en hij ruischt boven je hoofd. . en hij geeft op de vragen, die geen vragen zijn, geen antwoord, maar hij leidt ze uit je weg, doordat je wel naar hem luisteren moet en naar hem kijken moet. . en je denkt weer aan de blaadjes, die je tusschen de andere van de lente af afgezonderd en in het oog gehouden hebt, je „eigen blaadjes” en wier leven je je hebt voorgenomen tot het eind toe te volgen en gade te slaan. Neen, als de olm er niet meer zou zijn, dan moesten ze maar liever gaan verhuizen.

Wat proeft de lucht nu zoet, onzegbaar-heerlijk, het is geen reuk, maar frischheid alleen, zooals aan iemand die van buiten komt en ook aan versch-gevallen sneeuw.

De straat is nat- en leeggeregend; in haar bruin-en-blauwen onderrok, den bovenrok over het hoofd geslagen, onder zijn groote groene paraplu, op hun glimmende klompen, gingen zooeven buurvrouw en buurman Bonebakker voorbij. . maar wie komen daar nu aan? Dat zijn geen menschen uit hun straatje, dat zijn geen menschen uit het stadje. . ze bukt zich naar voren om beter te zien en de druipende dakgoot zendt haar een heele vracht koude droppen in den nek!

Een lange heer en een lange jongen — of is het ook een heer in korte broek? — en een dikke dame en een dunne dame, wat doen die rijke vreemdelingen in hun straatje? Hier zijn toch geen oude huisjes, als dat van Nathan Goudsmit te zien, waar voor ze blijven staan wijzen en kijken, zoodat de menschen die er in wonen buiten komen en lachen en ook gaan staan kijken naar hun eigen huis, als hadden ze het nooit tevoren gezien, ze zijn stellig verdwaald. Nu ze dichterbij haar komen, ziet ze duidelijk, hoe nat ze zijn, hun

gezichten glimmen, hun wijde jassen druipen en ze hebben geen paraplu's.

Nu zijn ze dichtbij, nu kijken ze naar den olm, naar hun olm. Zijn takken hielden de straat niet droog -- dat kon toch ook onmogelijk, bij zoo'n geweldig stor-ten! -- maar nu hij gekalmeerd is laat hij bijna geen regen meer door en ze schijnen al blij dat ze iets hebben, want ze lachen tegen elkaar -- wat hebben ze allemaal groote, witte tanden! -- en ze gaan onder den olm, tot vlak bij den stam.

Wat moeten ze alle drie veel van den jongen houden, dat ze hem op het droogste plekje hebben willen, waar het loof laag en dicht hangt boven zijn hoofd, als een priëel, maar hij wil niet, hij wil dat de oudste dame daar zal staan, die is zeker zijn moeder. En de lange heer zijn vader en de jongste dame zijn tante, want hij is een jongen, dat ziet ze nu wel duidelijk, en geen heer maar wel een heel-groote jongen, van veertien of van vijftien jaar.

Ze hielden de jassen zich met twee handen uiteen van 't lijf en schudden ze af, de heer en de jongen lieten het water uit hun hoedjes spatten en wreven zich de spiegelende gezichten droog. . grappig, ze daar nu stil te zien staan onder den olm, hun olm, en ze hebben haar nog heelemaal niet gezien. . Maar o, daar keek een der dames haar kant uit en stootte de andere dame aan, juist bijtijds deed ze haar eigen blik zwenken, nu kijkt ze recht voor zich, maar uit het verste hoekje van haar oog ziet ze één straaltje, als een dun draadje, waarlangs al hun blikken en bewegen, hun gebaren en lachen haar bereikt, tusschen zichzelf en de vier vreemdelingen.

Ze kijken naar haar, praten over haar. Zoolang ze niet weten, dat zij ze al heeft gezien, is dat wel prettig --, maar trok ze wel bijtijds haar oogen weg? En. . gelooven ze wel, dat zij ze werkelijk niet ziet en al-maar

oplettend langs den dikken natten boomstam staat te kijken? Die gedachte doet haar ineens het bloed naar de wangen gaan, ze durft niet nog langer veinzen. . ze lachen zoo vreemd met elkander. Maar het duurt nog wel even, eer haar oogen en haar gezicht het wagen hun viervuldig kijken te ontmoeten.

Ze hebben tegen elkaar gelachen en geknikt en haar gezicht werd nog warmer, terwijl ze terugknikte. . de jongen heeft in zijn bruine gezicht blauwer dan hemelblauwe oogen. Wat zullen ze nu verder doen? Ze kunnen toch niet blijven lachen en knikken en zij kan toch evenmin meer doen alsof ze ze niet heeft gezien. Ze praten weer over haar en nu is het niet heelemaal prettig, nu ze zien dat zij het ziet! Naar binnen gaan? Ja, dat moest ze eigenlijk wel doen, maar binnen in de kamer huist nog het dompe van voor het onweer en haar angst van toen het zoo lichtte en sloeg. . En nu letten ze niet eens op haar.

Het roode dikke boekje dat hij, den vinger tusschen de bladen, in zijn hand gehouden heeft — dat doen al de vreemdelingen, daaraan kun je ze kennen! — heeft de heer opengeslagen, den jongen trok hij bij den arm dichtër naar zich toe, nu kijken ze samen; de dames staan met de hoofden dicht bijeen over een dunner boekje gebogen, een lange kaart viel wentelend open naar omlaag en hangt nu tusschen hun handen zacht te schommelen. Ze kijken geen van vieren, nu kan zij eens vrij-uit kijken naar hen. ., maar daar draait zich het jongenshoofd over den schouder achterom naar haar toe en ze zag de helft van zijn witte tanden en één blauw oog en een wang, in glimlach rondend. . en juist vóórdat ze, opnieuw warm over haar heele gezicht, haar kijken weer terugtrok zag ze nog iets: verschrikt en ontevreden keek de heer omhoog, want een heele rits druppels viel in zijn open boek.

De dames komen er alle twee bij toelooopen. Ze

lijken warempel wel boos op den olm. . dat is niet mooi van ze, dat is niet rechtvaardig. De olm doet wat hij kan. . is het soms zijn schuld dat de wind weer opsteken komt en aan zijn takken rukt en zijn loof uitschudt boven de hoofden van de vier vreemdelingen? Beleefd is wel anders, maar wie verwacht nu beleefdheid, tegenover menschen, van den wind!

Het wordt wel een beetje erg. Door het gootje van zijn midden-nerf laat ieder blaadje een klaren droppel rollen naar zijn spits gekartelden top, die valt er dan af, en daar staan ze onder en die krijgen ze op hun hoofd en op hun boek, wanneer ze erin lezen of kijken en op hun neus, wanneer ze ontevreden, hun gezichten opheffen naar den boom. Ja, daar is niets aan te doen.

De twee dames keken naar haar al een paar maal. . en nu kijken ze naar hun huis, naar de ramen en naar de deur en weer voelt ze zich een kleur krijgen, maar ditmaal is het omdat ze zich schaamt.

Menschen in den drop te laten staan en niet te vragen of ze binnen willen komen schuilen! Ja, als het gewone bekenden waren, of desnoods onbekenden, die ze vertrouwen mocht en in eigen taal toespreken kon. . maar zulke menschen, rijke vreemdelingen in uitheemsche kleeren, reizend voor plezier, kijkend uit nieuwsgierigheid, hooren die in hun huis? Toch schijnen ze het te willen en heel noodig wordt het eigenlijk ook, zóó deinen en zwiepen de takken, zoo schudden ze hun nat over de hoofden uit. En wat 't verdrietigste is: de olm krijgt nu de schuld, je ziet het duidelijk aan hun gezichten, en het is de wind, die het doet!

Dorst ze het maar te vragen, dat ze in huis komen moeten, kon ze zich nu maar verstaanbaar maken. Spraken het haar oogen, vroeg het haar gezicht? Ze praten met elkaar en knikken naar haar en komen alle vier naar haar toe en bij elken stap schuin-dwars

over het straatje worden ze grooter, worden hun tanden witter en het blauw der oogen van den jongen blauwer.

Ze zijn het stoepje al op en het gangetje al door en de kamer al in, langs hen heen sluipt het bedompte van vóór het onweer als een ontsnapte gevangene naar buiten en het frissche komt achter ze aan naar binnen.

Nu zitten ze, op stoelen rondom de tafel en zij waar ze straks al zat, aan het raam; ze lieten hun natte jassen op den kapstok achter en lijken nu veel dunner, behalve de jongen.

Ze praten over haar, in hun taal, die ze niet verstaat, ze zeggen vriendelijke dingen, het is prettig en niet prettig tegelijkertijd, zij kijkt door het raam naar buiten. Het regent harder dan straks.

Maar moet ze niet iets presenteren? Als er visite is, wordt er altijd gepresenteerd, dat hoort zoo. . behalve balletjes heeft moeder niets in huis; een balletje dan maar.

Eerst de dame of eerst de heer? De dame is wel de oudste, maar heeren gaan toch voor? Vader krijgt altijd van alles het eerst!

De jongen natuurlijk het laatst. En zelf neemt ze er nu óók maar een.

Ze zuigen op hun balletje, ze lachen tegen elkaar, ze vinden ze lekker. Ze zijn ook maar niet lekker, de balletjes van Stoffels!

Wat moeten het rijke menschen zijn. De dames allebei in blauwe zij, de heer in grijs en de jongen in een ruig, bruin pak en kousen zooals alleen vreemdelingen dragen, bruin zijn ze en door donkere strepen verdeeld in ruitvormige vakken, als groote stukken boterkoek.

Waar zit de heer zoo naar te kijken, wat wijst hij den dames toch, boven de kopjeskast tegen den muur? Nu staat hij op en gaat er heen. Wat is hij lang, hij

raakt de zoldering haast met zijn hoofd, straks buiten dachts ze het ook al: als hij wou vischte hij met zijn hand de blaadjes uit hun goot!

Voor het Mirzach staan te nu, naar het Mirzach keken ze van hun stoelen. Ze weten natuurlijk niet wat een Mirzach is, maar de Hebreeuwsche letters zien ze en nu begrijpen ze dat ze bij Joden zijn, dat ze in een huis van Joden voor den regen schuilen. Wat gaan ze nu doen? Wegloopen, de straat weer op, liever dan bij Joden te schuilen? Neen. . . . ze lachen weer tegen haar en wenken haar en willen dat ze bij hen komt. Och ja. . . . waarom niet. . . . maar neen. . . . waarom wel? Ze doet alsof ze niet begreep en kijkt weer het raam uit.

Ze weten niet wat een Mirzach is en zij kan het ze niet zeggen, want ze verstaan elkanders talen niet.

Is het niet vreemd, dat menschen dezelfde gezichten hebben en lijven en kleeven en dezelfde manieren van lachen en dat ze dezelfde dingen mooi en leelijk vinden en lekker of akelig vinden en op dezelfde manier voelen en verdriet hebben en blij zijn en dat toch als een dikke muur zonder vensters de vreemde taal staat tusschen hen in, zoodat ze niet bij elkaar kunnen komen? De vreemden zouden weten willen wat dat „Mirzach” is en zij zou het ze willen uitleggen, maar het is onmogelijk. Wonderlijk, wonderlijk!

De eene dame is nu zelf naar haar toegekomen en keerde haar gezicht bij de kin naar zich toe, nu komt de andere dame ook, de jongen blijft op een afstand staan. Ze bekijken haar, als was ze een prentje en zeggen dan telkens wat tegen elkaar. Het is heelemaal niet prettig, al bedoelen ze het vriendelijk, de jongen merkt dat ze het liever niet wil, hij wenkte de dame, die zijn moeder moet zijn en ze laten haar los en gaan naar hun stoelen terug.

Maar wacht eens even. . . Neen mijnheer, dat moogt

u volstrekt niet doen. Het spijt mij ook, dat u daar bij den muur zoo weinig ziet, maar u moogt het Mirzach niet afnemen en er mee naar de ramen komen. Het hangt daar op het Oosten en moet daar blijven hangen op het Oosten. Vader zou er heel boos om worden. . God zou het zeker niet goed vinden. .

Zoo moeten haar stem en haar oogen, toen ze van haar stoel naar hem toegeloopt was, tot hem gesproken hebben, want wat ze zei verstond hij natuurlijk niet. Hij had het Mirzach al half van den wand maar laat het los en gaat weer bij de dames zitten.

Ze zijn nu alle vier heel stil, ze kijken voor zich. Ja. . ze konden het niet helpen, ze wisten natuurlijk niet dat het Mirzach iets heel anders is dan een gewoon schilderij, waarmee je naar het raam komt om het te bekijken. . maar zij mocht het toch niet laten gebeuren. Wat kan ze nu doen. .? Nog een balletje presentceeren. Juist, nu is het weer goed, nu lachen ze weer, tegen elkaar en tegen haar en de jongen deed of hij er twee wilde nemen. O, dat mag wel, dat mag gerust en wel drie ook! Eerst schudde hij van neen, maar hield ze toch, één in zijn mond en één in zijn zak.

Maar de jongste dame is naar het raam gegaan. Het regent niet meer, de kamer wordt lichter, ze overleggen met hun horloges en hun boekjes, alleen de jongen niet, die heeft het balletje uit zijn zak gehaald en bekijkt het — het is wit met rood gestreept en het smaakt naar pepermunt — en hij lacht en wenkt naar haar hoe blij hij ermee is en bergt het dan weer op.

Nu gaan ze weg. . nu gaan ze weg. . en nooit, nooit nooit ziet zij ze weer terug. . vreemd gaat het toch in de wereld toe. De heele kamer ruikt naar het heerlijke goed dat de dames op hun zakdoeken hebben. Ja, het zijn schatrijke menschen, dat is aan alles te zien.

Wat. .? Wat. .? Geld, aan háár. .? Geld omdat ze

schuilen mochten? Nu moest ze hun taal kunnen spreken om ze te vertellen, dat ze nooit, nooit geld aannemen wil, al zou ze mogen van vader, voor wegwijzen of heenbrengen, wanneer het niet uit te duiden is..

Ze kan niets zeggen, ze kan alleen de jongste dame zoo aankijken, dat die de hand met den gulden weer terughaaft, naar het open beursje in haar andere hand. De jongen zag het en is héél boos op de andere dame, de heer en de andere dame stonden er met den rug naar toe, de jongste dame haalt de schouders op en loopt de anderen vooruit naar de deur.

Maar de jongen is naar zijn moeder toegegaan en heeft haar iets ingefluisterd. Ze lacht en knikt.. een ander taschje gaat open, ze zoekt er even in, maar nu komt er geen geld.. doch o, zoo iets prachtigs.. een bont satijnen lint, heel breed, met kleuren als in zons-
ondergang, tintelend geel en bruinig goud en stralend oranje.. waar in de wereld zouden zulke dingen worden gemaakt, en wat moet je rijk zijn om ze te koopen, en wat moet je goed en lief zijn om ze weg te geven! De dame gaf het den jongen en de jongen geeft het haar, en hij klopt op zijn zak: voor het balletje!

Ze zijn weg, ze sloot de deur achter ze dicht. Aan den hemel gingen weer breede blauwe ruimten open, de zon zond een zilverigen glans van zich uit, de wind is teruggegaan naar één van zijn vier groote woningen achter den horizon, de weerkeerende warmte lokt het pasgevalen water alweer mee terug, het luchtruim in, naar de wolken toe: in den zilveren gloor blinkt overal de opstijgende damp, dat is het water, dat in betoovering den olm weer verlaat!

Binnen hangt hun reuk nog, staan hun leege stoelen nog. Ze kijkt er naar. Daar zat de heer, daar de dames en daar de jongen met zijn blauwer dan hemel-blauwe oogen. Hij heeft het balletje dat zij hem gaf, zij heeft

van hem het prachtige lint —, daar zat hij.. en uit de versche heugenis beeldbouwt ze in de ruimte boven den stoel zijn gestalte —, nu zal ze hem nooit meer vergeten.

Het stralend-bonte lint hangt zacht en warm over haar hand, ze windt het langzaam om haar drie aangelegele vingers tot een losse, dikke rol —, ze aait het met haar wang, drukt haar neus ertegen, ademt erin met lippen half-open. Wat is het zacht, wat ruikt het zoet, wat blinkt het in de oogen!

Hun kijken naar haar en praten in vreemde taal was niet heelemaal prettig, maar ze hebben vriendelijke, lieve dingen over haar gezegd.

Wat zouden ze wel hebben gezegd..?

Hè..? Wie..? Wat..? Wat zeg je..?

Is dat vader, is dat moeder? En hoorde ze die niet binnenkomen? Ze deden de deur open en kwamen het gangetje door en kwamen de kamer in en ze heeft er niets van gemerkt..

„Wat deed je dan, waar was je dan mee bezig?”

„Ik..?” en het warme rood dat weer naar haar wangen trekt, schijnt ditmaal uit het aller-diepste van haar zelf vandaan te komen.. „Ik.. ik keek.. ik keek.. ik keek naar me-zelf.. in den spiegel..”

HOOI VOOR WARME VOETEN

„Vader heeft het toch zelf gezegd!”

„Dan weet je vader er niets van of jij hebt je vader verkeerd begrepen. Hooi voor warme voeten, wie heeft er ooit van gehoord.”

Hier en daar in de klas wordt gelachen, ze weet niet wie het doet, ze durft niet opzien en houdt vuurrood haar hoofd over haar boek gebogen.

Ze kan vader niet verkeerd begrepen hebben —, vader zei het niet alleen, maar vader deed het ook, hooi over hun voeten, dat ze van de hitte niet zoo'n last zouden hebben, dien dag in de zomervacantie, toen ze den Keizer hebben zien varen door het Kanaal. . En hoe durft de meester te zeggen dat vader er niets van weet —, het staat nog te bezien wie meer weet, Vader of de meester. Als ze niet in één week tijd al twee keer uitgelachen was, dan zou ze vader ook wel verdedigen, maar nu durft ze niet. . . .

De eerste keer was verleden week Maandag. Toen vroeg de meester, wie andere woorden opnoemen kon, die hetzelfde beteekenen als „bijna”. Ze wist er drie, ze wist „haast” en „ongeveer” en „zoowat” en juist toen de meester verder wilde gaan viel haar nog een ander in. Ze stak haar vinger op, ze mocht het zeggen.

„Compleet. .!”

„Compleet? Compleet? Wat bedoel je? Onzin.” De meester keek haar even aan, ze liet langzaam haar opgestoken hand weer neer, en de meester haalde zijn schouders op en ze gingen verder met de les.

Dien Zondag van de zoon van buurvrouw Top met vrouw en kinderen een dagje over geweest en de oudste dochter had een nieuwen mantel aan en toen ze dien

bij hen kwam laten kijken zei moeder: „Wel, wel, ze is compleet een groot mensch in die mantel.” Nu, en heelemaal een groot mensch is Mijntje niet, zelfs in dien mantel niet —, dan beteekent „compleet” toch ook „haast” of „ongeveer” of „bijna”. Zoo had ze het willen uitleggen maar de meester haalde zijn schouders op en zei „onzin. .”

Moeder zal toch niet iets zeggen dat „onzin” is, of. . zou „compleet” misschien weer een van die woorden zijn, die alleen Joden gebruiken?

Woensdag hebben ze zinnnetjes gemaakt met „om” en „over” en „in” en „voor” en meer van die kleine woordjes, die heel veel beteekenen, omdat ze de dingen aan elkaar verbinden. . „aan” was er ook bij. En zij schreef: „Moeder doet zout aan het eten.” Ze heeft dat thuis zóó vaak gehoord —, soms vraagt moeder plotseling aan zichzelf: „Heb ik wel zout aan de aard-appels gedaan?” en soms aan Vader: „Is er aan de peertjes wel suiker genoeg?” „In” zegt moeder als het koffie is, maar „aan” als het eten is — en dat is fout, het moet altijd „in” zijn, en alleen de Joden, zegt de meester, zeggen „aan” als het „in” moet wezen. Toen werd er natuurlijk weer gekeken en gefluisterd en gelachen in de klas en ze kreeg een kleur, en als dat telkens gebeurt en als ze dan altijd zoo kijken en fluis-teren en lachen, dan zal ze het op het laatst niet meer durven zeggen als ze iets bijzonders weet. Dat zou haar spijten, want ze weet dikwijls iets bijzonders bij het woordenverklaren.

Maar of nu hooi goed is om je warme voeten koel te maken, dan kan toch niets met Joodsche woorden te maken hebben!

Op een vreeselijk heeten dag in de zomervacantie zijn ze met Vader naar het Kanaal gewandeld, om de schepen te zien, die uit de zee kwamen en naar de groote stad voeren, hun stadje op een afstand voorbij,

met den Keizer er op en met de hooge Generaals en de voorname Staatslieden er op! Het was een van die dagen, wel tien, wel veertien achtereen, dat je zóó vroeg niet op kon staan, of de hitte was je al voor, en zoo laat niet naar bed kon gaan, of de hitte bleef nog langer op. 's Morgens was het al zoo melkachtig aan den horizon en dan wist je het wel, dan werd het weer zoo'n kleverigen dag.

Op zulke dagen zie je boven den polder de lucht van de hitte trillen, alles hangt slap en loom. . Om beneden tegen den dijk of onder een boom te liggen, waar nog niet is gemaaid en waar het gras met wat erin bloeit zoo heerlijk ruikt —, anders dan gewone, frissche bloemengeur, kaneel-achtig zoet en slaperig-makend — daarvoor is zoo'n dag wel goed, maar moet je in de hitte loopen, dan gloeit je gezicht en je voeten worden geroosterd. En dien dag hadden ze een heel stuk te loopen, de haven langs en verder nog, de bocht voorbij en tot aan het kanaal en daar zouden ze met Vader op den kant mogen zitten en de groote oorlogsschepen voorbij zien komen met den Keizer en de hooge officieren en de voorname staatslieden. De Keizer vaart op een groot, grijs schip en hij zal boven-op staan en misschien zullen zij hem zien, maar in elk geval zullen ze zijn oorlogsschip zien.

Van het opstaan af hebben ze eraan gedacht, bij het wakker worden het dadelijk gevoeld: vandaag gebeurt er wat, vandaag is er iets bijzonders. Vaak word je wakker met dat gevoel en als je dan je bezint en merkt dat het niet zoo heel bijzonder is, dan lijkt het of er iets kouds op je valt, maar ditmaal niet. .

Ze gaan naar het Kanaal met Vader, en den Keizer zullen ze zien op een hoog, groot oorlogsschip en de schepen zullen langzaam varen.

Ze zijn gegaan. Rijtuigen zijn ze achter-op gereden en mannen met kersen duwden hun karren voor ze uit,

roodgloeiend lagen de kersen in de wijde manden naar de blauwe hemel op te zien en elke kers had midden op een fellen, zilveren spik. Ze hebben ook een nieuwerwetsche filosiepee gezien, met de twee wielen even hoog, de gewone hebben één heel hoog wiel, en één heel laag wiel.

Het vel van hun gezichten leek heelemaal strak te staan en voelde gloeiend-droog en hoe je ook naar het water keerde, er streck geen aasje koelte overheen maar wel heerlijk koel zag het water eruit, donkerblauw met zilverflikkerende huppelsterretjes bestrooid. En de polderslooten stonden heel laag, de kanten zag je slibberig-bloot en de modder kon je ruiken. Heel vol zaten de glooiingen al met menschen toen ze kwamen, tot een heel eind verderop zag je witte jurken en roode gezichten en lange, zwarte vaders en dikke bruine of groene moeders en achter de menschen op het sintelpad stonden de mannen met kersen en schreeuwden en de jongens holden om de karren en schopten het droge zwarte sintelgruis tegen de menschen aan en schreeuwden ook, maar zij-tweeën zaten aan weerskanten naast Vader. En ze keken naar het water, donkerblauw met springende zilveren pikkels en glijdende zilveren figuren en langs het water keken ze... de lantaarns aan weerszijden kun je niet tellen, het zijn honderden, verweg gaan ze in het melkig-wazige verloren, maar hun rij zet onverbroken zich voort uren en uren lang tot waar het kanaal in de zee overgaat. En ze keken naar de groote spoorbrug die een sprong over het water schijnt te maken en eronder-door keken ze en zagen overal menschen en kinderen in het hooiachtige gras dat zoo lekker zoet naar roggebrood ruikt.

De menschen het dichtst bij hen, een vader en een moeder en twee kinderen, kochten kersen, maar vader natuurlijk niet, ze hadden Sjabbos pas kersen gehad en het is niet eens zoo héél fatsoenlijk, maar bij elke kers, die ze de anderen in de mond zagen steken, voelden ze hoe warm en droog hun eigen monden van binnen waren. En hun wangen schenen dik te worden van de

hitte, zoodat hun oogen een beetje werden dichtgeduwd en telkens ging er zoo'n kriebelige deining door je hoofd, en zilver en blauw vloeiden dooreen voor je oogen, en soms week het water heel ver van je af terug, de diepte in, en dan ineens rees het water tot vlak bij je op —, dat leek natuurlijk allemaal zoo, en je voelde een schokje en zat overeind en alles was weer gewoon.

Toen moesten ze opeens opschikken dichter naar vader toe, want een dikke, boerinachtige juffrouw en twee dikke dochters kwamen naast hen neer in het hooiachtige gras en ze gaven een heele wolk van hitte af, die ook naar eau-de-cologne rook. Om hun groene japonnen niet vuil te maken, zaten ze op hun witte onderrokken, ze hadden groote bellen van goud met bloedkoraal en dikke, vierdubbele snoeren. Ze haptten hun kersen niet ineens van de steel, maar ze zogen ze langzaam uit. Aan den overkant van het kanaal, in den polder, trilde de hitte als blauwe damp boven het goudgele mosterdzaad, geen blad bewoog aan de kleine boompjes, een heele rij en allemaal gelijk, achter het grijzig-zwarte sintelpad, alles was droog en stil en stom onder den blauwen hemel, onder de vlammeende zon, behalve het zacht-stroomende donkerblauwe water.

En terwijl dat allemaal zoo toeging en ze soms keken en soms niet keken, begon Vader ineens het losse hooi rondom van den grond bijeen te zamelen en over hun voeten te spreiden, al dikker, tot ze niets meer zagen van hun schoenen en korte stompen kous alleen er bovenuit nog staken.

„Hier jongens, je had immers zoo'n last van warme voeten. Hooi is goed voor de voeten, hooi verkoelt!”

Wat prettig, dat Vader juist nog op die gedachte kwam.

Of het geholpen heeft weet ze eigenlijk niet — maar het moet geholpen hebben, als Vader zei dat het helpen zou — want juist toen Vader klaar was, is van de verste menschen aan de beide oevers af een fluisteren, een bewegen, als een zucht, een trilling, een lange golf naar ze toegekomen en al meer-en-meer sprongen er

op en stonden overeind en keken het glinsterende water af, en het kanaal dat door de spoorbrug in tweeën was gedeeld, werd één, want de brug draaide langzaam, langzaam tot hij dwars midden over het water op den eenen dikken pijler lag en een trein aan den overkant stond stil. Die menschen zouden dus ook den Keizer zien!

In een glinstering over het blauw kwamen de schepen eraan en haar handen werden ijskoud en haar hart begon te bonzen; heel, heel langzaam voeren ze aan, zachtjes duwden ze het water op zij, en ze leken in randen van zilveren blaasjes en belletjes te varen.

Heel voorop en alleen voer het grootste schip, het groote schip van den Keizer en toen zagen ze dus een oorlogsschip en een oorlogsschip is een wonderlijk gedrocht, heel anders dan de gewone schepen met balken en rijst die in de haven liggen, er zit van alles aan, en dit oorlogsschip was zoo groot en zoo hoog, dat je je hoofd achterover moest houden om er tegen op te kijken en over het blauwe water ging het als een ding uit een droom langs je oogen. Hoog bovenop stonden menschen, heel klein en alle handen wezen: de Keizer, de hooge Officiëren en de voorname Staatslieden. En er blonk iets dat zon ving, héél fel en dat iets was aan den Keizer. Dus zagen ze den Keizer, of eigenlijk den Keizer zagen ze niet, maar iets dat zon ving en blonk, héél fel, aan zijn lijf, — want een Keizer heeft een lijf en draagt kleeren.

En zoo voeren de schepen voorbij, maar geen mensch keek naar de andere schepen, allemaal alleen naar dat eene, dat voor ging, het groote grijze, met hoog bovenop de Keizer en de hooge Officiëren en de voorname Staatslieden.

En toen zijn ze naar huis gegaan. . en waarom heeft ze daar nu aan moeten denken? O ja! Omdat de meester zei, dat hooi niet geeft om je warme voeten te verkoelen, dat vader er niets van weet of dat zij vader verkeerd begreep.

„Moeder. . helpt hooi tegen warme voeten? Helpt het, als je hooi heenspreidt over je voeten om ze af te koelen?”

Wat is dat nu? Gelooft moeder het ook niet? Neen, want Moeder zegt, ze zou denken dat de voeten er eerder nog warmer door worden.

„Maar moeder. . waarom deed Vader dan hooi over onze voeten, omdat ze zoo warm waren dien dag toen de Keizer voer door het Kanaal?”

„Heeft Vader toen hooi over jullie voeten gedaan?”

„Ja zeker, moeder, ja zeker!”

Moeder staat even voor zich uit te denken.

„Zat er toen naast jullie een dikke boerin?”

„Ja, met twee dikke dochters. En ze hadden aan hun onderrokken prachtige kant en roode kralensnoeren met goud en er kwam een heele wolk warmte van ze af toen ze zitten gingen, die ook naar eau-de-cologne rook. .”

„Daarom deed Vader hooi over jullie schoenen.”

„Om die boerin en die twee dochters?”

„Ja, want ze keken telkens zoo. . naar jullie schoenen. . en jullie schoenen waren zoo stuk.”

O. . was het dat? Ze staat er een poos lang stok-stijf stil van te kijken. Hooi helpt dus toch niet voor warme voeten. Wat gelukkig, dat ze het maar niet tegen den meester volgehouden heeft!

DE BRIEF

Het kleine meisje, over het hekje gebogen, praat met het jongetje in het schuitje. Mooi ligt het schuitje op de sloot, zo hoog, zoo licht, zoo heldergroen en wit gebiesd.

„En hoe lang ben je nu al op 't Fransche school?”

„Al drie dagen.”

„En heb jullie al Fransch geleerd?”

„Al drie keer. Al zooveel woorden.”

„Zeg dan eens een Fransch woord.”

„Le pot... le matelot... le verre... il est triste... le malade... l'école...”

Hij noemt er nog meer, maar ze hoort het niet, er prikkelt en schrijnt iets achter in haar oogen en om haar mond trekt het ineens, zoo vreemd, zonder dat ze 't wist, dat haar kiezen schuurden langs elkaar heen. Het jongetje sopt met zijn riem in het water en laat spelend zijn schuitje wiebelen, zoodat in lange, malsche plooiën het water fluweelig uitwijkt naar weerszijden weg, tot aan de wallekanten en daar springt het dan eventjes bij de schoeiing op. Haar aandacht is mee-gegaan, bleef even gevangen en keert weer terug naar het jongetje in de schuit. Hij is veel mooier gekleed dan vroeger, op de gewone school.

„Draag je nu alle dagen een wit boordje? Moet dat daar, op 't Fransche school?”

Hij weet het eigenlijk niet, maar hij denkt dat het wèl moeten zal.

„Je broertje is toch niet bij ons gekomen, hè?”

Nu voelt ze de tranen opklimmen tot het randje van haar oog, om haar mond trekt het nog erger.

„Het kan nog wel... de brief kan nog wel komen...”

Zou hij dan al dat Fransch nog inhalen kunnen?"

Het jongetje in het schuitje luistert niet goed, hij vischt met zijn riem een sliert kroos uit het water en wil dan weer weg. Daar roeit hij heen en het kleine meisje kijkt hem na, maar ze ziet niets dan tusschen kleurschietende pijltjes wat groen van zijn schuitje en wat blauw van zijn buisje, waterig, zilver-vliezig trillend dooreen, . . . zóó vol tranen zijn opeens haar oogen gesprongen. Mooie kleurtjes geeft dat, wanneer de zon erin valt. . . maar daar schuift een wolk voor de zon, weg zijn de kleurtjes, wijder slaat ze de oogen open en als uit boorde-vollen kom rollen de tranen allemaal tegelijk op haar wangen neer —, ze zijn heel en al koud geworden.

En ze staat stil. Wat was er ook weer? Waarom heeft ze gehuild? Het overloopen van haar oogen bracht ontspanning, naar zoetheid zweemend, en nu weet ze niet meer. . . Maar dan kruipt het weer bij haar binnen en knijpt om haar maag — al drie dagen geleden begon de Fransche school en nog kwam niet de brief! En vader had zoo prachtig geschreven bij de gedragboekjes met bijna voor alles een vijf! En 't leek zoo vast te staan. Ze hadden het ook overal rond-verteld, zij vooral: haar broertje zou naar 't Fransche school gaan, naar 't deftige, voorname Fransche school.

Alleen de echt-rijke kinderen uit de groote huizen met tuinen en schuithuisjes aan de rivier, die gaan er van meet af heen, de minder rijken komen pas later, in de vijfde klas, waar het Fransch leeren begint en de kinderen uit hun straatje komen er nooit. Keesje Prins woont dan ook maar half in hun straatje, zijn huis staat op den hoek, zijn vader heeft een zeilmakerij, daar draaien ze ook touw, en vroeger stond er „touw-werk" met één w, maar nu is dat gelukkig veranderd. Voor de ramen, achter de binnenplaats zit al jaren lang dezelfde oude, kromme knecht met de vethoorn aan

zijn riem. Ze zijn geen rijkelui, maar ze zijn wel rijk; ze hebben een voordeur en een zijdeur, ze hebben een naamplaat en een glazenspuit; voor de ramen hebben ze schuine witte gordijnen en rechte witte gordijnen en daarachter donkerroode gordijnen met balletjes en dan ook nog horren met gladde, zwarte randen. Over dat alles heen gaan 's avonds jaloezieën dicht. Hun voordeur staat alleen op Zondag wel eens even open.

Tusschen de schuine witte gordijnen en de rechte witte gordijnen, op een hoog zwart tafeltje waaraan fijne koperen kettinkjes roerloos in boogjes hangen, staat een wonderlijk vreemd ding, — dat wel van suiker lijkt en dat wel van steen lijkt en ook wel van gestolten vet zou kunnen wezen, en het is . . een plant, maar nu zeker dood, en die plant stond eens heel diep, op den bodem van de allerdiepste zee van de heele wereld en een oom van Keesje heeft hem uit dat verre land naar hun huis gestuurd en nu staat hij daar stil en dood, op het hooge zwarte tafeltje, en de schuine gordijnen zijn ervoor in bochten opgenomen en de rechte witte gordijnen zijn aan weerskanten van achteren langs het tafeltje gelegd en je zoudt daartusschen door in de kamer kunnen kijken als de donkerroode gordijnen er niet waren en de jaloezieën bij zonnig weer. Zou in die plant, die gegroeid is op den bodem van de allerdiepste en allergrootste zee en daar jaren, jaren, jaren heeft gezeten, het geluid nog schuilen van die zee, als in een schelp? Keesje weet het niet, hij mag alleen op Zondag in die kamer en dan nog nergens bij of met zijn handen aan.

Voor het andere raam staat niet altijd hetzelfde, maar telkens wat anders. Soms rose en paarse hyacinten in bekertjes, met lange, blanke wortelslangetjes, waaromheen het water parelt en kleurt, soms tulpen als al te kromme kommetjes geel en rood, wonderlijk van binnen glanzend — zijn er geen bloemen meer, dan mag

het glimmend-porceleinen mannetje, zijn bakje groene plantjes op den rug, weer terugkomen voor het raam en uitkijken naar wat op straat gebeurt. Denk je je dat bakje in het groot, dan is het een bosch. . Ja, ze hebben veel. . en hun glazenspuit is van koper, zoo mooi als goud, de groene emmer ziet van binnen rood en als die nu vol water staat en de spuit op zijn breede gaatjesvoet erin, en als de zon dan schijnt. . dan kun je er haast niet voorbij, één en al kinkeling van rood met gouden weerschijn en van goud met rooden weerschijn, en zilverig goud, en goudig zilver. . Hun naamplaat is óók van koper en stralend in de zon en Keesje heeft een schuitje, het heet „Prinses” en stelten en schaatsen en een hoepel met den ijzeren stok eraan vast in een ring, en nu is hij naar 't Fransche school en heeft een wit boordje en een boekenzeil met een riem.

Overal over is nu de middagzon van September als een dun goud vlies, de vlierboom aan den overkant lijkt wel heel en al verguld. . een haan kraaide uit de verte. . zou ze dat kunnen hooren als het kwam van de „gouden boerderij”? Die is nu zeker weer net als ze hem éénmaal zag. Dan laten haar oogen de goudgroene blaadjes, de grijsgulden takjes weer los en rijzen peinzend op naar het strakke, stille hemelblauw.

Voor-cergister-morgen is de school begonnen. . en wat was de meester valsch. Waar Keesje en Maarten vroeger zaten, stonden nu plaatsen leeg, ze waren weg naar 't Fransche school, maar haar broertje zat er nog. En toen, terwijl hij op de leege plaatsen nieuwelingen zette, toen vroeg de meester ineens: „Zoo. . zit jij daar nog. . ik dacht dat jij te geleerd en te deftig was voor ons?” De anderen lachten en ze dorst niet kijken. Ze waren 's morgens al zo geplaagd en uitgelachen en dan, de teleurstelling zelf al. .! Zóó vast, zóó vast hadden ze erop gerekend. En het hielp ditmaal niet, dat ze bij vader klaagden: „eigen schuld” heeft vader gezegd -

wat hadden ze 't zoo voorbarig rond te vertellen? En nog hebben ze avond en morgen gewacht, maar nu zal de brief wel niet meer komen. Heintje Smit zegt het elken keer: voor háár broertje was de brief er allang toen de school begon, haar broertje is niet meer naar 't oude school teruggeweest. . haar broertje ging dadelijk naar 't Fransche school die in alles zoo anders dan hun eigen is: niet vlak aan de straat, maar achter een donkere poort en een binnenplaats, niet pas gebouwd van heldere roode steen, met breede ramen en nieuwe gordijnen, maar oud en groenig uitgeslagen hier en daar, en de ramen zijn smal en de gordijnen zijn vaal, en dat is nu allemaal juist voornaam en deftig. En door die poort zou hij alle dagen zijn gegaan, haar broertje, en daarachter op de plaats zou hij hebben gespeeld en met zoo'n dof-glanzend boekenzeiltje zou hij alle dagen thuisgekomen zijn, en ze zou zijn boeken hebben mogen zien en ze misschien eens hebben mogen dragen —, als maar de brief gekomen was!

Heintje Smit maakt nu veel praat, omdat háár broertje wel mocht komen op het Fransche school, verleden jaar, en nu al is hij niet eens verhoogd! Gebeurt dit weer, dan moet hij weg, maar Heintje zegt, dat hun vader dan opspelen gaat —, overal gaat hun vader dan opspelen, en dan zullen ze eens zien, zegt Heintje, of Piet ook blijven mag!

Niemand in huis begrijpt waarom de brief toch niet kwam. Moeder en Vader denken dat het komt, omdat ze Joden zijn, de anderen willen van Joden niets weten. .

Grijs-groen beslagen ziet ze diep onder het licht-trillend oppervlak beneden zich in de sloot haar eigen gezicht, haar over het hekje gebogen armen; tusschen het rood van haar wangen en het blank van haar voorhoofd maakt de diepe weerkaatsing bijna geen verschil. Het is vreemd, het is als had ze nooit eerder geweten

wat het beteekent, dat zij Joden zijn, tusschen de anderen die geen Joden zijn, dan nu ze daar staat en staart naar haar eigen gezicht in de diepte. Ze beweegt haar armen, het kind daar beneden in de sloot doet het ook en dat kind is zij-zelf, is zij-zelf. . Haar voorhoofd is incens beslagen van zweet. . en starend naar onder, maar nu zonder zien, komt haar denken uit gepeinsdiepten weer opgedoken: de aardige juffrouw van de handwerkles heeft gezegd: „Niets van aan, dat de Fransche bovenmeester een Joden-verfoeier, een Rosjoun zou wezen, ze kent hem te goed en ze zou het wel weten, neen. . het is de schuld van Piet Smit, die nu al zitten bleef en van zijn vader, die overal rondvertelt, dat hij opspelen gaat — een slechte man is Smit, zegt de juffrouw, een „sosieaal”, — wanneer Piet wordt teruggestuurd, en daarom durven ze nu geen arme jongens meer kosteloos toelaten op 't Fransche school!

Ze voelt nog dien prik van toen ze dat hoorde. . en als ze niet zoo heel veel van de juffrouw hield. .! „Arme jongens”. . is haar broertje dan een arme jongen en zijn zij arme-lui? O neen, wie dat denkt, weet er niets van! Ze hebben wel een beetje heel weinig geld, en vandaag is er bijvoorbeeld geen boter in huis, en straks krijgt ze daarom haar brood in melk geweekt, met suiker bestrooid, maar daarom zijn ze nu nog geen arme-lui! Arme-lui's vaders dragen petten en Vader draagt een hoed, arme-lui's moeders doen hun bocze-laars voor als ze uitgaan en Moeder doet het hare dan juist af —, arme-lui's kinderen dragen klompen, maar zij dragen schoenen, arme-lui hebben de tafel bij de ramen, maar zij in het midden, bij armelui wordt voor brood-eten nooit en zelfs voor middag-eten niet eens altijd gedekt —, zij mogen nog geen tusschen-beide-boterham eten zonder een servet onder het bord. Neen, ze zijn geen arme-lui; want al hebben ze geen glazen-spuut, geen naamplaat en geen jaloezieën. . ze hebben

de bruine zijden japon, en ze hebben „Grootmama en Grootpapa” op het portret en vroeger hadden ze ook nog de gouden bellen met de broche, die er bij hoorde, maar die zijn nu al jaren niet meer in huis. Moeder heeft ze uitgeleend voor geld — niet verkocht; want wat je verkoopt ben je kwijt — alleen maar uitgeleend, en de naam van wie ze nu heeft staat op een briefje en dat ligt in de secretaire bij vaders andere papieren. O, ze kan zich de broche en de bellen nog zoo goed herinneren — gouden franje aan een rondgebogen plaatje met sterretjes fijn erin gekrast — en eenmaal komen ze ook zeker weer in huis terug. In de bruine zijden japon is moeder getrouwd en die is ribbelig en zwaar en overal uitgesculpt en de schulpen zijn zelf ook weer geschulpt, en op het portret zitten grootmama en grootpapa rechtop naast elkaar en grootmama’s japon is heelemaal van satijn en breed gestreept en grootpapa heeft een bril en houdt zijn hand in zijn vest, en hij heeft Rebbe Heele Arjei geheeten en Arjei beteekent Leeuw! En moeder is een kleindochter van Rebbe Heele Arjei —, en ze hadden een sjoel in huis en de Joodsche knecht heette Ruben en de Joodsche meid heette Reggie. En als klein meisje heeft moeder daar in huis gewoond, en de meid, de Joodsche, niet de andere meid, mocht tegen Grootmama „Madam Soortje” zeggen, en moeder heeft geleerd van een klein zwart heertje met hooge schouders, dat was mijnheer Cardozo, en daarom kent moeder nog Fransche liedjes, maar wat ze beteekenen is moeder vergeten en zij kent ze nu ook, en als haar broertje nu naar ’t Fransche school was gegaan, dan zouden ze eenmaal geweten hebben wat moeders Fransche liedjes beteekenen. Want de handwerk-juffrouw durft ze het niet vragen, dan moest zij ze zingen, en denk eens aan dat ze de woorden dwaas uitspreken zou! Een beetje weet ze wel van allebei de liedjes, van het eene dat zóó begint:

„Vous avez pris
l'Alsace et la Lorraine. .”

En van het andere, nog veel mooiere, dat zoo droevig klinkt:

„Adieu adieu, ma belle France. .”

„France” beteekent Frankrijk, maar het klinkt veel mooier. En dan te denken dat ze arme-lui zouden zijn! Maar de juffrouw kon dat niet allemaal weten! Of. .? Neen toch. . neen! Dáár zal de juffrouw toch niet zijn achter gekomen? Of toch. .? Hè, haar mond voelt droog van den schrik. . als het nu toch eens uitgekomen was. . het geheim, het geheim van Stoffels!

Rrt. . ging het door haar hoofd. . en er was toch niets dan moeder, die tikte tegen de ruit. Binnenkomen en brood-eten moet ze en dan naar 't Joodsche school. Zal ze het nu. . zal ze het nu maar niet dadelijk vragen? Dat ze er toch niet eerder aan hebben gedacht, geen van allen.

„Moeder. . zou het kunnen zijn. . dat de brief niet is gekomen. . om dat van. . Stoffels?”

Met het half-uitgevouwen servet in de hand blijft moeder staan en kijkt peinzend voor zich uit door 't raam.

„Heb jullie daar dan met anderen over gesproken?”

O neen! Zij niet! Maar Stoffels zelf misschien. .?

Dat gelooft moeder niet.

Ja. . wie dan? Maar je kan het nooit weten! Want komen niet, in boeken, de diepste geheimen juist op de laatste bladzij altijd uit en wel op een manier, waaraan niemand zou hebben gedacht? Soms doen de kraaien het. Ja wel, in sprookjes, niet echt, dat weet ze natuurlijk wel, dat hoeft moeder haar niet te zeggen. .

„Zou het kunnen. .?”

Maar vrouw Komeijn roept uit de schuur om moeder, het is waschdag vandaag en nu heeft moeder

nog alleen maar tijd om gauw 't servet te spreiden, twee sneden brood vlug te brokkelen in een diep bord, te begieten met melk, te bestrooien met suiker. .

„Hier. . en zorg dat je op tijd bent straks voor 't Joodsche school.”

Ze heeft haar stoel naar de tafel geschoven en blijft nu soczen, den lepel in de hand, over haar bord met melk en brood. Wie zou toch zeggen, dat melk kon klimmen? En toch doet hij het, in de uitstekende korstjes omhoog, zoo vlug als een matroos. De kleine korreltjes suiker glimmen als oogjes, totdat de melk ze pakt, dan worden ze in 't weeke naar binnen geduwd en veranderen in plasjes zoet. Voor zoo iemand als die vlieg daar, is zoo iets een heele plas. . en hij treft het, nu heeft hij maar zijn slurfje neer te laten en te drinken, hoeft het niet eerst zelf te smelten. Die korrel daar op den rand is voor de vlieg een reuzenkandij, zou hij die merken? Hoe merken vliegen suiker? Ruiken ze die? Voor een mensch ruikt suiker niet. . je moest eens één oogenblikje den neus van een vlieg kunnen hebben! Nu is alles week, over de glimmende bruine korstjes bibbert de melk blauw, een moeras, een rond moeras is het bord, je zoudt er netjes in wegzakken en stikken! Maar nu heeft ze nog geen hap gegeten, gauw dan maar, kwaad smaakt het niet, maar een versche snee met boter heeft ze toch liever!

Zou het geheim van Stoffels uitgekomen zijn. . ? Zou hij het zelf hebben verklapt?

Elken Woensdagmiddag komt Stoffels met zijn kleine karretje, waarop de rammelende gele balletjesbussen staan, in zijn grijze jasje, met zijn grijze baardjes, die wel handvatsels lijken en hij zet zijn karretje op den domp en hij belt en moeder komt op de stoep. Vijf bussen zijn er en in elke beurt om beurt, gaat zijn hand, heel diep en komt weer boven, uit de grijze jasjesmouw schuift in een vaartje de blauwe boeze-

roenemouw met het witte steenen knoopje aan de pols, telkens te voorschijn en telkens weer weg, als een slak in zijn huisje en wanneer je even vergeet dat het de arm van Stoffels is — o, dan is het zoo'n gek gezicht!

Vijf keer gebeurt het, vijf keer kletteren vijf balletjes in de trommel, dat is voor vijf centen balletjes: een keer vijf zwarte, die smaken naar stroop, een keer vijf wit-en-roode, die smaken naar pepermunt, en een keer vijf geel-en-bruin gestreepte, die smaken naar kaneel, een keer vijf witte doorschijnende en een keer vijf roode doorschijnende, die smaken alleen maar zoet, in het trommeltje springen ze dadelijk door elkaar. Dat is voor een stuiver balletjes samen en dan geeft moeder aan Stoffels . . vijf-en-zestig cent! En dat is nu het geheim, dat geen mensch mag weten: Stoffels heeft twee beroepen! Hij is balletjes-man en hij is ook geld-op-haler van een heel vreemde en verdrietige vereeniging en die heet Begrafenis-Vereeniging, omdat het zooveel geld kost als er een doodgaat! Voor de rijtuigen en voor den aanspreker en voor alles. Maar wie nu elke week geld aan die Vereeniging geeft, krijgt dat allemaal van die Vereeniging als er een dood is! Foci, hebben ze gezegd, toen moeder ze dat vertelde, foei, wat een verdrietige Vereeniging —, en mogen dáárom de menschen niet weten dat moeder er lid van is? Neen . . neen . . dat was het niet, maar het is eigenlijk een vereeniging voor arme-lui! Zulken waar de dokter voor niets komt als ze ziek zijn! Aan hun dokter stuurt Vader het geld in een brief als het jaar om is.

En daarom doet moeder of ze van Stoffels enkel voor vijf centen balletjes koopt en moeder geeft hem vijf-en-zestig: het gaat den bureu niet aan.

Maar ja . . geen één boek kent ze of het geheim kwam vóór de laatste bladzij uit . . misschien is de juffrouw er toch achter gekomen en dat ze daarom van arme-jongens sprak toen ze háár broertje bedoelde,

die toch een achter-kleinzoon van Rebbe Heele Arjei is! En moeder leek ook niet heelemaal gerust. Was moeder maar niet van die verdrietige Vereeniging lid geworden. Dan had de meester niet tegen haar broertje in de volle klas kunnen zeggen: „Ik dacht dat jij te geleerd en te deftig voor ons was.”

Hè, ze zou wel weer zoo kunnen huilen. Haar zakdoek.. waar? In den zak van haar mantel die op den kapstok hangt? De kamerdeur heeft ze al open maar verder komt ze niet.. Want wat ligt daar en blinkt daar voor wits op de mat? De mat is vuil-bruin en het schittert hel wit, de mat ligt recht en het viel door de gleuf in de deur er luchtig en schuin boven op.. zoo drijft soms een weggegooide of verloren bloem hoog en luchtig op de troebele sloot. Ze gaat er naar toe en blijft achter de gesloten buitendeur er even naar staan kijken, bukt zich dan en raakt het aan en neemt het op, het voelt koel en glad en deftig en zwaar in haar hand en Vaders naam staat er op.. En zou het nu toch nog, o, zou het nu toch nog..? Al licht en zoetheid wordt het nu diep binnen in..

Ze kreeg bijna de deur in 't gezicht.. zoo vlak als ze er achter stond nu Vader is binnengekomen. Kijk Vader.. een brief! Is het de brief, Vader? Is het toch nog de brief? Nu ineens prikt het weer zoo achter haar oogen als wou ze, en waarom nu, gaan huilen! Is het de brief, Vader? Hij werd daarnet door de deur gegooid.. ik kwam uit de kamer voor mijn zakdoek.. hij lag midden op de mat.. de mat was bruin.. de mat lag recht, de brief was er schuin boven-op komen glijlen.. Is het dan de brief, Vader? Hij was zo wit, hij voelde zoo koel, zoo glad, zoo zwaar.. Maar Vader hoort niet, Vader leest.. Het is de brief! En haar broertje gaat naar 't Fransche school.. en morgen mag hij al komen.

Morgen gaat ze alleen naar het oude school terug. En

als de meester dan vraagt, waar haar broertje toch zit, dan zal ze zeggen: „Mijn broertje komt niet meer terug, meester, mijn broertje is naar 't Fransche school. Want gisteren is de brief gekomen!”

ZOUDEN DE GROOTE MENSCHEN HET NIET GELOOVEN...?

Dit hoort tot het wonderlijkste, dat er te beleven valt: dingen kunnen veranderen, dingen die dood zijn, dingen die een ander leven leven, huizen en boomen, wolken en lucht. . ze kunnen veranderen door gebeurtenissen, die hun niet aangaan en die ze immers niet eens begrijpen kunnen. . het is wonderlijk en toch heeft het plaats en verleden week Woensdag hebben ze het heel duidelijk gezien. .

Wie zijn werk met al te veel fouten en slordig geschreven den meester in handen geeft, krijgt het terug en er staat „overmaken” onder —, zóó lijkt het wel te zijn gegaan met de dagen van die week, die nu alweer „voor veertien dagen” heet. Daarvóór nog had een donkere storm een halve week achtereen geblazen, toen kwam er rust, stilte, maar nog geen zon en alles bleef vochtig, donker en koud. „Overmaken” zal er hebben gestaan onder dien eersten stormloozen dag —, want de volgende gaf tegen den middag wat hemelblauw en een piertje zon, maar toch nog niet genoeg, en „overmaken” moet het weer geheeten hebben: in den nieuwen morgen praalde de hemel helder en strak voor meer dan de helft, maar o, het was nog zoo koud en de storm, uitgerust, dreigde zoowaar weer los te breken, daarom „overmaken” maar weer, want niets scheen ditmaal voor de aarde en voor de menschen goed genoeg te zijn. . het werd al stiller, al luwer, al helderder, en dien Woensdag scheen, een week vóór Paschen, de lente gekomen!

Niets kan heerlijker zijn dan op zoo’n dag bij het uitgaan van de school op de hooge stoep te staan, de

zon in en den vrijen middag tegemoet kijkend, zóó hadden ze het zich gedacht en toen het uur er eindelijk was. . en ze er stonden, toen ging daar met geschuifel van schoenen, met geklepper van klompen een heele drom menschen voorbij, en stuwde en golfde rondom twee agenten van politie, die voerden met strakke gezichten een man tusschen zich in.

Ze sprongen de stoep af en mengden zich in de rest en iedereen had oogen en mond wijd open, en uit monden van jongens, van vrouwen en mannen die het bij brokken elkander toewierpen, over een weer, dronken hun ooren en vlochten hun gedachten, het ontstellende, het hart-benauwende nieuws: er zijn twee moorden gepleegd, een oude vrouw en haar dochter werden door den melkboer dood in hun bloed gevonden en die daar gaat tusschen de agenten, is van den moord verdacht, en ze kennen hem, het is Harm Blok, en er zat bloed aan zijn handen en bloed in zijn haar!

Ze zijn meegeloopen, schoon ze weten dat ze rechtstreeks uit school thuis moeten komen, maar ze konden niet weg, ze moesten kijken naar het gezicht van den man die misschien twee moorden heeft gepleegd, naar zijn gladde roode hoofd met de felle, lichtblauwe oogen boven de donkerblauwe trui die zijn borst omspanst. En toen ze rondom zich hoorden zeggen dat hij toch niet de moordenaar was en het bloed van een konijn, hoopten ze allebei dat de man die dat zei ongelijk mocht hebben —, anders zouden ze geen moordenaar hebben gezien!

Twée dagen later liep Harm Blok weer over straat, alleen, met losse handen en een jongen op school, die dichtbij hem woont, vertelde dat hij met geweldige vloeken wraak had gezworen aan iedereen. . en daarvoor is hij den volgenden dag weer opgepakt!

Namen worden gefluisterd, dronken Thijs met zijn zwarten baard, die altijd grinnikt in zichzelf en zijn lijf

in dwaze bochten wringt, wordt nagekeken en door wie moedig zijn nagewezen, maar najouwen durft hem geen mensch — hij loopt met open messen in zijn zak, hij slaapt met open messen in zijn huis, hij houdt zich dronkener dan hij is!

En onderwijl zijn de stomme dingen, de dingen die dood zijn of die een ander leven leven, wonderlijkerwijs veranderd. De hemel die hoog en blauw boven het stadje staat, de boomen, waaraan wel geen blaadjes nog, maar dikke gezwollen knoppen zitten, de huizen der straten in rijen geschaard, het zonlicht, in warme scheuten, in gouden vleugen afdalend uit den hemel door de klare, blinkende wijdden heen, ze schijnen er van te weten en ze schijnen er bleek en bang en akelig van te beven: er gaat een moordenaar door de straten, er slaapt een moordenaar in een der huizen, er is vermoord, vermoord, vermoord. .

Boven en rondom het huis waar de blinden en deuren stijf gesloten zijn — daar werden de vrouwen gevonden in plassen bloed! — schijnt het op klaarlichten dag te spoken, het ritselen van de boomen in het tuintje is als een rillen van ontzetting en angst! Ze kunnen ook niet vluchten, ze zitten vast in den grond, moeten blijven en alles aanzien wat daar mogelijk in den zwarten nacht gebeurt. Je durft er niet langs en je kunt er niet voorbij en het woord „moordenaar” is overal, in elk geluid, het vervolgt je, het stoot af en trekt aan als een vreemd, valsch-flakkerend vlammetje.

Nog strenger is ze nu ingeprent, zonder omweg uit school naar huis te komen; in den avond mogen ze niet uit en tegen den nacht schuift vader zelf de grendels voor de buitendeur. Zoo gaat het in alle huizen en ook vanavond zullen daar sleutels en knippen op schildwacht staan, maar zij alleen zullen slapen achter ongegrendelde en ongesloten deur, omdat het de Nacht van de bijzondere Bewaking is.

Eén nacht in ieder jaar — want de tweede seider telt

met de eerste voor één, als een herhaling — ieder jaar sinds dien Nacht in Egypte, dat door alle huizen de onzichtbare Doodsengel waarde en uit de eerstgeborenen het leven sloeg, maar de huizen van de Joden ging hij voorbij — en op het prentje in de Hagada liggen de zoontjes dood te bed, de kalfjes op stal met vier pootjes in de hoogte — sinds dien nacht ieder jaar slapen de Joden in Bijzondere Bewaking dienzelfden nacht.

Ze weten nog van verleden jaar hoe het was. Ze lichtten den schotel op elk met één hand en spraken langzaam en gezamenlijk de woorden: „Keho, lagmo, njanjo.” „Dit is het brood der ellende, dat onze vaderen aten in Egypte.” En dan:

„Elkeen, die honger hebbe, kome en ete, elkeen dien het benoodigd is, zitte met ons aan om het Paaschfeest te vieren, dit jaar als knechten, het volgend jaar als vrije mannen, dit jaar hier, het volgende jaar in Jeruzalem. . . .”

En bij dat plechtig-uitgezongen „Jeroesjolojem” wordt de schotel uit de handen neergelaten, voorzichtig, opdat het voetstuk van in wit servet gevouwen matsos niet breke, en vader wenkt en een van hen beiden rijst zwigend op om de deur te openen voor „Elkeen die honger heeft,” om te komen en te eten. Verleden jaar heeft zij het mogen doen.

Een stil en vochtig donker hing geluidloos in de straat, van de buurhuizen schuin-over waren niets dan de goudlichte rechthoeken der ramen zichtbaar en met zacht kloppend hart keek ze naar weerskanten de straat af, waar niemand ging, spiedde onder den olm of ook uit het duister onder de zachtbewogen takken de vurig verwachte Vreemdeling te voorschijn treden mocht. De hongerige, hem dien het benoodigd is, om te komen en te eten aan hun tafel, hij, of Hij-Zelf. . Elijjenowe ¹⁾ maar bij die gedachte is haar een rilling over achterhoofd en rug gegaan en ze heeft zich om-

gekeerd en de paar stappen tot de kamer reppende afgelegd, om wat haar volgen kon uit de opengelaten buitendeur. Ook om Elijnowe blijft het huis ongegrendeld in den Nacht der Bijzondere Bewaking, want komt hij ooit, hij komt dan, neerdalend uit den vurigen Wagen, waarin hij eens ten hemel voer. En vindt in de huizen het glas wijn met matsos toegedekt tot welkomst en tot teeken en in het holste nachtelijke donker steekt hij de Bazuin „Tekang Sjoufar” om te verzamelen, wat verstrooid is naar de vier hoeken der Aarde. . . Arbang-kanfous-hoörets.

Voor alle gevaren behoed —, maar wisten ze ooit van zulk een vervaarlijk en dichtbij gevaar als een moordenaar in de straten, die langs de huizen sluipt en met één greep het hunne openen kan? Openen zou kunnen, in elken anderen nacht dan in dien der Bijzondere Bewaking!

Ze denken niet aan den hongerigen Vreemdeling, niet aan Elijnowe, maar aan den moordenaar, die in donker door de straten sluipt.

Is het Harm Blok, met zijn gladde, roode gezicht en felle, lichte oogen? Zijn borst ging zacht op en neer in de donkerblauwe trui, de wollen balletjes rolden van elkander af en weer tegen elkander aan, en hij keek of hij zijn tanden stijf opeengebeten hield, toen hij tusschen de agenten-van-politie ging. Is het dronken Thijs met zijn ongekamden baard en woeste krullen, die grinnikt en grimast en zich dronkener houdt dan hij is?

Ze hebben den schotel opgeheven, ze hebben den schotel neergezet en na „Jeroesjolojiem” werd het ineens heel stil, vreemd stil en Vader wenkte en haar broertje stond op en ging de buitendeur openzetten. En in haar hoofd zong het: „Al die honger heeft kome, al die honger heeft kome. . . en dan niet verder, maar telkens opnieuw —, in de kamer was geen geluid, en

van de straat kwam geen geluid. Toen was haar broertje weer terug, hij lachte even, kwam weer zitten, de seider ging verder en even later werd, als steeds, de deur weer dicht, maar niet op slot gedaan.

De ernstige seider duurt tot waar in de „gode” staat: „Men brengt de spijsen op en eet naar welgevallen,” dan komt het avondeten en daarna begint de na-seider, vroolijker, luchtiger. De zangen waarin ze altijd denzelfden klank terug hooren komen, mogen ze zingen met joligen nadruk en grappigen klem. In de opsomming van wat God door de eeuwen heen in het nachtelijk uur voor de Joden deed, komt aan het einde van elke wonderdaad „Ba-lailo”²⁾, als een sprongetje-in-de-hoogte na de trippelend-zachte eentonigheid van den langen zin. En in het „Egod Elouheinoe sjebasjomajiem oe-woörets” dat in den telzang elken keer terugkomt — Eén is God en Twee de Tafelen en Drie de Vaderen en Vier de Moederen en Vijf de Boeken en Zes de Afdeelingen³⁾.. maar Eén is de God des Hemels en der Aarde jubelt zoo’n verblijdenis en zoo’n heerlijke zekerheid, dat zou je toch niet zachtjes kunnen zingen! Dat hoeft dan ook niet als je maar niet schreeuwt.

Vader had ditmaal niets te verbieden, Vader had ditmaal ook niet te kijken toen ze aan „Tisjngo jargei leido”⁴⁾ kwamen of ze weer, als verleden jaar, heimelijk lachend schuin-uit verstoken naar elkander keken, ze zongen schier gedachteloos, hun denken vooruit naar den moordenaar en dat ze straks zouden slapen achter ongegrendelde deur in een huis, met de hand te openen, en dat toch niet geopend worden zal, door de Bijzondere Bewaking. Hoe zal dat voelen, zóó den nacht in te gaan, hoe zal dat zijn, te bed te liggen in het verstilde en verkoelde huis en niets te hooren dan, misschien, den stap van den moordenaar of... het ontzaglijk suizelen, door de lucht, van den Vurigen

Wagen. Dan mogen ze niet opstaan en niet kijken, zegt moeder —, hoe zouden ze het ooit durven? — ze zullen het gezicht in het kussen drukken en in stilte en donker zullen ze wachten, totdat de Bazuin wordt gestoken — Tekang Sjoufar — en dat zal schrikkelijk zijn, een geluid, vervaarlijker dan donder, daar het immers over de gansche aarde moet worden gehoord! En dan pas zullen ze opstaan en volgen. .

Omdat ze naar dat eene hun gedachten vooruitgezonden hadden, is de seider niet als anders geweest, open en helder, maar als het gezicht van een dame achter haar voile verborgen.

En nu gaan ze naar bed.

Onder den zilveren Kiddesj-beker gevuld met den donker-bruinen rozijnen-wijn staat een schoteltje van het fijne, bloemige pèsach-porcelein, en het stuk matso ligt er bovenop, het is een welkomst en een teeken voor Elijnowe, het staat midden op het witte tafelkleed, dat den donkeren nacht doorlichten zal, het staat heel stil op de wijde, witte vlakte en ze kijkt naar den beker om, eer ze te bed gaat. De nacht begint. Hoe was de hemel daar straks? O, de heele ruimte waar de zon heerscht over dag, diepdonker, kool-zwart met sterren beflonkerd, maar zonder maan.

Ze ligt in bed, stil op den rug, oogen wijd open. Ze hoort Vader en Moeder nog op, die gaan nu ook gauw slapen. Elken avond vroeg Moeder aan Vader: „Is de deur wel dicht? Ook de achterdeur? En zitten de ramen op hun pennen vast?” Ze hoorden het en waren gerust. Vanavond heeft Moeder niets gevraagd en zal ook niets vragen.

Ze is volstrekt niet bang. Het is heerlijk, gevaar dichtbij te weten en niet bang te zijn, het is als een omzweering, voelbaar, die Bijzondere Bewaking, het is zoet, roerloos te liggen in donker en niet bang te zijn.

En ze bedenkt —, dit is eigenlijk de heel-eenige nacht

in het jaar, dat ze niet bang is! Want wel altijd wordt het huis tegen de buitenwereld gegrendeld, en nooit eerder dan nu was er een moordenaar. . maar is er niet het vreemde suizen binnenshuis, en de zonderlinge geluiden en de herinneringen aan wat je in boeken las. . en je droomen. . o, je droomen vooral, droomen vol van verschrikkingen waarvoor geen woorden zijn? En ééns was er een stil, wit schijnsel dat naar binnen flikkerde. . en lang geleden heeft zich Wolters de scharensleiep opgehangen en wat waren toen de nachten benauwd. En nu is er de moordenaar. Vader en moeder passen op hun kinderen —, vader zou zeker voor ze vechten en moeder met ze vluchten, doch dit is een Bijzondere Bewaking! Ze wil nog lang niet slapen, ze wil die omzweving blijven voelen in het donker, het Donker, dat ze evenmin als de zon ooit recht in het gezicht durft te zien, en waarnaar ze nu onbevreesd de oogen wijdopen houdt toegekeerd. .

Haar handen liggen met gespreide vingers naast haar onder het dek, op de matras, haar keel voelt zoet en een beetje vol, ze moet even slikken, ze moet ook even bewegen, en legt zich dan weer stil. Nu gaan Vader en Moeder naar bed, ze hoort ze gaan —, ze loopen zacht, zeker denken ze dat de kinderen al slapen. En ze lacht stilletjes voor zich uit, en trekt even de knieën op, en haar ogen zijn nat. Dan luistert ze weer in het suizende duister. .

Voor ze 't zelf recht weet, zit ze overeind in bed en haar bloote beenen hangen slap over de beddeplank en de kou overkruipt ze; tot boven de knieën trok ze in de vlugge beweging haar nachtpon op. Bij elken adem tikt het even in haar keel, rillingen trekken door haar heen, haar hoofd voelt ijl en duizelig vreemd.

Ze hoorde Vader en Moeder in donker loopen, ze hoorde Vader en Moeder in de stilte heel zachtjes praten, toen ging Vader naar de straatdeur en Vader

draaide de sleutel om in het gat. Vader schoof de grendels ervoor, de boven-grendel en den ondergrendel. Vader deed het zoo zacht maar ze hoorde het toch en toen Vader terugging, en nu werkelijk naar bed, hoorde ze duidelijk Vader ademen!

Haar beenen zijn zoo koud —, ze voelt ze bijna niet meer en die kou doet ook pijn in haar hoofd, en toch trekt ze haar beenen niet terug en schuift ze weg in de warmte onder het dek en ze legt ook haar hoofd niet neer, maar ze blijft zitten zooals ze zat, een ijl suizelen in haar hoofd, stilte en donkerte om haar hoofd.

Waarom heeft Vader de deur gesloten met sleutel en knip? Waarom heeft Vader het zoo stil en zoo laat gedaan? Acht Vader den moordenaar sterker dan den Doodsengel in Egypte? Vertrouwde Vader niet op de Bijzondere Bewaking?

Gelooft Vader misschien niet in de Bijzondere Bewaking?

Ze wordt, zoo zittend, te koud en te moe, ze wil gaan liggen. Maar het kussen is koud, de matras is koud, en de koker, waarin ze haar beenen schuift, is koud. Haar hoofd doet pijn en ze sluit de oogen. . er is geen omzweven van Bijzondere Bewaking meer. . het donker suist leeg om haar heen. . ze is bang.

Banger dan ooit dezen Nacht, dien van de Bijzondere Bewaking. Banger nu achter sleutel en knip dan ze ooit kan zijn met wijd-open deur, in dezen of eenigen anderen nacht! Bang voor den moordenaar, den glad den, lichten stillen, of den kroezigen donkeren, gri-massenden. . bang voor Elijenowe, die neerdalen zal in den vurigen wagen juist dezen nacht en die hun deur gesloten zal vinden en bij hen zijn glas niet leegdrinken en zijn matso niet eten zal. En hij zal hen met doofheid slaan, en ze zullen de Bazuin niet hooren en ze zullen achterblijven als al de anderen opgaan naar Jeroesjolajiem. .

De nacht was al bijna voorbij toen ze wakker werd, grauw-zilver morgenlicht liet het hooge, kleine muur-raam door, en buiten geluid, nuchter en fleurig, karren en kippen en honden en de smederij.

Iets was er. . wat was er? Ze is het bed al uit! Ja. . de grendels zitten voor de deur en de sleutel steekt nog omgedraaid in het gat.

„Heb jij het ook gehoord, gisteravond. .?”

Hij heeft het ook gehoord.

„Gelooven ze dan niet in de Bijzondere Bewaking, de groote menschen, gelooven ze ook niet dat Elijenowe komen zal, in dien nacht?”

„Och. . ieder jaar zeggen we immers allemaal tegen elkaar: „Het volgend jaar in Jeruzalem” en bij Kaas sparen de kinderen al op voor de zilveren bruiloft, dat is over anderhalf jaar en Schmoel Konijn wil tegen den zomer een huis laten bouwen. . en hij heeft den grond al gekocht en betaald. .”

Ja, het is waar. Ook dat is waar. En ze heeft er nooit aan gedacht. . Elk jaar één keer zeggen de menschen het elkander te hopen: dat ze den volgenden seider zullen vieren in Jeruzalem. . Jeroesjolajiem is mooier! — en alle andere dagen maken ze hun plannen en bouwen ze hun huizen voor de toekomst en tot die toekomst wordt Jeroesjolajiem niet gerekend. En zij heeft daar nooit aan gedacht, het is om haar heen gebeurd en ze heeft het niet opgemerkt. Dat is vreemd. . maar iets anders is vreemder en angstiger vreemd. .

Dat Elijenowe eenmaal zal komen in den nacht, in dien Nacht, in dien der Bijzondere Bewaking, — zouden de groote menschen dat dan eigenlijk niet gelooven. .?

AVONDWANDLING

Ze weet zelf niet waardoor het is, dat ze nu hier in den avond langs het water wandelt, in plaats van, als andere dagen, met het boodschappenmandje dadelijk te zijn teruggekeerd, om dan nog bij huis wat te spelen achter het pakhuis over het bruggetje, totdat de schemering haar en de anderen de deur in drijft, bruggetje en pakhuis cenzaam achter blijven, wachtend den nacht. Waarom ging ze niet terug, toen ze had gezien, waarvoor ze kwam? Ze weet het niet en in mijmering zichzelf ondervragend, loopt ze steeds door, steeds verder van huis gerakend, langs den breeden weg, waar de oude boomen staan, tegenover de groote, donkere heerenhuizen met hun rozigpaarse diep-spiegelende kleingeruite ramen; temidden van hun breede tuinen, die glooiend afloopen naar het water toe in koele voornameheid teruggetrokken schijnen ze de boersche winkeltjes en de vale planken werkmanshuisjes, links en rechts, waartusschen ze staan als verdwaald of verbannen niet te willen zien.

De breede gapingen tusschen de huizen geven bij poozen aan den boomen-kant het lage, vlakke groene land, aan den huizenkant den traag-vloeienden stroom te zien.

Vreemd, als het gezicht van een bekend mensch in verkleeding, is die weg-sstraat tegen den avond van weckschen dag, voor wie hem alleen van Sjabbos en Joumtouf-middagen kennen, dommelig in zomer-zon, zacht-overstraald van najaarsgoud of klaar en koel in winterdaglicht. Zijstraatjes loopen het lage weiland in als voor de gezelligheid met de slootjes een eindweegs mee, die ze dan ineens weer laten stikken, zoodat de

slootjes teleurgesteld en eenzaam verder kronkelen, zoover je kunt zien —; de erfjes naar den slootkant af, over de grillige groene getimmerten, waarvan ze de bestemming niet kent, groeien de groene gewassen, waarvan ze de namen niet weet, het is een vreemde wereld heelemaal, en omdat ze er alleen op feestdagen komt, zweeft er ook nu om alles iets van wijding en rust, en soezige, zoete verveling. . . .

Maar vandaag op school vertelden er een paar: in den nieuwen sigaren-winkel vooraan die straat is iets wonderbaarlijk prachtigs te zien: er staat een speeldoos in de étalage en daar dansen drie dametjes boven op, onder een hoogen boog van sigaren-kistjes. En ze zijn in louter satijn, met klinklaar goud omboord, en één is papaver-rood, één is gras-groen, één is sneeuw wit, hun satijnen slofjes zijn zwart, hun fluweelen baretten zijn wit en als ze dansen golven de pluimen wuivend de hoogte in!

Zoo vertelden ze, en toen ze het zag bleek het mooier nog, neen toch, maar het bleek anders-mooi dan wat ze luisterend zich voorgesteld had.

Ze stond voor den winkel en het late daglicht ving alle dingen in een doorschemerd, paars-achtig blauw —, maar in geen van de andere winkels brandden nog de lampen. Zeker had hij niet langer kunnen wachten, de nog-jonge man met zijn roode gezicht glimmend vlak onder het kroontje achter de toonbank, zeker moet hij hebben gebrand van ongeduld, om zijn nieuwen winkel in stralenden schijn als een schat, als een fonkelend juweel open te leggen; om onder de gouden lampen de roomige verf te doen stralen, om zijn dansende poppetjes te vertoonen voor de menschen buiten het raam, die omhuld staan in het blauwig-paarse late licht van een stillen dag.

En ze keken, hoe keken ze! Niemand sprak. Het was ook wel om ademloos, eindeloos bij te blijven kijken en

luisteren. Op de hooge lichtgele doos als op een troon of een podium, waar rondom heen een breede plek van de zacht-groene stof, die de planken bekleedt, eerbiedig is vrij gehouden —, pas daarbuiten liggen de lange witte en de korte bruine pijpen, de goudpapieren pakjes „sjek”, en de losse vellen tabak, ruig en bruin als dierenhuidjes — vlak onder een helle, witgloeiende lamp dansen de dametjes, draaiend op de punten van hun zwart-satijnen slofjes, waaruit de wit-zijden kousebeentjes omhoog gaan en verdwijnen onder de korte, wijde rokjes, goud-omboord, wiegel-zwenken ze aanhoudend de satijnen lijfjes —, in de sierlijke boog van geheven bloote armpjes houden ze de hoofdjes schuin omhoog, de gezichtjes lachen, en losjes boven op de luchtige rosblonde kapseltjes staan de baretten met de pluimen die golvend opwaarts streven in de beweging van den dans.

En er is een toovering van licht, zóó veelvuldig, dat je niet begrijpt, hoe enkel een onbewegelijk lamplicht het teweegbrengen kan, felle fonkelingen over het goud, onophoudelijk verspringend, als waren de omboordsels met juweelen bezaaid, sterke, strakke glanzingen over het satijn, en in de plooiingen van het fluweel teere, zoete, diepe streelingen.

Een tinkeling van klankjes, fijntjes en kleintjes — is het een danswijs of zoo maar loutere muziek? — heel hoog en een beetje neuzig, binnen in de gele doos op geheimzinnige wijze teweeggebracht, ijlt als damp omhoog tegen den hoogen boog, als een luchtig-gemetselde breede poort, van sigarenkistjes —, wordt daardoor weerhouden, wordt daarin gekeerd en ruischt daaruit neer als een sprietfontein in een zomertuin over de glimlachend-opgeheven gezichtjes, de zwenkende lijfjes in hun onverpoosden wiegeldans, over den lichttoover van gouden fonkeling, satijnen glanzing, fluweelen streeling. . . . licht lijkt één met klank te zijn geworden.

Alle andere winkels blijven bescheiden in donker, ze begrijpen dat ze zich bij dit prachtige maar liever achteraf moeten houden en de huizen aan den overkant staan stil en verwonderd in het blauw-paarsige late licht.

Die groote, luchtig gemetselde poort kan de voorhal zijn naar een paleis, en daar ergens, diep weg uit schemering en onzichtbaarheid kijkt een keizer toe hoe ze dansen, hoe zijn danseressen dansen voor hem, in de lichte poort van zijn donker paleis.

En elke „steen” pronkt met een kleurig prentje, landschappen, dichtbij en onbereikbaar ver tegelijkertijd, wonderblauw water en wondergroene boomen en de palmen steken hoog uit boven de roode daken van de platte witte huizen die boven op purperen heuvels staan —, wonderlijke koebeesten trekken beneden in het dal zwaarbeladen lage wagens voort, koffiebruine mannen met bloote beenen en roode broeken loopen héél rechtop ernaast, groene takken voeren ze als zweepen, meisjes dragen korven, waaruit bruine pluimen zwieren en haar hoofddoeken zijn oranje en haar rokken zijn groen, het is een bonte tooverwereld over de hoofden der danseresjes uitgespannen en de heele boog is vol met tinkeling van muziek, en de landschappen hebben namen, onverstaanbaar en zoet, aangrijpend en vol geheimenis als van-ver-komenden wind. . . . en die evenzoo vreemd de borst bewegen en het hart vervullen: Colorado Claro, Crema de Cuba. .

Uit de halfopen winkel deur kwam de reuk van de sigaren: vanille met iets scherps erdoor en terwijl ze stond te kijken en te luisteren — al meer menschen naast haar en achter haar, een zwellende donkere drom — scheen het alsof alles hoe langer hoe meer beteekenen ging, iets anders nog beteekenen ging dan dansen en muziek en mooie namen en tooverij van licht, maar toch ook wel dat. . . . en ze stond heerlijk verzonken,

als maakte ze zelf deel uit van de muziek en de lichttooverij —, totdat een lange man, vlak bij haar oor, ineens tegen haar zei: „Zeg jij, kijk jij er alle moois niet af!”

Heeft ze toen misschien zoo raar dien man in het gezicht gekeken, dat daarom alle menschen lachten? Hij had een bruin gezicht met scherpe, zwarte groeven, een baard als van tabak en lange gele tanden.

Eer ze het wist en zonder dat ze zelf begreep waarom, heeft ze zich haastig, als verjaagd, door het menschenkluwen weggedrongen en toen ze er buiten stond, in het koele licht, had ze spijt van haar mooie plekje aan het raam. Tusschen de donkere lichamen ving ze alleen nog maar glimpen licht, doorvonkt van kleur —, en het leek haar heerlijker nog en begeerlijker nog dan toen ze daar stond in den overvloed, maar de muziek ging verloren in het zacht-joelend murmelen achter haar aan.

Toen was het dat ze ineens en zonder overleg met zichzelf, alweer niet wetend waarom, doorliep den weg nog verder op, almaar verder van huis afrakend, terwijl ze anders altijd dadelijk met haar boodschapmandje huiswaarts keert. En vlak voor haar eigen gezicht, in de lucht, vond ze gedurig het gezicht van dien man, die dat zei „kijk er alle moois niet af” hinderlijk, zooals een wit-gloeierende lichtstip de oogen hindert, die te lang hebben gestaard in de lamp en daarna zich naar het donker wendden. Daarbij door haar heele lijf een plagerig, wriemelig gevoel, als was haar gewelddadig een mantel of deken, waarin ze warm zat geborgen, ontruikt, of een uitgezocht hapje tot het laatst bewaard vlak voor den mond haar uit de hand geslagen, datzelfde en toch weer anders.

Ook het wakker-worden uit een droom juist als het gebeuren gaat, juist als je binnen mag, lijkt er wel op, en zooals je dan uit alle macht de slaap weer probeert

te vatten om je weggevluchten droom te achterhalen en voort te zetten, waar hij brak, zoo begeert ze nu ook dat vreemde, week droomachtige, dat was in haar en om haar, weer terug en . . . o juist, nu weet ze het ook meteen, daarom sloeg ze den weg in, die van huis af leidt, aan den Oostkant van den stroom.

Ze gaat door blauwig-paars namiddaglicht, maar wanneer in de gapingen tusschen de huizen, het breede water plotseling te voorschijn komt en bloot ligt onder haar oogen, dan brandt haar een rood-oranje gloed in het gezicht en ze kan onmogelijk verder gaan, zoo mooi als het daar is, over het water aan den overkant. Huizen en prieëlen en schuitenhuisjes en de hooge boomen liggen als een lange rij van uitgeknipte prentjes tegen den effen-gloeienden hemel aangeplakt —, over het traag-vloeiende water weven zwart en oranje een gestadig wisselend patroon, ze kan haast niet verder loopen, maar wil toch evenmin blijven staan, wetend dat ze voorbij de stijfelmakerij waar het steegje met den overhaal is, hetzelfde opnieuw en nog mooier, dubbel mooier, want immers opnieuw, voor haar oogen zal zien opengaan.

Het smalle donkere steegje ijlt als verlangend het rozig-oranje lichtende water tegemoet, kan dan niet verder, wordt gestuit en cindigt in een kort, breed steigertje. Op den uitersten rand staan twee zwarte figuurtjes, een mansfiguurtje en een vrouwsfiguurtje, recht overeind, de zon gloeit tusschen hen in, heeft uit den linkerheup van den man, uit den rechterheup van de vrouw een halfronde holte uitgeboord en volgegoten met zijn eigen gloed.

Ze doet toch wel heel vreemd vanavond —, nu loopt ze weer pardoes dat steegje in, als moest ze met het schuitje het water over —, nooit anders durft ze zoo maar komen waar ze geen boodschap heeft.

Over het water vaart het schuitje aan, zacht soppen

en smakken de riemen, het is de lichte waterhelft al uit, de schipper hoeft niet te roeien, hij kan zich deinend laten drijven op de golven die de stoomboot achter zich liet, oranje overtogen, diep-zwart glanzend in den binnenkant, langzaam uitplooiend naar de oevers toe. Koolzwart glijdt de stoomboot den brandenden hemel langs, heel snel, want wat nauwelijks is afgedekt komt alweer bloot en hoe mooi is dat ijl-goudig lichtje hoog in de mast, overal rondom de zacht-doorgeelde blauwe wijdte.

Ze zorgt wel ongezien achter de menschen in de schaduw van het houten schippershuisje te blijven, ze staat naast het smalle hoekraam, strak bespannen met bloemgewerkt gordijn, tegen den muur geleund, ze ziet de kopjes op de tafel klaargezet, door teder-blanke transparant het gouden koffielichtje gloren. . . . en nu komt het weer over haar heen en rondom haar en in haar als een golving lauw en week, dat vreemde en teere, machtige en droomachtige van even geleden, haar borst vervullend tot in de keel. . . . als lauw en zoetvloeiend water is het, waarin ze smelt. . . . en opnieuw gaan de dingen meer dan ze zijn beteekenen en zij ook beteekent iets dat ze zelf niet is.

Hier is het water op zijn mooist, hier wijken de Westelijke oever en de Oostelijke oever zwaaiend van elkander weg en het water omvatten ze als in een kom en de stroom wordt tot een wijden, klaren kelk, waarvan het voorste smallere deel spruitend uit de sluis ginder-ver, de steel voorstellen kan, — en juist waar steel in kelk zal overgaan daar springt heel lang en dun de brug over het water heen. Even voorbij de brug komt de Westeroever in een wijden boog weer naar den Oosteroever terug, die zelf recht-toe zijn weg vervolgt, een groene lijn van riet-bepluimde glooiing langs het water trekkend, zoover je maar kunt zien.

En al maar meer en meer gaat alles nu weer be-

teekenen, terwijl zij-zelf al meer en meer in wat haar overstroomt versmelt. . . . er is iets, waarover ze denkt, maar ze weet niet wat, het deint naar haar toe, op de golven van wat haar overspoelt, dat waarin ze versmelt, maar als ze ernaar wil grijpen, dan ebt het weer af.

De wereld is wel héél groot, is wel ontzaglijk groot en overal tegelijk leven menschen, de grootheid van de wereld, waar Engeland en Afrika en Italië en China en ijsbergen en vulkanen zijn, de onmetelijkheid van die wereld kun je wel altijd overdenken, maar je kunt het niet altijd voelen, en wat je voelt dat weet je toch eigenlijk pas goed.

Onmetelijk is de wereld en overal leven menschen en overal stroomt water en overal wuiven boomen in den wind langs de oevers van het stroomende water. Dat was een der prentjes van straks. . . . dat waarop „Colorado Claro” stond, zoo zal dat landschap heeten. En dan zijn er nog alle andere landen die op de kistjes stonden en de namen die op de kaart staan en als ze nu heel stil staat en over het water kijkt dan kan ze aan dat alles tegelijk denken en van dat alles tegelijk voelen dat het bestaat en dat zij tegelijk met alles ook zelf bestaat, hier, middenin de wereld, en dat is heel vreemd.

Maar was het eigenlijk dat en dat alleen, was het dat heelemaal, wat op golven deinde naar haar toe en weer van haar af?

Even scheen het zoo, toen was het als gleed na lang probeeren een sleutel in het onwillige slot, maar nu sluit de sleutel toch weer niet precies. Er was nog iets anders, iets meer.

Allang is het bootje bij den anderen oever aangekomen en ligt daar nu, laag aan het steigertje, te wachten, de hemelbrand bekoelt en tegen het zachtere purperige rozerood krijgen de dingen hun eigen vorm en kleur weer terug, ze zijn niet langer een strook van

tegen vlammanden hemel geplakte zwarte prentjes meer. . . .

En wat mag dan nu toch eigenlijk dat vreemde, ruischende geluid wel zijn, dat ze, onder haar droome-rijen door, al een poosje lang vlak achter zich verneemt? Reeds tweemaal wilde in haar de vraag zich vormen; maar werd weer afgeweerd: het kon haar toch eigenlijk niet schelen. Maar even geleden zijn twee kleine meisjes uit het schippershuis komen loopen en wat voeren die, vlak achter haar toch uit, met geluidjes als van lachen en smakken?

En ineens. . . . dat is al héél vreemd. . . . ze weet het, voordat ze het ziet. . . . maar nu ze omziet en neerziet op wat daar aan haar voeten ligt, blijkt het nog erger dan ze dacht en haar heele lijf wordt warm van schrik: het ruischende geluid dicht-bij was de suiker, die den zak uitliep, waarin haar elleboog een gapende opening drukte en de twee kindertjes boren hun natgelikte vingertjes in den zoeten, witten hoop en halen ze er dik van de suiker weer uit —, nu ze radeloos, zonder gedachte, zich ernaar bukken wil, gutst een nog dikkere straal nog sneller uit den zak en een tweede berg klimt in een oogwenk boven den eersten uit.

Zooals ze zich voelde toen haar eens de mooie kermisballon, van oom Zeelik gekregen, de cenige die ze ooit bezat, tusschen achtelooze vingers ontsnapte, het hemelblauw in, weg, voor altijd weg, onherroepelijk weg —, zoo voelt ze zich nu, nu alle zoetheid van haar wijd en rijk gepeins met één slag van haar vliedt, arm en koud als toen.

Ze wil het water nu zelfs niet meer zien, ze loopt het steegje uit, kil waait haar de lucht in het gezicht.

Nu is ze weer in de breede weg-sstraat terug en het werd middelerwijl bijna avond. Ze denkt aan den sigarenwinkel, aan de danseresjes, aan de tinkelende muziek, de lichttooverij, en in plaats van verlangen is

er nu bijna angst en afkeer in haar — waarom toch? — en vlak voor haar oogen, in de flauw doorpurperde grijzige schemerlucht, verschijnt weer dat hatelijke spot-gezicht van dien man. Naast een winkeltje en een tapperijtje begint een smal weggetje tusschen heggetjes kronkelend, dat met een omweg naar huis toe voert, daar is niets te zien en niets te ondervinden, dat slaat ze in en nu ze alles, wat ze eerst heeft begeerd en thans uit alle macht schuwt van zich afgewend heeft, keert ze haar denken naar de verloren suiker toe, met den huiver dien ze op grimmige winterochtenden tegenover het ijskoude waschwater voelt!

HET AL TE VOLLE LEVEN

Er zijn dagen dat het leven, door zijn volheid, bijkans niet te dragen is.

Meestal verschijnen die dagen tusschen het einde van den herfst en den aanvang van den winter —, het loof is dan dood, de zomerbloei vergaan, maar nog niet is de wereld reukloos en kleurloos geworden, een laatste zweem van bitter-zoeten mijmergeur waart in het donkere onder de boomen rond. Het vreemde van die dagen nu is dit: wat anders geluid is, wordt dan stem. Er is de waterstem, die onvermoed tot je opfluistert uit de diepte, wanneer je eenzaam staat op den hoogen dijk en over het vlakke rietland kijkt en over de witbeschuimde plassen — zacht heen en weer strijkt je haar langs de slapen, ver-weg zijn de geelgrijze vegen van bewolkten zonsondergang —, en daar heelemaal schijnt de waterstem vandaan te komen, over de witte golvenkopjes nadert hij vliegensvlug en fluistert naar je op en deinst achteruit, alsof er ineens een onzichtbaar mensch naast je was komen staan en vlak aan je oor had gefluisterd, zoodat je zijn adem voelde, iets dat je niet verstond en dat je toch tot diep binnen in je lijf doet rillen!

Dat is de waterstem; dan is er ook de windstem. Die ijlt je achterop onder de boomen als je uit school naar huis gaat, en achterhaalt je en lispelt in het voorbijgaan iets aan je oor, vliegensvlug, en is weer weg, een heel eind je vóór, maar schijnt dan achter langs je heen of hoog over je hoofd terug te keeren, want is even later weer achter je, komt weer achter-op, zoodat je het duidelijk voelt in de holte tusschen de schouderbladen, alsof je daar werd aangeraakt, fluistert weer,

bij het langs je gaan, vlak en vlak aan je oor, suist opnieuw voorbij en is al een heel stuk verder, terwijl je nog narilt van schrik. Nooit versta je iets, maar het is wel altijd, alsof je het bijna verstond, zooals je het licht dat je naast je oog kunt laten verspringen, wanneer je tegen je oogappel duwt, nooit heelemaal, maar altijd bijna niet.

De waterstem en de windstem laten iets in je na, dat je wel verlangen kunt noemen, omdat het daar het meest op lijkt, maar dat toch eigenlijk geen verlangen is.

Want je vraagt je-zelf: waar verlang ik eigenlijk naar? Verlang ik naar den zomer? Naar vacantie? Naar lekker eten? Naar feest? Naar een pakje van de post? En duidelijk voel je: neen, daarnaar verlang je heelemaal niet. Moeder klaagt soms over een hol gevoel in de maag —, het lijkt op honger en dan heeft ze toch juist in geen een ding trek! Daarom . . . je noemt het maar voor je-zelf verlangen, want het lijkt er op, het voelt zoo in je keel en boven in je buik, maar het is het gewone verlangen toch niet.

Je zoudt wel graag windstem en waterstem willen verstaan, ze tegenhouden, even in je oor, je zoudt ze willen smeeken duidelijker te spreken, maar ze zijn zoo ijl en zoo overal tegelijk en ook zoo groot — immers zoo groot als wind en water zelf! — en ze varen zoo hoog, en zelf sta je dan zoo plat op den grond en ben je dan zoo klein.

Op zulke dagen beduiden alle dingen veel meer dan ze anders doen. Kom je uit school of van de wandeling thuis en is het waschdag, dan hoor je vrouw Komeijn in het schuurtje of in het waschhok zingen; helpt ze moeder in de kamer, dan hoor je haar zingen vlak-bij. Zelf moet je natuurlijk ook wat doen en zij kiest meestal aardappel-schillen, dan zit je stil met je stoel en je stoof en je mandje op schoot, je hoeft op je aardappels

niet zoo erg te letten, als je den slag eenmaal beet hebt, en je kunt denken aan wat je wil. Je moet schillen van je af, niet schillen naar je toe, dat heeft moeder geleerd met een grappige geschiedenis. Er stond eens, toen moeder nog klein was, op de kermis een tentje en de man vertelde aan iedereen, dat daarbinnen een kunst werd geleerd, waar elk mens voor zijn heele leven nut van hebben kon en dat kostte maar een stuiver en iedereen ging erin en binnen zat een vrouw op een stoel en schildte aardappels en ze zong aldoor:

„Snij maar van je af
En dan bezeer je je niet. . . .”

Dat was de kunst voor je heele leven! Vader noemt het bedrog, maar moeder zegt: het was een eerlijke fopperij. Want het is toch een nuttige kunst voor je heele leven.

Sinds schilt ze altijd van zich af, maar heeft toch vaak een duimelot. Je kunt ook al te weinig op je aardappels letten.

Wanneer ze in den schemer van zulke dagen, dat de geluiden tot stemmen werden, in de kamer zit met stoel en hooge stoof en de aardappels schilt en vrouw Komeyn zingt haar liedjes, die ze altijd zingt, soms langzaam, soms hard, al naar dat ze vlug of langzaam boent en wrijft, dan schijnen ook de woorden van de liedjes veel meer dan op andere dagen te beteekenen.

Ze zingt:

„Darbinnen in de schaam'le hut
Geen vuur, geen stukje brood. . . .”

Dat maakt altijd bedroefd. Maar op zulke dagen lijkt, wanneer vrouw Komeyn het zingt, de heele, heele wereld één meer van droefenis te worden. En hoewel

ze niet eens weet, wie er wonen in die schaam'le hut, doet haar keel dan pijn van medelijden, het lijkt, alsof daar nu nooit weer vuur en brood zal komen en terwijl verschijnen er voor haar oogen prentjes van plekjes die ze kent en die ze niet kent, die ze gezien of onthouden van verhalen in boeken heeft en die ze gepeinsd of gedroomd heeft en overal staat die hut, soms aan het water, verlaten, en soms midden op een groote vlakte, onder één hoogen, kalen boom, waar de wind mee speelt en soms tusschen de hooge donkere hoopen turf, die zoo somber stonden tegen den grijsgeelen zons-
ondergang, en dan weer in dat vreemde, diepe dal met lage boomen, waarvan ze eens heeft gedroomd, het lijkt jaren geleden. . . .

Dan ineens zingt vrouw Komeyn:

„Hieronder leit begraven
Een schoone, jonge vrouw
Die scheiden moest uit het leven
In de ure van haar trouw.”

„Trouw” moet trouwen beteekenen. Ook dat liedje heeft ze vaak gehoord, maar op de dagen dat de geluiden tot stemmen geworden zijn, klinkt het heel anders, en het beteekent eindeloos veel meer. En vreemd, zoodra vrouw Komeyn dat liedje zingen gaat, verandert opnieuw de wereld, alles is en blijft wel doodsbedroefd, maar anders bedroefd en met de schoone, jonge vrouw heeft ze ook wel medelijden, maar niet datzelfde medelijden als met de schaam'le hut. Het medelijden is tegelijk nog veel grooter en veel minder pijn-doend in haar keel en borst. En weer komen er prentjes voor haar oogen, uit andere gedachten en uit andere verhalen en uit andere droomen; niet arm en vaal is de wereld, maar somber en rijk, overal staan treurbomen, donker en zwaar, wazige kasteelen, alle ramen gesloten,

ten teeken van rouw en droefenis en heele stoeten langzaam-rijdende lage, vreemde koetsen — waar heeft ze die toch ooit gezien? — met zwarte bloemen bekranst, alles wolkig, wazig en op de heele wereld niet anders meer dan dat, de heele wereld overneveld rouw-zwart....

Soms zingt vrouw Komeyn:

„Ik heb U lief, met al den gloed
Van mijn jonkmaagdelijk gemoed
O ja, voor U alleen
Vliedt steeds mijn leven heen....”

De wijs kent ze omdat het orgel van Jan Stap die elken Maandag speelt. En daarom ziet ze dan het orgel van Jan Stap voor haar oogen komen en de glijdende prentjes, met het hel-blauwe water en de fonkelbonte bloemenperken, maar dat is dan weer vreemd: ze ziet veel meer in de prentjes, terwijl ze er toch alleen maar aan denkt, dan anders, wanneer ze er vlak voor staat en er naar kijkt.

Zoo zingt vrouw Komeyn al haar liedjes. En op de dagen, die vreemde dagen, dat de geluiden tot stemmen geworden zijn, wordt het al voller en zwaarder in haar, want daar ligt dan alles wat van den ochtend af bij haar binnengedrongen is, dat wat wind en water fluis-terden onder de boomen, of tot haar op, langs den een-zamen dijk, en het vreemde verlangen, dat ze gaande hebben gemaakt — verlangen was het eigenlijk niet, maar waar vind-je een beter woord? — en al het medelijden met al de menschen en al de prentjes van al die verschillende werelden, die toch ook weer één en dezelfde wereld is, tot één zwaar, somber brok is het allemaal in haar samengezonken.

De aardappels zijn klaar en de avond staat aan het raam, ze wil maar niet kijken, het is nu zwaar genoeg,

daar binnen in en ze is blij, als ze eindelijk de lamp aansteken en het stil-lispelende schemer buiten uit sluiten mag, achter het donkere gordijn. Dan komt zacht-aan de rust en den volgenden morgen zijn de diepe poorten dicht. Stem verstilde weer tot enkel geluid. Droefenis niet zóó hartbezwarend, deernis niet zóó keelbeklemmend, het fluisteren verstomd, aan de dingen niet langer die vreemde, diepere beteekenis, alsof ze meer zijn, dan ze toonen mogen.

Dat is beter, dat is dan goed. . . . want er zijn dagen dat het leven, door zijn volheid, bijkans niet te dragen is.

VERKLARING DER NOTEN:

De broek van Pinchas Lezer:

- 1) Joodsche gemeente.
- 2) Het feest van de „Vreugde der Wet”.
- 3) Bruidegom.
- 4) „Bruidegom der Wet”.
- 5) Hoofd der gemeente.
- 6) Kalotje.

Het leege gavenkaartje:

- 1) De negende van de maand Ab, een treur- en vastendag.

Naar Amerika:

- 1) Messias.
- 2) Heilige taal = Hebreeuwsch. Heeft niets te maken met „Jiddisch”.

Op rouwbezoek:

- 1) Kinderlijke verbastering van wat letterlijk „Schending des Naams” en figuurlijk opspraak van Joden bij niet-Joden beduidt.
- 2) Goddeloosheid veroorzaken in den zin van: niet-Joden aanleiding tot spot en haat jegens Joden geven.
- 3) Rouw bedrijven door zeven dagen op den grond te zitten.
- 4) Heilige taal = Hebreeuwsch.
- 5) Opperrabbijn.
- 6) Doodsheind.
- 7) Palestina.
- 8) Ritueele reiniging.
- 9) De mindere niet-Joodsche bevolking.
- 10) Reinigings-huisje.
- 11) Insnijding in de kleeren, symbool van de verscheuring.

God borgen:

- 1) Inwijdingsgebed van de Sabbath.
- 2) Kom mijn vriend, de Bruid tegemoet.
- 3) Kaars en specerij ter uitleiding van de Sabbath.

Hoe mijnheer Snock examen deed:

- 1) Letterlijk: het lijden des grafs.

Moeilijke kwesties:

- 1) Kerkelijk meerderjarig, dertien jaar.
- 2) Op den Verzoendag dragen de mannen hun doodsheinden, geen schoeisel.
- 3) Bestuurderen.
- 4) Gebied, waarbuiten het wandelen inbreuk op de Sabbathrust wordt.
- 5) Het volk zegenen. Dit doen de Coheniem (priesters).
- 6) Het vasten nietig gemaakt.
- 7) Gemara.
- 8) Rouw-maal van brood en eieren, door den naasten Joodschen-buur te brengen.
- 9) Eigenlijk: neutraal brood, zoowel met vleeschkost als met boterkost te gebruiken.
- 10) Doodsengel.
- 11) Joden mogen het konijn niet eten.

„Al om een suikerballetje...“:

- 1) Vrouwenbad.

Het wonder:

- 1) Zaliger.
- 2) Gebed bij stervenden.
- 3) Begrafenis.

Zouden de groote menschen het niet gelooven:

- 1) Eli, de Profeet, die „ten goede herdacht zij“, door de Joden met den Messias vereenzelvigd.
- 2) In den nacht.
- 3) Van de Misjna.
- 4) Negen zijn de maanden der zwangerschap.

